ცისკარი

1860

სეკტემბერი. 9

წელიწადი მეოთხე.

რიგება თხზულებათა:

I. — ცრომადლის დარღვევა. . . თეიმურაზ ბატონის-შვილის.
II. — ლუნატიკი. (მოთხრობა). . გრ. რჩეულოვისა.
III. — ლექსები სხვა და სხვა მწერლებისა.
IV. — ბაგრატ მეოთხე, ანუ საქართველო მეთერთმეტე საუკუნეში. დ. ბაქრაძისა.
V. — წიგნი მიწერილი ბაქრაძესთან თ. ალ. ჭ. ორბელიანისა.
VI. — სალამო გამოსალმებისა. . თ. გრ. ორბელიანისა.
VII. — გამოცხადება კავკაზიის ადგილ-მამულის მართვს საზოგადოებისაგან . . .
VIII. — სხვა და სხვა ამბავი. (იხილე მეორე გვერდზედ).

ტფილისს.

კერესელიძის ტიპოგრაფიაში.

№ 395

ც ი ს კ ა რ ი

ცისკარი

ქართული

სალიტერატურო ჟურნალი.
გამოცემის ივ. კერესელიძის მიერ.

ტომი მესამე

სეკტემბერი.

წელიწადი მეოთხე.

ტფილისი.

კერესელიძის ტიპოგრაფიაში.

1860.

Печатать позволяется. Іюля 10 дня, 1860 года.
Испр. должн. Груз. Цензора Св. Алексѣевъ.

ტროადის დარღვევა.

(საქართველოს მეფის ძის თეიმურაზისა.)

მეხამის ვაშლის განმარტება.

ეს ვაშლი არის, ქორწილსა შინა რომ იგდეს
სამნი ღმერთანი მზენი,
იუნონაჲ, მინერვა ბრძენი და ვენერაჲ ცისკრებრი
მთენი,
მეინახენი მას ქორწილს შინა, მკებით განცხრომით
შუქთა მომფენი,
შეექცეოდეს და იხარებდეს ვით ზაფხულისა ვარდთ
ყვავილთ მცენნი.

იუნონა არს დიდების ღმერთა, ხოლო მინერვა
სიბრძნისა მალი,
ვენერა ღმერთა მშვენიერების, კეკლუცთ კე-
კლუცი ცურფაჲ ქალი,

ზანით მას პალატს ოქროჲს ვაშლი ზეცით მათ,
ღმერთთა მოაუვლეს მერგვალი,
ვაშლიზედ ეწერა: უმშუენიერესს, მათგანს მიეცეს
არს სამართალი.

მათ სამთა ღმერთათ გამოირჩიეს პარიზ ტროა-
ღელით მეფისა ძე,
ყოვლ მშუენიერი, ჭაბუკი უცხო, ყმაჲ ლამაზი,
გმირი დიდ ძლეჲ,
მას მისცეს განსჯა, განსამართლება, ვინ მათგანი
სჯობს ვით ვარსკვლავთ მზეჲ,
ვაშლისა მან ერთი დაპატრონოს, ჰყოს მარად
თჳსად მფარველი და მწეჲ.

საბრალო ყრმაჲ, აღტყინებული ტრფიალე-
ბითა ჭაბუკობისა,
წარვიდა ველად მონადირებად, ირემთა მებნად
მოპოებისა,
ერთმან ირემმან მას წინ მსტომელმან შეიყვანა
ტყედ სისშორებისა,
მუნ დაუღალდა და მუნვე დაწვა, ვერღა განიცო
მან კვალი გზისა,

ცისკრის მახლობელს ჟამსა მოვიდნენ, ეს
სამნი ღმერთნი და განანათლეს,

არე მიდამო ჯ ნისმო ცყისა ბნელი წყვდიადი განა-
ღლესამთლეს,
მცყოდნენ: ურმათ, ჭაბუკო სატრფოვ ღმერთთ
ჩუენ ეს ვაშლი გავესამართლეს,
რათა შენითა სჯით, ვინ ვსჯობივართ მშუენიე-
რებით, სვდეს მას უმართლეს.

მათ სამთა ღმერთთა აღუთქუეს პარისს, ვის
მათგანს სვდების ვაშლი ჯილდოდა,
თჳთეულ მათი მას მიანიჭებს სასყიდლად მას
ურმას ყოვლ უფლიდოდა.
იუნონაჲ უქადებდა მას ყოვლთ მეფეთ ზედა
განვადიდოდა,
ხოლო მინერვა მაღლის სიბრძნითა აღვსებას
მცვიცედ მას ჰპირდებოდა.

ვენერა ეცყვს: პარის ლამაზო, თუ ვაშლს მა-
უფლებ მე გჰყოფ ბედნიერს,
ესრეთ ვით მე ვარ ბებლუცთ ბელმწიფე, ცოლს
მოგივნოებ ყოვლად მშუენიერს,
შენ არ გაკლს სიბრძნე, არცა დიდება, მათ არ
შესაბძე განიჭებ ცვერს,
პარის შემკული ყოვლის სიტურფით, სჯერ ვყოფ
სატრფოთ შენ მდიდრად მკერს!

მან თაყვანისცა და მიუგო მათ: უკეთუ გნე-
ბავსთ ცნობა სიმართლის,
ცანს განიძარცვეთ რათა განვსხხრიკო,, ყოველი
გვამი თქვენი ცაის ნათლის.
მსწრაფლ განიძარცვეს ესრეთ და დასდგეს პარიჟს
წინაშე გარდისდის კალთის,
და სცნობს მათ შორის უმშვენიერეს და დაკვრ-
ვებს გულით მას თვალთის.

პარიჟმან სხსრიკა დიდსანსა მჭვრეტელმან მშვე-
ნიერთა მათ გაანსაჯა სახე,
სცნა ვენერაჲ სჯობს ყოველთ სიტურფით ტრფო-
ალთა მარად შემპყრობით მახე,
სიყვარული ყრმას გულთა ცეცხლებრი აღეგზ-
ნებოდა გრძნობათ შემახე,
და ვენერაჲ აუგლა ვაშლსა, ორთა შენდობას სთხოვს
ბოდიშით მზრახე.

რა იუნონამ და მინერვამან ესე იხილეს გან-
რისხდეს სულით,
მაგრამ ვენერა სხივთა აკრთობდა მადლობდა ფრი-
ად პარიჟსა გულით,
განუმეორებს აღთქმულსა თჳსსა, მნათობს განი-
ჭებს აღმკულსა სისრულით,

და ორნი იგი პარისს მტერ ექმნეს, წარვიდნენ
რისხვით და გულით წყრომით.

ვენერა პარისს საუბედუროდ მოუმზადის ცოლს
ყოვლ მშვენიერისა,
ელენის ცოლსა მენელაოზისს, ბერძენთა მეფის
ვარსკვლავის ტყუპისა,
პარის მისრული სპარტის ქალაქს, ვერცხლის
ცამარს ყოვლ ნამკვიდრს,
მოგზაურობის სახით მოგვრს ასულს მისრულით
მან ურიცხვს ქონს.

რა ბერძენთ ესმათ ქალაქს სპარტის ასულს
პარის დიდ მშვენიერი,
საქმეყუდლით ჯარი სპარილს ერთმანერთს ისწრაფ-
ეს მისს ყოფა, ქალაქს, პარის,
უკვრდათ მისი მშვენიერება, დიდებულება, პარის
მზეური,
ყოვლ უმეტესად მოიგვა მას და მსგავსი
მისთა მკლავნი მტერი.

რა ესმათ ეს ვარემოთა მათ ქალაქის მის
ერთა მრავალთ,
მოისწრაფეს მან სიმდარ პარისს მიერთ მათ
ვნათ ზღვის სივრცის,

სურდათ ყოველთა სილვაჲ მისი დიდთა და მცი-
რედთ კაცთა და ქალთა,
და ვინც იხილა მეცერვის ეს სახე, რომელ
გულისა ამოძრავებს თვალთა.

ამბავი ესე მიიწია მსწრაფლ დედოფლის მი-
მართ მის პალატსა,
ელენა მზისა მოკამათისა ცოლისა მეფის მენე-
ლაოსა,
იგი აღელვებული განვმერილი ყმის ისრის მიერ
კუპიდონისა,
მოიყვანა მან მეოქმული მაქებსო თანამდებში გარ-
ღმერთთ მწყობისა.

აღარა ყოვნეს და მისწრაფის რაჲვან მეჩს
გულად დაითმენს იგი,
უბმანა მონათ მოართვეს ნაქარა ველნი ურნი
სამზადი დიდი,
მერის წარუმართა დასვლა საომარი ზღვას შორს
ლოპენის შორს მონაკიდი,
მოაგდეს გამართეს აფრანი მარჯუწდ ივყუჩ უმჯობეს
რას მოკითვლიდი.

რა დედოფალი მიესალმება ეკალაკს მან ტყუროფის
მდიდარს სატიროს,

თუმცაღა მყწბით გარდახდა კიდეს მაგრამ გიჭვ
მისდეს საფრსეს საცოოსა,
მისრული სადგურს განუმზადების იკაზმის ცხენ
ჲ მეწყნიერს ბორსა,
მივარს ბოძოხად მიილებს მისაწოძლის, მყო-
რავს მძრფასთ ნივთებსა ლორსსა.

ლელოფალსა მას მრავალი ერი ღილებულები
ასლდეს მლოერნი,
ზანოვანთ ჟანნი ცეურფთის ქალთა, მძრფასას
ქუწბით ესგად მგიერნი,
ეხრეთნი გემკლუც ქალ-ყმანი საცრფო გითა
მეწნებით მნათნი ცეიერნი,
რა ნახა ბარიქ განცეხლა ფრიად არ არიანო, სოქუა
ქუწყნიერნი.

განიზრახა მან თჳსს გულსა მისა ამას უმჯო-
ბესს ლოოს სადლა ეზოებ,
ესე ელენა მუქია მამფენა გისვლით მნოროკად
რალსა ვხედოებ,
ესე ოდენთა ოქრო ჲ ვერცხლთა სპეკალით მძრ-
ფასთა ნივთთა გიმაგებ,
ალფიესები ჲ ალფასებ ჩემთა საუნჯის მეცხა-
სად განვიმსცროებ.

ესე სიტყუა ბარიყ გულს შინა და შეის წარ-
მოვალს ის თჳსსა მას ნაკსა,
რქუა მოყუსით თჳსით და მლიერით თჳსით, ესე
ცამარი თჳს მორის სცაკსა
ურიცხვთა თვალთა და მარცვალთაცთა ოქროთ და
ვერცხლთა მარგალიტა ზღაკსა,
და ამათ გარე ელუნა ესე გარსკვლავთა გარდამაცს
მიღის მთვარეს ჭკუკსა.

ამას ლამესა ექსათ ბუწნ კიბენი, სისმოსა
მნელსა ცისესა მეჩნდეთ,
სიმკვრცხლეთა და სიკისკისათა, მისსა მლელსა
ზღუდეს გარდავსდეთ,
მუნვე არს ბუმი მზედ საცროთა, იგ მე და მე
მას საყვარლად მივხვდეთ,
ამაზედ მეცსა ნაცვალს ბერმენთა რასლა მივაცე-
ვებთ ვსცნათ ესე მივსვდეთ.

თანასმა ექმნეს ბარიყს ყოველი მმაიცა თჳსა
და მხნე მამაცნი,
უქმნეს სადარნი უკუნ ლამე მნელს საწყნარით
მივლეს მკვრცხლნი ყმა კაცნი,
უცრად კედლით მიკას ცისესა მოასდეს უწყალოდ
ერთ მიკან მხოცნი,

სრულად ბომონი და გრემონი აღაოხრეს მათ და
ყვეს ფოლორცნი.

მამის საყდრთა იგი ელენა გამოიყვანა თჳთ
ჰაროე მსნემან,
სიყვარულითა აღტყინებულმან ვითა ცეცხლმან ლო-
მმან მზის მცველმან
ჰიოველ მზე იგი უღრუბლო ფრიად მოიცვა
მამან ოცნებოერმან.
საცრის მარგარიტნი აცვრივნა ცითა გარდასა ვე-
ლითა მტკურცვლით გულით მწუწლმან.

ჰაროე ელენას ეცეჳს მშუწნებით სრულიად
სძლითა ქალმწიფეთ თვალთ,
ზეცის მნათობთა უმეტებს კრთოლვით გულისა
ჩუმის ისარით მკუწთ ხრმალთ,
ნუ საცრო დიდებს მისა მიმყვესარ სამოთხის
არეს ვარდთ დამზრალთ,
აღვსილთ ნათლით მთვარეყვცრთადი სამს განანათ-
ლთ ართუ იმცსრალთ.

ჰიოველ ელენა საცრის მეოწუსებს თჳსს ლამა-
ზს ასულს მცირეს იფონებს,
ჰაროე მოლისნას მისსა მცდელობდა ვითა საცრო-
ფოს ვარდსა ბულბული მონებს,

ყოვლითურთ სრულით ეტრფის ენების მრავლის
ცდით თვალით მისთ ცრემლი მომდოვრების,
შემდეგომ ნელ-ნელად გამოიდარების ღრუბლით გა-
მოსრულს მზეს ვინ აწონებს.

წარმოიყვანა მუნით პარიზმან სატრფოსა ღვაწ-
ლით მოპოებული,
რა სცნა ტროადას მეფემან პრიამ მოეგებოდა
მსწრაფად რებული,
ყოველთა მისთა ძეთა ასულთა და დედოფალისა
იხარებს გული,
დიდის დიდებით და საოცრებით მიჰყავსთ უქმნეს
მას პატივი სრული.

რა ნახა მეფე და დედოფალი უზომოჲთა მან
სიხარულით,
ფრიად უხარის ესე ელენას, აღა არს იგი ეშ-
ლითა წყრულით,
პარიზს მიერითვა სიყვარულითა სულს მისცემს
ცნობას სწადით სრულით,
აღა ახსოვს მას არც მეუღლისა არც თვისნი ტომნი
სალმობლად გულით.

ესე დიდება უზომოჲ მან მიიღო ფრიად კმა-
ყოფილებით,

სრანი შემკულნი ოქროთ და ვერცხლითა თვლებით
უსასროდ და სპილოს ძვლებით,
ყოველნი პალატთ მორთულებანი უბრძნესით ნაქ-
მარნი არს ხელოვნებით,
სად იგი დასცეს სახლს სადედოფლოსა ჭვავს ო-
ლიმპს მაღალს შემკობილებით.

მრავლის სიმდიდრით ალავსეს იგი მას დაავი-
წყდა მეწლი დიდება,
მეწლისა თჳსის სამფლობელოსი სიქუა აწ ინ-
დელთან ჩალად ჩაგდებს,
ერი უსწორო დიდებულები მის მაღლის მეფის
კარის განვლებს,
მათ ამჯობინა სრულად საბერძნეთს ვარდი უთო-
თვლო არსა იზრდება.

ელენ პრიამის ბრძენმან მან მემან და კასანდრამან
მისმან ასულმან,
ესე შემთხვევა არ მოიწონეს ამისთა თურმე მათ
სიბრძნის სულმან,
რწმენათ მისა უმალეს ადრევ მეფეს რქეწს
პარის ცნობას განსრულმან,
უკეთუ ჭერს ეს უსამართლოა, მოისთვლის ალვ-
სვრად ტროადამ სრულმან.

ჰეკტორ უმღერდა დიდი მხნე იგი ყოველთ
მძლეველი და დიდი ბრძენი,
ჩუენი სამეფო ფუფუნების ჭურჭლის რა დავიმალეთ
სრულიად ბრძენნი,
ტროება, მოუჯა არ ჩუენის მამულთ თავზე ღრუბლნი
იგი მარად ძლიერნი,
და მწერლობათა მათთა უწყალოდ, თავთ მემამუხს-
რული ვით ლომ მძიერნი.

სთქუა ჰეკტორ იცით გული ჩემი სძგერს ცა-
ქუხილით და ელვით და მეხით,
ბერძენთზედ მარად განრისხებული ჩქეფად სისხლით
მათთა სრულის ჩემის ჩესით,
მეპყრობად მეფედ და მათ დიდებულთ ვარ მლევ-
რების საკვირველთა ვრესით,
და მწერლობათა მათთა უწყალოდ თავთ მემამუხს-
რული თავთავთა ცეცხლით.

არ ვიტყვი ჯაბნად, არც მცონარებით, არამედ
მეფედ სჯულით სამართლით,
სარგებელთ წესთა მეცნიერებით, და სათნოდ ღმრთი-
თა სწორ განსჯათა ძლით,
წინა დავიდებთ გვირიდნეთ ბოროტს, სამართლიეს
სჯულს ნუ ვეფთ ჩუენ მეცრულით,

მაგრამ ბოროტმან განსცვამ სძლო კეთილს,
ალესკრად სიბრძნისა ცისკ ბურჯ კედლით.

ვინც ეს ჩნდა ზემორე თქმულნი წრმოსა-
ქეტს სიბრძნით წინა გამსცემლთა,
ეს ვითარი დაუსახწაული არ ესარედა მათ
სწორეს მიქმელთა,
მაგრამ ფარვიდეს თნებით მეფისა და პარიკისა
საქმეთა კეთა,
მოისთვლნეს ბალოდ ნაყოფნი ლორნი ესე ვითარსა
ბოროტი ფესვთ მოვლეთა.

მერელოსანი ელენასა, ალამემნონმან, მამან
მან მასმან,
სარეცელოდვან სნეული ჯერით გამოაცხადოს
საყვეთა მქისმან,
რას უგდისრორად იქლივ თავსა, ალხდევ გამ-
მლელმან სამსნითა ფრთისმან,
ხვალე მევკრისნეთ ჩრტხნი მომმერი, ვერ დავპდე-
ნას ჩრტნ მალმან მან მცრისმან.

ბერძენთ იწვინეს კადნიერება ეს პარიკის
თავხედიერნი,
იუნონამ და მინერვამ რისხვით აღმრეს ტროადზე
ლმერთნი ცენრნი,

სამოც და ათთა მეფეთა ერნი მეფეებითურთ შეკრ-
ბენ ძლიერნი,
ათეულ ასისა, ათასის ნავით ზღვით წარვლენ
ტროადს ლომნი მძლერნი.

მაშინ იქუხნა ზეგარდმო ცამან რისხვით ტროა-
დელთ ზედ სასტიკებად,
მხნენი საშინლად გრგვინვით აღმაულნი უქადებ-
დენ მათ მძლავრ დაგვეთუბად,
ყოვლ საშინელთა შემაძრწუნებელთ, მარისა
მასკლს მათს გულს მკსებად,
გულვანის ისართ ზედა დისხმასა ირისეს მშვილდით
ღვთლთ განწონებად.

განმძვინვებულნი ამპარტავანნი უწყალოებით სავ-
სე ბერძენნი,
მაშინდელს სისხლის მწყურვალნი ფრიად ავგულნი
ზოოუც გესლოვანნი,
მარადის ლმობას და მოწყალების და სიმშვიდისა
გარეგან მძენნი,
მივიდეს ტროადს, გარე მოადგეს შემუსრვად მის-
სა მრავალ წელ მყარნი.

ტროადელთ დიდი ისმარეს სიმხნე თვალ უწდომთ
ზღუდეთ ამაგრებდიან,

შემოიკრებდენ მკვეზის ან აიასს, მხედრობა
ძლიერთ ვით მათ მწყემდიან,
გამოვიდოდენ ცისით ებრძოდენ ბერძენთ ძლიერ-
რად ამარცხებდიან,
სვრიდენ, სისხლისა ღვარნი ორგნითვე სდიან
მდინარებრ განდიდნებიან.

მრავალნი მძლენი მეფეთა ტომნი ორსავე მხა-
რეს გოლიათობდეს,
ჰექტორ ძლიერი, უსწორო გმირი, დევებრივ მხნე
მტერთ დაამხობდეს,
პარის მამაცი ვის ჰყვა ელენე ცის მოკამათე
ვარსკვლავთ ვინ ფლობდეს,
ესე პრიამის მეფისა ძენი ტროადიელნი უფლით
მხნეთ მეტობდეს.

მრავალნი სხვანი ყმანი ამათნი და მეპირობე
მძლენი მეფენი,
ბრძოდეს დღე ყოველ ბერძენთ ლომქართა სვრასა
ჟამინდელს სდევმს ენაც ბრძენი,
სოფელსა მისა არიდეს იქმნეს მჩვავს მის ჟა-
მისა სასტიკნი დღენი,
და ორ კერძოვე მვლცით მეკლობა ამპარტავნებას
ახს ესე სენი.

ლეკური უსწორო გმირი ცას მსგავსებრ ალ-
სავსე ელვით და მისის ცეცხლით,
შემუსრავს თავთა და მკლავთა მამაცთა ათასთა მძ-
ლეთ და სცემს ყორის მეჭქესით,
უპატიურად დიდ მძლე მეფეთ მიწად მკუდართ
და ჰყრის სრესს ცხენთა ფერხით,
მას პირის_პირს ვერვინ მიმართავს მკალრელს
ბრძოლისას ბნარავს განწესით.

ტროიელ ვით ლომი მეკრალი მალხაზ ალეგ-
სკბს გულით და მთათა ხმითა,
მაწვილის მეუფის მხნეთ გმირთ მებრძოლთა
ჰსწყლავს მუბით მკიდერი განსცვნავს ქვეთა
ფეფვებო რეცხვით ვით ეცნის ალი ვრცვნავს
მლოდად მუსრავს დიდ მგოითა,
პარიზ ისრით მცერით მოსისხლით, განგმირავს
ვულით მრავალთ ბეგრით სრვით.

აქილევს ბერძენთა გმირთა უძლესი თელამონ,
ნესტორ, მხნე დიომიდე,
პროტეზილ, პატროკლე, სთენე, ეპისტროფ, მენესთე,
ფილოკს, ქსანთიპ, სხვა კიდე,
მერიონ, ალცინორ, პალამიდ დიდი დიდებით, სიმხნით
მეტით არს მრიელე,

აღამემნონს ჭყვისთ ყოველთ მეფეთ თავად რჩეულს
ხამს საომრნით და სიმხნით გვმორჩილდეთ.

მენელაოზ არს ძმაი მეფისა მეფეთ საპატიოს
აღამემნონის,
რომელს წარჭყვარის ელენა მისგა მარად არს მწუ-
დულ ცრემლით სისხლით წვის,
დღე ილტვის ბრძოლით, ღამე სძინავს მარად, სი-
ხარულის ცრემლით ვერ ჰოვნე ლხენის,
ვერცა იმედდა სიამოვნის ჟამს ვერც ჭამა
ვერც სვამს დამისაც წვის.

ულისე მეფის კიდით კიდემდე განითქმა მას
ჟამს ენა მჭევრობა,
აქეს სიმამაცე მას მქისფერი, მაგრამ მაცეს სი-
ტყვით სხვათა ყოველთ მძლეობა,
ამასკეთანა წმასოვნა ტყუილთა სილამაზე და დაკვე-
მელეობა,
ხმიერად მართალთა და ღირსთა წმიდ ჭკუითა ცრუ-
ენით მჭევრით უქმნის მწუხრობა.

სხვანიცა უკუც ბერძენთა გმირნი იყვნეს მას-
ჟამს მის ტროადის ბრძოლას,
აქა ყოველნი ვერ მოვიხსენეთ განვრძელდა სიტყ-
ვა, მაგრამ სცემს ბრძოლას,

ბევრი და მეტი მოაწყენს სიტყუა, მკითხველს და
მსმენელს აწყინებს ყურსა,
აწ გიწყებთ თქმად კვლავ ბრძოლად მძვინვარეთა
ვით ზღუათა მღელვარის ჟამს ქართა სასტიკ ქროლის.

იყვნეს ბერძენნი გმირნი მეფენი და მთავარნი
მძლე სამოცი და ათნი,
ნავნი აქუნდათ მათ ორი ათასნი და მხედრობანი
რუაასეულ ასნი,
ზღუა და ხმელი უმარწის კვლავ ჰყვანდათ გმირნი
ძლიერნი ორი ათასნი,
მაგრამ ტროელთა არ შეკრებოდეს არც მწყობრნი
დიდნი არც მცირე დასნი.

ბერძენთა კერძო დიდი მხნე იგი ახილევს იბრძვის
ვით მეფე მკრეხსალი,
ტროელთ მხედრობას ეკვეთებოდა ვითა მძვინვარე
ტყეცხლისა ალი,
სრვიდა უწყალოდ ფრქვდა რაზმთ მტკიცედ
აღბორგებული ვით სპილო მთვრალი,
საშინელსა მას კვეთებს მისსა ვერა უძლებდა
ვერც კლდე სალი.

ჰეკტორ სასტიკად სჯობდა მეხობად ახილევს
გრგვინავს გულით ლომად ქმნილი,

მათ ერთმანერთის ბრძოლა კვეთებით რავდენიც
სალნი დნენ ვით ყინულნი,
ლასცრი დალეწდნეს, მუზნი დამუსრნეს, ფოლადთა
ფარნი ექმნეს ვით ცხრილნი;
ხრმალთ მათთ კუეთება, ცხენთა მკერება ამოწყუნებს
მკვრეცთა ისარნისრილნი.

მრავალ წელ დამყრნენ ურთიერთის ბრძო-
ლით ჰეკტორ და ახილ მხნენი,
ეგრეთვე სხუა და სხუანი მეფენი გმირნი იბრძო-
დეს სისხლის ღვართ მდენნი,
ხშირად ბერძენთა მაიწროებდეს გულოვან მკვრც-
ხლნი ტროადელთა ერნი,
მეფისა ძეთა და დიდ მძლედ მათთა განრისხებუ-
ლთა უმოწოდეს მცველნი.

ჰეკტორმან მოკლა სახელოვანნი მეფენი გმირნი
ცამეტნი რიცხვთ,
ამად ახილეს ჰეკტორსა ზედა მარადის იყვს გულ
მწყრალი რისხვთ,
ეძებდა მარჯუეს გზასა სიდრკუით თავ მოხრით
იჯდის ფლიდურის ფიქრით,
რადგან იცოდა ჰეკტორ ქსჯობდა მას სიმხნით და
ძალით მძლედ და სიფიცხით.

ცამან რისხვით ცრთოსნეთა მოხედა მზეც გარ-
დექმნათ ბნელად,
ლეკფორს მთისა მკლავისა მალისა მასცეცემს გან
ყალხით მგორგელად მეცწელად,
მაპარვით მუსთლად ომს მიყან ძმელეველს ასილუს
ექმნა მეორეს განგმორელად,
სასცეკმან ზარმან დამესნა ცრთადს მათის სიმ-
ცეცის მირით ალმოგსვრელად.

იქმნა რა ქვე უბედურება და უთმენელის მწუ-
ხარებისა,
ალცეტა ცრთადსა მისა ცრიელი გულს, უძრა გან-
მწარებისა,
მეფის და ლეკის მძაღ მის და დით სმა ზღვად
მისწვდა გალეებისა,
ცრემლითვე თვალთა ძმლავრით ლორეებით მზეციხად
მკერეს სისხლით ცრემლით ლვარებისა.

ფოველს ხულს ხურდთ მეწოდა თავისა
თვისის სიცოცხლე მასივ,
უკეთუ ლეკთო გაცოცხლდებოდა ხულს გასწირო-
ვენ ცოცხალი მკვდარისავს,
ფრხივნათ იგი მეფ, მმობელთ, ძმათ, დათ, უმსხვერ-
პლოდენ სისხლს მას მამულისავს,

მას მოსწავს გმირი კიდით კიდემდე განდა-
იქნების ბრძოლული მეფისათვის.

რა მეფემან და დედამან მისმან სხვა ფილოსო-
ფრით იცის ლისინება,
უქმნეს ბრძოლისა ლუსკუმა დეკადრის და ფერსა-
ზე მდგომი დაედგინება,
სული ეზერა სომელი ბოლნისელი ნიშნად, მოედარნო
განსმხთო მეფეთა წყალისა,
ფულოვანს მოედარს სიკეთილისათვის მეფეზე
ბრძოლა არა მოსწყინება.

ახილეს ქალი ფოველთ ფერით თვალი უფლისა
ბრძოლის ბოლოქსენია,
დედის და მამის სისხლს მოსართავად ფერობის
ისართა განმეფის სენია,
მეჭურნა მცველედ მათვე ისმის მეფროვრით მე
ბრძმენნია,
რომელსამე ჟამს ალარ იბრძვის სდრაცენზენ სიქვს
ბრძმენით ეს საწყენია.

ახილეს არცა განვადა ბრძოლით ეფეთა ბრძმენთ
არცა სიზრძის რამე,
ფრთის ქალისათვის ესდენ იმეფე მთავარნი ერნი
მოსწყდეთ აშფოთი,

რა სარგებელ არს ჩუენც დაგისაცნეთ კმა არს
შეგვრიგდეთ გარ ამის შლომი,
ბერძენნი გულით სწყურობდეს მაზედ მაგრამ იგი
არს კარავსა შეღომი.

ელისე მეფე ფოკელი ქცბრუნთ თავი მარად ასა-
ლესს ელიკლიკებს,
ცეკვს: ეს შენი მოყვარულება სწავლისა ბერძენთა
აქეს გულის კლებს,
ფოთლმა სულმა და სხვათ მასწავლებელთა აცდენის
იგი აქმნეს მესთელება,
ფიცის გამცემმან ჭეო კვალად ბრძოლა ფანთ-
მითა მორთულ მძლავრებს.

ცერიილცა მანვე მოკლა მესთლობით ასილემ
ალთქმის დამარღვეველმან,
დეოფეპ მოკლა პალამიდ ოდმან ბერძენთ მეფემან
ბუკის მკვრელმან,
მან დღეს პარიმან მოკლა პალამი დეოფებისა
სისხლის მზღვეველმან,
ესდენთ შენეთ სისხლი განაცვლფრებს კაცს ვით
დაიცვა მიწამან, ველმან.

ასილეს ვერლა განსაჯა თვისი მეფთომილება
კვლავ სცანჯავს გული,

პოლიქსენაჲ. აქჲს საყუარელო ყოვლით ალუ-
ზსორბელად თჳსს გულს დარგულო,
ტკბილად სიზმოვს დღეის რათა მისცეს მას ჰყმაბა
რალეზი მე მისთჳს წყრულო,
რა ესმა ესე მოციქულთა ღელოთვალს, კრთებას
გრძნობა და სული.

სოფია: მჴლენი ჩემნი მეცლოისა ჩემის სალმო-
ბანი და ცხოველნი მროდმა,
უწყალოებით ფიცის გამცემმან თავს დაადგა ცის-
რისხჳს წყრომა,
გულს ჩემს უწყალოდ მოსწყლავს საბრალოდ
ნაწლევსა წვისა მწვერვს მარად კრთომა,
გითლა მიმეცა ვმიმყოფლა ეროთ უბედობითა
უმჯობესი მყო მან.

ღელოვალი მას პირდების ნებას მოციქულისა
პირით შემოვლილო,
ისმო ცამარზა ამოლომხისას მყნ განუმზადა საფრო-
ხე მომკუმულო,
დამალი ბარიც და თუნი მინდნი გუნი მამაჲნი
ისარი სრმალი მკუმრეულნი,
რის მოვალს ახლა მეის გნემარზნ მას მისის
უწყალოს სისხლის დამლევრელნი.

თან მოყოლილი აქილევსისა იყო ანტილოქოდ ნეს-
ტორ მთავრის ძე,
ეგეცა მასთან მოკლეს უწყალოდ, სიჭაბუკის
ჟამს დაუბნელეს მზე,
ვარე ფოლოორცთა გარდაყრილს მკვდართ ფრინვე-
ლნი ეძიებენ მათ ხორცთ განძღარე,
ბერძენთ ხცნეს, სასოვეს მოკლულნი პრიამს აქვს
მათ უხთომო დიდი სიმწარე.

შეამკვნეს გვამნი მათნი ყვავილით უხვად
დაასხნეს მათ სურნელება,
ვალად დაფლვისთვის სასოვეს მეფესა რათა ისმი-
ნოს მათი ვედრება,
თანახმა ექმნა ქალაქისა შინა დაფლვად უბძანა
მათ მემოლება,
ანტილოქონისა ცამარისა ცრუოლს, ჲ ლეოდებინ
მსარეს დადება.

ვალად განაგრძეს ბრძოლა მათ დიდი ბერძენთა
მამართ უსამინელეს,
ჭარიელა მსოლოდ მზად თვისთა ნაცვლად იბრძვს
მამაცად უსაკვრველეს,
ასვს მეფეც ცრიელთ ვით ცეცხლი ებრძვს რაზმ-
თა მათ ფრიწად უმწყლეს,

შესცვლენ ჰაერიც და იგი ცრომანიელთ ეზოვენ ფიც-
ხლად მქით უმრავლეს.

ჰაერიც კრავს ისარს ყოვლად მოისისარს განა-
გმირებს ცეცხლს და მსაფს,
შენს მეფეთა რაზმსა ბერმენთას და სიქმედა მათ-
ზე დ მიმის ზარსა,
რაკ ხერბედა აქსსა ხიდეგთა ეგზს რაზმთ
მარის ჰარიც მინე მეარსა,
მერის მიეგიდ სცემს ჰარსა სომეჯსა თრთავმ
ქბათა მოეყენოთ ლოწვით გარსა.

თუმც ღლის სამსნით ჭირ ეს აიკს მაგრამ
ღაწუა მოწასა მკვდარი,
ჰაერც მვრეგმ მეის დასრულ უკანასკნელი სი-
სხლისა ცვარი,
მღვნსა ესმა ეს განსაცდელი გარდი ყოფავმს ჭირ
მეის დამქნარი,
მოსთქვამს საბრალო იგინ გიდა თმით წინსდეს
მეტსი და ბნელ იქმნა ცვარი.

რაკი ტროადი ბრძოლისა მით ეგრ ადლეს
მათ, იწყეს მეხოლობა,
ამოგნეს მათნ გამყემნის გაცნი უდისამ იწყე
მებრძოლ მეომობა,

უსამართლობით ვერუც დიდებულს ქალაქსა საზრა
ისით უქნეს მჭრელობა,
ისე არათუ გმირთ ანუ მამაცთ ცრუთ გვართ
კაცთა არს გულ ბილწთ სულობა.

მთავართ ცრუადელთ ანცქენარ გველმან და ცნეიმ
ჭკვეს ვესლთ მასგვეულობა,
თავთ თვისთა უქმნეს ბოროტთ მწიწვნელად სვნი-
დისის მალთ ხრულად მცვეელობა,
თვთ მამულთ მეთა მამულისა უქმნეს მისაგან ესე
გამცემელობა,
მსვერპლნი ორგულთა არიან ქელთა სისხლით
მკრი სულ მოკლეობა.

ჵი ბოროტნი კაცნო, გულ ქვისნო რისათვს,
უეოფთ ლალუცს მამულსა,
არა უწყით სახელი თქუენი უკუნისამდე ყოვლს
მზმენელს სმულსა!
ჵი ანცქენარ, ჵი ცნეო მსამით რათ ივსებით
ლვძლსა და გულსა,
მოწყალეს თქუენსა მეფესა ჰკოიამს და ერო რად
დართავთ წყლულთ ზედა წყლულსა?

რისთვს უმეხთლებთ მეფეს მოწყალეს, ვინ
გამოკრთნა მრავალ სიმდიდრეთ,

მოღალატეობა მით აღირჩიეთ რომელ ბოროტ
სულის თქუენს დაუმკჳდრებთ,
ვინ იყვნეს თქუენებრ ტროადისა მისა დიდ მემ-
ძლე მეტად თჳთ კიდით კიდეთ,
კეთილის ნაცვლად უქმთ მეფეს და ერს გამცემ-
ლობასა და დიდს სიფლიდეთ.

ულისემ ესე ორნი დიდ მძლენი მოიზირნა რა
ჰყოფს მათთან რჩევას,
მოღალატეობის მომკვლელს სამსალას გულთ მათთ
შთაასხამს ვაგს ზღუჳს ამღვრევას,
განიზრახს რომ ტროადი დიდი სიფუმკლით მის-
ცენ ალფსკრით შერყევას,
აღუთქვამს ორთავ ანტენორსა და ენეას მეფედ
ნაცვალს მიმთხვევას.

სცნა ესე პრიამ ანტენორისა და ენეისა განდგო-
მილება,
იხმნა იგინი მივიდეს მისსა ერით მრავლით ჯართ
ახლდათ კრება,
ვერღარა რაჲ გაუბედა მათ ბედის საწყულს ჩნდა
ალვსილება,
ურჩივეს მეფეს მტერთ შერიგება აქვს გულთა
მათთა მხეცობა მელება.

ზორველ ცხოადის დამამშვენებელმან საგუმბელოთგან
ბედნიერ მეფემან,
ქება საკვირველის ყოვლისკეთილი ბალიდის სახე
მქონებელმან (*),
ესრეთი მარი აქუნდა მას ნივთსა რომელ ზედ აღნა
მეფემან მომსწრებელმან,
რომელსა მისა ქალაქსა სცვივან მას ზედა აღნიას
საბოსლე დამშვენებელმან.

ეს ანცვენარ და ენიმან იცოდენ მცირის
დამცავებითა,
ეწინე ბალიდ ცროადს მისა არს არა რა ყოვლის
ათსრებითა,
აუწყებს ეს ზერმენი მეფეთა და იწყის ცდია
მანქანებითა.
რათა ბალიდა იდუმალის ცდით წარიმართ დიდად
მეცნიერებითა.

ამა ბალიდის ცამარსა მისსა სცვდა ქურუმი
ცასცროთ საყდლით,
ანცვენარ ენედითმიდ მივლენ უღისკეთელით ენითა
მცირელით,

(*) ბალიდა ლმროთა სიბრძნისა, აღული ოუზიცვერისა თავისგან ოუზიცვერისა მოროსალი, რომელ არს მოსწრა. რედ. გ.

ღამე სამოსა ბნელისა უჳიფად ეზრახნენ ცანცარს
სიცყუთა ვრცელითა,
მარგელ მცემდა უარის ყარგით ალბორგებულ
რისხვითა ქელითა.

მაგრამ ოქროთმან ყოვლით ბოროტეულთ გორმან
დაასრბა წყეც მიზიდა თჳსად,
მოლიბა, რა ნახა ცომარნი საგზე უროცხვთ ოქროდ
სანეცავი ქისად,
სცდა უბადრუკი ანგარებითა მიდრკა მათამი არეა
ჭირ მქისად,
ალივსო გული თჳსი უშლეში მოილო მისცა
ბალადა მეისად.

წარმოილო რა ბერძენთ მანაკად ულისემ ნიჭი
იგი და სცვა თჳთ,
მამინ ბოროტად მაცთურებითა იწყეს ტროადის
ალაფსვრისთჳს სხჳს გზით,
მეფეა პრიამ ანცეონორმან და ცნეი დრკუმან აც-
თუნეს სიცყუთ,
და მან მიანდო მათ მერიეება, საქმუმი, რქუა, ჭყავთ
გითარ თქუწნ იცყუთ.

ითხოვეს ბერძენთ იგქლი წმინდაჲ საწონი
მეღი ასი ათასი,

და ბედი ოქრო ასი ათასი საროდით თჳს მათთა
მშჳდობის ფასი,
ჰყოფდიან აღთქმას საშინელის ფიცით ბერძენთა
მეფეთა დასი,
მაგრამ გულს გესლი აქუნდათ მუხთალი და მაც-
თურების საკუთრელით წმასი.

ქმნეს ბერძენთ ცხენი რვალის დერიოს მაღა-
ლი, ჩქმელი და საკვირველი,
ესრეთი დიდი, რომ ქალაქის ბჭეს სიმაღლითი მე-
ტობს ძნელად სამკრეელი,
მეფედ მაგიერ და ბერძენთ ერთა მისა გამცემნი
იყვნეს მიმრთმელნი,
პრიამ იხილავს დაცთუნებული ილიონს ნიშად მას
ფერის გამოსახველი.

ბერძენთა მეფეთა უბძანეს ბერძენთ და მიათრიეს
კარის ბჭეს მისა,
საკვირველებით და მანქანებით მიზიდეს იგი საფრხის
შემძინსა,
განხვდარეს კარსა უთისრეს ცხოველით თქუცნ
შეიყვანეთ ამას კარს წინა,
უკუნისამდე დიდებად თქუცნდა სასხეულ არს
ესე თქუცნისთჳს.

ადუმალ ჩასხეს მას ცხენის მუცელს ბერძენთა
დრკუ სინონ მისნი გულათგნებით,
თჳთ აიერნეს და მოასხდეს სამალავს ფიცვლის
მწყერობით და ფიცვლის ფრით,
და გვერჲს სინონს, რომ ტროანელნი დამიმდგრ-
მიერით ლხინის ხმით, მებით,
მაშინ აღსვდით სარბენს ცინსან გარნიმნეთ მუ-
ნით ცეცხლის ლამპრებით.

მაშინ რისხვამან ზეგარდამო ცით მოსცდა ტრო-
ადს ფიცვლივ მიჰფენიერს,
დიდება მისი დასცა შემუსრა მხრალა ჭეჭნა მე-
მეფის ღლის მშნიერს.
დაჰკუხა ცამან რისხვის მუსით საშინელთ იცვლით-
ალუხერის მას მდელოს,
სკნიდისას დამოცყს ლამპარნი არლა სცალის მის-
თჳს გულის ლომაბიერს.

დათვრეს მას ღამეს ტროადელთ ერნი ესოდნით
მტერთაგან თავისუფლებით,
გამოძვრა ცხენით სინონ გით ქუდი მოლალოს ზღუ-
დეთ მსწრაფლ ზედ აცვდა,
მისცემს ნიშანს ცეცხლის ალით ბერძენთ მხედ-
რობა განემზადება,

გამოვლენ გემით ფესის სიწყნარის მალვით ცო-
სისა ბჭეთა შესდება.

შეუხდეს ქალაქს საშინელებით მთვრალთა
ცრიადელთ ზე დასცეს ზარი,
სცემდეს მახჳლსა სვრიდენ უწყალოებითა ჯეონი
სდის სისხლის ღვარი,
შეუგზნეს ცეცხლი დიდთა პალატთა ბოროტეულთანი
ჭეეს მრავალ გვარი,
ამითჳს ბერძენი უკუნისამდე სახელი იქმნა დიდ
მოსაჴსოვარი.

აღსწყუეტდეს სრულად ბერნი, მოხუცნი, დედანი
ქალნი, ჩჩჳლნი და ყმანი,
ჭაბუკნი, მხნენი და მოწიფულნი, მდელნი, გინათუ
სნეულნი, ბრმანი,
მეფე და მეფეს სახლეულება გარდაამხნეს რომ
მხნე არს თქმანი,
ზჩეხდენ, მესვრიდნენ და მეტად გლეჯდენ სასტიკნი
იქმნეს აგლოვ ტყუჳნვა, სრვანი.

ხმა ვაებისა და ლალადებათ ცად აღიწივა
მომლოვრით ზახილი,
ცეცხლით მახჳლით უწყალოს ცჳლით ცრიოანელნი
იქმნენ მისრვილნი,

ლტოლვილნი გინა სხუანი მუხლამდის სისხლითა
ტბად შიგან სცურვენ შესვრილნი,
ესალმებიან ცოლნი ქმართ თვისთა, ძმა დის მეჯუ-
სნი, დედმამათ შვილნი.

დედას და მამას დაუკვლიან და უქრმოთ
ქალთა შეარცხვენდიან,
დედა ჩჩჳლით მწოვართ აართმიდიან, მუცთა და
მახჳლით ზე აცმიდიან,
ახალ შეყრილთა ქალთა და ყრმათა, ან ქმარს ანუ
ცოლს მისნ მოკვლიდიან,
სცინჯჳდეს სხჳთ და სხჳთ სახით ერთა ტკივილნი
ფიცხლად განვლიდიან.

მეფის ასული პოლიქსენა უმშუენიერეს ვარს-
კვლავთა მზისა,
წყეულმან პიროს უგულ უგრძნობელმან დაკლა
საფლავს ახილესისა,
საწყალი გონი მამისა თჳსის არს უმძჳნვარეს
ყოველის მხეცისა,
დაბრმო თვალი ტროადელთ მზისა ბინდ იქმნეს
დამიცა სხივნი ცისკრისა.
ჱკუბა ამით გამწარებული ყოველთა შჳლთა
გმირთ მოკლებული,

უკანასკნელის საიმედოსაც უწყალოთაგან მიმძ-
ლავრებული,
პოლიქსენასთვს ჭკუა შემცდარი, და გონებით
შეცვალებული,
მიუხდებოდა ბერძენთა დასსა ჰქოლავს კბილითა
გახელებული.

ესმინეს ბერძენთ უწყალოება უწყალოებას
ზედან მძვნვარედ,
ეს დედოფალი ყოვლად მაღალი არ შეიწყალეს
დაჰქოლეს მწარედ,
და ზედან დიდი ცაგრუცი გორად აღუდგეს მისა-
გალთ ქვათაგან მყარედ,
ჰეკუბასა სახლოცომად მკვლელთა სასკლის სდევს
მხილველით მარად მემხარედ.

დაამხნეს სრულად დიდნი პალატნი, მეფისა და
დიდთ მეძმლეთა მისთა,
შეუკიდებდეს ნაძენს დანასხლეულს და დასხმიდეს
მათ ზედა ფისთა,
მეფეთ სალარით დაარღვევდიან მიიტაცებდეს უნჯ
მჳოფას ძვრითა,
ალურაცხელთა ოქროთ და ვერცხლითა, სიმდიდრეთ
მრავლითი ყოვლის ფრისთა.

კმა მესტვირეობის, კმა სიცილისა, სხუაგან ყჳრი-
ლის და ამბოხების,
წამწყმედელთათჳს სასიხარულო ტროადელთა სრვა
არა დასცხრების,
გლოვა და ურვა ხმა ტირილისა და ვაებისა ბნელავ
გაცხარდების,
მზეც ბერძენთა მოკამკამობს და ტროადელთ მზეც
სრულად დაშრტების.

ესე არს სოფლის ამაოება: ჯერ აღორძინდების,
აღყვავდების,
შემდგომ დართჳლის ბედი ყვავილთა, სილამაზე
კრთეს ჯეროვნდების,
მაღალთა გმირთა მხნეთა ძლიერთა მძლეველობანი
მყის განქარდების,
ყოველთა მჴრთვასთ ნივთთ უცხო სიტურფე და-
ზვლეს და დაჭკნეს მშუენიერების,

სადა არს ძალი ჰეკტორის მკლავის, სადა არს
ბნეთა ტროილის ხრმალის.
სადა პარისის მშჳლდი მკვეთრ რკალის, სადა ზედ
დასხმა ლეიდებ მბრწყინალის,
სადაც მძლეობა ძლიერთ მძლეთ მარის მტერთა
წარწყმდა და ალოვა ბვალის,

ესე ყოველი სრულად უქმ ქმნილ არს დამრეცად
ცვრილით მმავრისა ალის.

არცა ქუწყანა, არცა ქალაქნი, არცა დაბანი,
არცა ნაყოფნი,
არცა მეფობა, არცა დიდება, არც ოქრო, ვერცხლნი
უხვად სამყოფნი,
არცა გვრგვნნი, სკიპტრა, პორფირნი, არც უძვრფ-
ესით პალატთ სამყოფნი,
არდარის არეგმს დიდებულს ცრთადს არცადა მათ-
ნი დიდ ვმირნი საფნი,

ესე არს ხაცი სოფლისა მიერ დაუდგრომელი
მბრუნავნი ჩარხნი,
ვერვინ გადურჩეს სიმუხთლეს მისსა, ღარიბნი, ვი-
ნა მეფე დიდ მზრასნი.
უწყოდეთ, იცანთ ყოვლმან ბრძენმან საქმენი
ესე არიან საფრსნი,
ვის ძლეს ამებს სვალ ჩაამსამებს, განუმრავლოს
გულს ისრვა ჯ ასნი.

მივიისრათ კვალად მისა ვამცემნი რაა მიილეს
ბერძენთვან ნიჭად,
ანცენორ მალვით ნაცვლად ჯილდოსა მოამთვეს
ჯავნათ, დაფლეს მუმვთ ლიჭად,

სიმდიდრე მისი მიიღეს სრულად და შვილნი მისნი
მონად ყვნეს, ბიჭად,
ცოლი და ქალი დაშთეს მწირებად ყოვლს სიგ-
ლახაკეთ თავს მქცენი ქჳსად.

ენაჲ ბიწი ბოროტ მსახურნი სძულთ ბერძენთ
გულით მოლალაცურით,
ვერ მოიმადლებს ბერძენთა იგი ვერც სამსახურით,
მლიქნით, ვერცა ფურით,
ლალადებანი ტროადელთ ერის ესმა მაღალსა ზენასა
ყურით,
ტროადთ თენეჲ თჳსისა ერით განამეს სრულად ლოი-
სის პალურით,

ესრეთ ცუდი არს მამულის შვილთაგან ზაკვა და
მისა გამცემელობა,
სჳნიდისისა სრულად დაბრმობა მელობა ანუ ასპიტ
გველობა,
სარგებელთ ნაცვლად დაამხობს ორგულს ყოვლად
ბოროტი ესე კელობა,
სამტეროს მისრებლისა თჳთ მთაითხრიოს ვინც
იმოქმედოს ორმოს მთხრელობა:
რა ბერძენთ გული მწყურვალე განძღა სისხლითა
სვრეცით ტროადელთ ერთა,

ალიქორაქეს სიმდიდრე მათი ვით არვე ცხოვართ
მგელთ სრით მძღერთა,
შემდეგომ მათ მარის იქმნა ფოთები ურთიერთი-
სად უმჯრეს მტერთა,
განადგან მათ ჭყვეს უწყალოებს ასად მრისხეს
მსჯართა ცეცხრთა.

ბერძენთ მეფენი ვერცა ერთიცა გადურჩა საფრ-
ნეს მჯრის და დამხობას,
უმეტეს მათნი ბრძოლისა მისა მოისრნეს სასწყლად
მტერთაგან წყრომის,
სხვანი მიეცნეს სამეფოს თვსსა მახლობელთაგან
მწარეს მონობას,
ეს ვითარნი ქონან ნაყოფნი უსამართლობის მერნ
და მტერობის.

სხვანი მამულით თვსით განეხვნენ სხვანი აქა
იქ მიმოკვეთებით,
ძლევათა მისა და კუნძულთა ზღვისად მისცეს
განსაცდელთ მუნ მეხეთქებით,
მიეცეს მტერთა სიმდიდრე სრულად ივნებდეს ძნელის
დაცლასკებით,
ზოგთა მისცემდეს უწყალო სიკუდილს მეფე
ტყუედ ჰყოფდეს თვსისა მცნებით.

რაიც დასთესეს უწყალოთ ბერძენთ იგივე თვით მათ
მოიმკეს უხვად,
ხიბოროტეთა ამბორცავანი თვითცა მოიცვადნეს მახ-
ვილით ღრმათან უხვად,
დაემხნეს სხვანი თავნიცა თვსნი მარობმ მათ მტკ-
რეულნ თვალთა დაწყნსად,
მამისდელთ ქმნულთა ბოროტებათა ვინცა უმეტეს
თქმად ვინა ანუ სწავად.
საზარელთა მათ მხეცთა შემუსრვათა ბოროტებად
გამრო იქმნა დამწყები,
რომლის ცილობას გსოდენ ცაბოროტებათა მეყდეგს
გზები,
ეს იყო მღვთის ძე განსაცდელთა დღეთა ფიცხ-
ხელთა სასმელთა გზები,
ცრთადიელთა ეგრეთვე ბერძენთა ბოროტთა შემო-
ხვევად აღმომყვნები.
ის იყო გამლი ხალისის თქმის თქმამის თავი
ქმედ დაიხსნეს,
თანავე გრგვალნი ურთიერთის ეგანდეს რიგთა მათ-
ქცით ჭხრისაგმა მის სხვს,
თანავე იეგნეს დამწყებნი მღვთისა მტერი მზამარნ
ბორგეულ მის სახის,
სამსახურობას მისა იგივით გამონაცვლ არს უფსოდ
მესამის.

(დასასრული.)

ლუნატიკი. (*)

ეს იყო თებერვლის თოთხმეტს, 1855 წელსა, უკანასკნელს დღეს ყველიერისასა, როდესაც, დღისით სადილს უკან, არდგენდნენ იტალიანურს ოპერაში, ტფილისში, სასმლო ლუნატიკსა. —

ორთა ყმაწვილთა კაცთა მიაქციეს თავიანთი ლორნეტები ლოჟებსა და ერთზედ დააყენეს ჭვრეტა.

—ჰხედავ კნიაზ ბაგრაცსა რა სახით ესაყვარელება ახალს ქვრივს ბაბალეს? ჰსთქვა ერთმა მათგანმა.

—საკვირველია, უპასუხა მეორემ: მე მეგონია რომ ბაგრაცის ცოლი მეწყუსებული ავადმყოფი არის.

—იმას სამიში ავადმყოფობა არა აქვსრა; მაგ-

(*) ლუნატიკობა არის სნეულება, რომლისაგანაც ადამიანი დგება ლოგინითგან ღამე და მძინარე დადის და მოქმედებს ჩვეულებრივ.

რამ ის სიყრმითვე სუსტის აგებულებისა არის და ამასთანავე მეტად ეჭვიანია. ვგონებ ეს ორი მიზეზი საკმაო უნდა იყოს, რომ იმის ქმარი ეძებდეს გართვას ცეცხლში.

— მგონია ბაბალე ახლო მეგობარი არის ბაგრატის ცოლისა მართასი.

— მე მგონია ბაგრატისა უფრო.

— ეგ არ შეიძლება. ბაგრატი ყმაწვილი კაცი აღარ არის და თავის მახინჯის სახეობით სრულებით უშიშარია.

— მართალია, მაგრამ ბაბალეს ყინულის გული არა აქვს, ამიტომ რომ ყინულიცა დნება.

— შენს თავზედ ხომ არ გიცდია იმისაგან მობეზრილი ყინვა?

— არა, მაგრამ ერთს ჩემს მეგობართაგანს შეუყვარდა გაგიჟებით ბაბალე. იმის სიგიჟემ ამაოდ სიყვარულისაგამო, მოუპოვა მაგ ქალს სახელი სილამაზისა და შემოიყვანა მოდაში; ჩემის ფიქრით კი, მაგას არა აქუსრა გასაგიჟებელი.

— რატომ, ძალიან ლამაზია.

— მაშ იცი რას გირჩევ? რადგანაც ბაბალეს ჯერ არავინ ამოურჩევია თავის თაყვანის მცემლებთაგანში, შენც შეგიძლიან ჩაჰსდგე იმათ დასტაში. უცხო პარტია არის: ათასი თუმანი მეტი

შემოსავალი აქვს წელიწადში.

— მართალია?

— მე გწყდამ, რომ თვალი ველარ მოვიშორებია ლამაზის ქვრივისათვისა. გინდა ახლოდგან გაგაშინჯო? წამოდი გაგაცნო; მაგრამ ადრევე გეუბნები, გული ორის ცულით გეჭრიოს. კნეინა ბაბალე მეტად კოკეტკა არის. (კოპწია.)

— არა, მადლობელი ვარ. კოპწიობა არაფერია, ეგ ყველა ქალის ბუნება არის; მაგრამ მძული ეს არის, რომ იმ ქალს უეჭველად უნდა უყვარდეს ბაქარი. რაც სანი მე იმათ ვუცქერი, ერთი სიტყვა არ ამოუღიათ; მაგრამ ხშირად უყურებენ ერთმანერთისა და ჭვრეტა ბაბალესი გამოჰსთქვამს მეტად გულითად ნარნარებასა ყმაწვილის ქალისასა, რომლის გულსაც პირველად დასძგერებია სიყვარულის ისარი. ბაგრატისაც თვალებიდგან ცეცხლი სცვივა, და არც ისეთი გონჯია, როგორც ამბობენ; უცხო სახის გამოთქმულება ჰქონია.

ქვრივი ბაბალე არ იყო ევროპელი ლამაზი, რაოდენიც მარილიანი; სიწყნარე და სინაზე სახისა, რომელზედაც მწუხარების განვლისა რაღაც სასიამოვნო ოქროს ფეროვნება, უნებურად იზიდავდა ადამიანის თვალსა და გულსა. ამ დროს იქნებოდა ოცდა ოთხის წლისა, მაგრამ იმისი ცის ფერი

მოწმენდილი თვალები, ხავერდოვანი წმინდა ხა-ხის კანი, წკრიალა ხმა და იშვიათი ღიმილი, არა-ვის არ აფიქრებინებდნენ, რომ იგი ოცის წლისა მეტი ყოფილიყო.

წარმოდგენა გათავდა, ბაგრატმა გააცილა ქალი ეკიპაჟამდის. ბაბალუამ მიიწვა იგი ჩაიზედა, და მსწრაფლად ეკიპაჟმა მიაქროლა იგინი ბაბალუს სახლში, კუკიაში. რა შეიარეს უცხოს შუშებით მორთული ზალა, იგინი შევიდნენ გოსტინაში (სას-ტუმრო ოთახში), სადაც მხიარულმა ბუხარმა მიი-წვა იგინი.

ნაღვლიანად იყო ბაგრატი, ბაბალუსაც როგორ-ღაც გული შევიწროებული ჰქონდა; თვითონაც არ იცოდა რისაგან.

სამძიმო დუმილების განსაწყვეტად ქალმა ჩა-მოაგდო ლაპარაკი წარმოდგენაზედ, აკტრისებზედ, იმათ ტანსაცმელზედ, მაგრამ მაინც უბნობა არა ეწებებოდა. ბაგრატი უპასუხებდა თითოს სიტყვით, და ჰსჩნდა მისი ყურადღება შთანთქმული იყო ბუ-ხარში ანუ ღრმა ფიქრში.—

—არ იქნება, კნიაზო ბაგრატ, მეც გამხადოთ მონაწილე თქვენის ფიქრისა?

—ჩემის ფიქრისა? ჰკითხა მან ამოოხვრით და შეთრთოლდა.

—დიაღ თქუჱნ, გვონებ, მეტად ნაღვლიანათ ხართ!

—ბაგრატი ცდილობდა გაეცინა; მაგრამ ცრემლი ჩამოუგორდა ლოყაზედ.

—რა იყო? შეჰყვირა ბაბალემ აღშფოთებულმა რა გაუშჳრა ჴელები ალერსით:

დავიწყებაში ბაგრატმა ჰსტაცა ჴელი ბაბალესა და ეწაფა მას აღგზნებულის ტუჩებით.

პირველად თავის სიცოცხლეში სიყუარულის სიმთვრალემ შეიპყრო გული ბაბალესი. მას უნდოდა ეთქუა რამ, მაგრამ სიტყუები უყინდებოდნენ ტუჩებზედ. მან ვერარ მოასწრო მიეღო სახეზედ შეჭმუხვნილება, მაგრამ, რა მალღაცანებით ვარდიყარა ალერსულება, იგი წამოდგა და დაარაკუნა ზარი. შემოვიდა მსახური.

მყოფობა უცხოს გვამისა ყოველთჳს საკმაოა, რომ დაამშჳდოს თჳთ უძლიერესი ალერსულება.

ბაბალემ უბძანა ჩაის მოტანა; ვიდრე ჩაის მოართმევდნენ იგი სრულებით დამშჳდდა. როდესაც მსახური გავიდა ქალმა უთხრა:

—კნიაზო ბაგრატ, დაივიწყე რაც აქ მოხდა, მხოლოდ ამ პირობით მოვიტყვებთ მე თქუჱნა.

—ოჰ, კნეინავ! უთხრა ბაგრატმა ძლივს სმენის ხმით: რაღაც უცნაურმა, უსილაგმა ძალამ

დამავიწყა თავი ცრის წამსა. ნუ თუ იმისთანა ჩვევენი უნდა ვიყო, რომ ვამბდეთ გაფიქრია რისამე თქვენს?... ჩემი წლოვანება და მასწავლობა მეტად ცხადად ლაპარაკობენ ჩემს უბედურებაზედ.

ბაბალეს გული დაწყო.

— გამიგონე, საყვარელო ბაგრატ, უთხრა მან: მე მინდა მოგახსენო სრულის სიცხადით და გიჩვენო სიღრმე ჩემის გულისა. თუ რომ აქამდისინ მე არავის არ ვუმხილებდი საყვარელზედ, ამას ვმორიდებოდა. არა თუ ქვეყნის გულისათვის, არამედ ჩემს მოსაზრებლად. აღვსებულის სიყვარულისა, რომელიც ერთად სასიამოვნოთა აქვსთ სხვა ქალებსა, მე ყოველთვის მშინებოდა. მერწმუნეთ, კნიაზო ბაგრატ, თუ რომ თქვენ თავისუფალი ყოფილიყავით, მხოლოდ თქვენ მეყვარებოდით და სასიხარულით ჩავაბარებდი ჩემის ბედის მზრუნველობასა. მაგრამ კარგად იცით, რა მოუგვარელი დაბრკოლება დევს ჩვენ შორის, და ჩემს საყვარელს და მაცდევის ცემას თქვენის ცოლის მართასიდმი, მეუღლისათ ამოფხვრან ჩემის გულიდამ ყოველივე ფიქრი ამ საგანზედ.

— მამ ჩვენ უნდა გვერიდებოდეთ ერთმანერთის ნახვასა? უთხრა ბაგრატმა მწუხარების ხმით.

— განა საჭიროდ სცედამ ერთმანერთის ვანმო-

რებას? ჭკიანს ბაბალემ. მაშ განემარტეთ რამდენ-სამე ხანს. რადგანაც თქვენ არ შეგიძლიანთ და-ჰყაროთ ავადმყოფი ცოლი, მე წავალ რამდენისამე თვით ქართლისაკენ. მშვიდობით, მოუმატა მან მწუხარებით; რადგანაც განიკურნებით, მომწერეთ-მეცადეთ კაი ჩქარა იყოს.

—მეშინიან, რომ ჩემი განკურნება აღარდეს არ იქნება, უმისოდ ბავშვები და სახლიერი გა-მოვიდა.—

დიდ ხანს იყო ბაბალე განრისხებული: ხან სასოწარკვეთილი მოიგონებდა რაც მათ მოელის გაყრა, ხან მაშინ უკუჭკრამდა ამ მოგონებასა თავისთა-ვადაც ვერ ჰპოულობდა წარმოდგენას, რა ღრმა იყო სიყვარული მისი ბავშვებისადმი; მაგრამ იმედეუ-ლობდა, რომ შეგრძნობა იმის ცოლის განშორებისა და იმის სიყვარულის ბავშვებისადმი —

ჯანიაში ბავშვები ქმრითა მიდიდა მისამდინა-იქნებოდა ლომის პირველი სახით. თუმცა ხამიცელი ცოტა ლამე იყო, მაგრამ იგი მიდიოდა ხელდელი, როგორაც კაცი, განვლებული მწუხარებით და სა-სოება მილებული.

ბიჭმა მოასხენა მას, რომ ქალბატონმა რამ-დენჯერმე იკითხა იგი ხომ არ მოსულა და ბძანა, როცა მოვიდეს, ჩემთან შემოვიდეს.

ამ ზმანებაში გამოეცხადებოდა მოუსვენრობა მეჯვარის ცოლისა; ბაგრატს გული აემღვრა ჯვა-რისაგან. მაშინ ცოლი ეჩვენა მოურჩეველ დაბრ-კოლებად თავის სიყვარულისა; მაგრამ მაინც კი მაშინვე შევიდა ცოლთან. მართას ეძინა. ბაგრატი მიახლოვდა იმის ლოგინსა.

ქნეინა მართა ძლივს იქნებოდა ოც და ათის წლისა; მაგრამ ავადმყოფობას სრულებით დაერ-ღვა იმის სახეზედ ყოველი ნიშანი სილამაზისა და ყმაწვილ ქალობისა. ყელი მისი ამოყოფილი სა-ბანს ზემოდგან, მკუდარის ფერადნებით ემსგავ-სებოდა გაყვითლებულს სპილოს ძვალსა.

ბაგრატი დააცქერდა ამ ავადმყოფს მკაცრის გულ-მორეულის თვალებით, ფიქრში შეადარა იგი მშვენიერს, სიცოცხლით სავსეს ზაზალესა... ბაგრატს ეჩვენა, რომ მართამ იგრძნო მოქმედება იმის შეხედულებისა, ამიტომ, რომ მძიმედ და-წყო მან ფშვნვა, გაყვითლებულს ლოყებზედ გამოაჩნდა ციების სიწითლე და ტუჩებმა უწყეს ცმაცუნი, თითქოს რაღაც გაუგებელი სიტყვები წარმოსთქვაო.

— უთუოდ დასაძინებელი წამალი რამ მიუღია, იფიქრა ბაგრატმა. სტოლზედაც ნახა მან სტაქანი და პატარა შუშა. მან შუშა აიღო, წაიკითხა ზედ

ნაწერი რეცეპტი, და ისევ სტოლზედ დადვა; მი-ნაში ბანგი იყო.

ამ დროს მარტამ წარმოსთქვა ძილში გაწყვეტილი სიტყვები: «ბატონო!... ნუ მიდიხარ!... ჩემთან დარჩი! .. შენი მოშორება მე მკლავს!..»

—თითქმის ძილშიაც მჰსდევნის მე თავის სიყვარულითა.. ოჰ, რა ტანჯვაა! ჰსთქვა ბატ-რატმა.

იგი შევიდა თავის საწოლში და მსახური გა-ისტუმრა დასაძინებლად. აღრეული სხუა და სხუა ფიქრით, იგი არ დაწოლილა. სუსტი ბუტუტა ერთის სანთლისა ანათებდა ვრცელს ოთახსა. სიბ-ნელეში და სიჩუმეში იყო შთანთქმული მთელი სახლი და იმ უბნის ქუჩა. უთანასწორო ნაბიჯით ბოლთასა ჰკრავდა ბატრატი. სახე მისი უცრად ხან მწუხარებით შეიმოსებოდა, ხან რაღაც ელვით. დიდხანს დადიოდა იგი აღრეული, დიდხანს ჰსთვ-რებოდა იგი ბაბალეს მოგონებით, და გუნებაში მეულვილებით ჯავრობდა თავის საკუთარის სისუს-ტეზედ.

—როგორ! იძახდა იგი სიცხარით: შენ გი-ყვარვარ, ბაბალე; შენ თვითონ არ მითხარი ეს? შენ თვითონ არ მაჩვენე მე ეს სიყვარული? შენ გიყვარვარ და ჩუწნკი საუკუნოდ ერთმანეთს

გშორდებით!... და ვინ უძლის ჩვენს ბედნიერე-ბას? დედაკაცი, რომელიც დაფუშვლა თავის გა-ნუყრელის სნეულებით, დედაკაცი, რომელმაც შემაბეზრა თავი მუდამ ჩივილით!..

ბაგრატმა გაალო ფანჯარა. ბნელოდა და ციო-და. მაგრამ ულრუბლო ცა ანათებდა ვარსკვლავე-ბით; იგი მესცქეროდა ამ განუზომელს ცის კამარას. ცივმა ჰაერმა განუგრილა მას შუბლი და გაუნელა ცხელება წარმოდგენისა. მან მიხურა ფანჯარა და ცოცაოდები დამჯდა. მაშინ მისმა განჭვრეტამ მიიღო სხვა გზა: იგი შეუდგა ფიქრსა თავის ცოლის ტანჯვისგამო.

—ხან და ხან მე თვითონ მკაცრად არ ვეპყრო-ბოდი მართას? ჰფიქრობდა იგი: მართალია, მე შევირთე მართა უსიყვარულოდ, ჩემის მშობლის სურვილის ასასრულებლად, მაგრამ ჩემს გულ-გრილობას განა ერთი წამიც არის შეუწუხებია იმის ნარნარი სიყვარული ჩემდამი? მე უკვეჭკრა-მდი იმის ნარნარობას, იმის აღგზნებულს სიყვა-რულს, მე მძულდა იმისი ალერსი, იმისი ლაპა-რაკი, იმისი მოთმენა, იმისი კეთილობა გულისა! ეხლა მე იმას თითქმის დანაშაულად უხდი ამ დამ-ჭკნარს სილამაზეს, მაშინ როდესაც, იქნება ჩემი გულგრილობა არის მიზეზი იმის ესრედ ცვლი-

ლების, იმის ესრეთის ავადმყოფობისა, რომელიც ჩქარა მიიყვანს მას საფლავის კარებთან... ის კი ესრედ მცირესა თხოულობდა ჩემგან: ცოტაოდენ ყურადღებას. რამდენიმე ალერსიანი სიტყვა ჩემგან ნათქვამი იმას ბედნიერად ჰყოფდა, თითქმის უბრუნებდა სიმრთელეს.— რათ უნდა ვეძებო მე ჩემის სახლის გარეთ სიხარული და ბედნიერება?... არა, ამას შემდეგ მე ვეცდები დავივიწყო ბაბალე, ვეცდები ვერიდებოდე იმასთან შეხვედრას, გარდმოვიტან ჩემს სრულს სიყვარულს მართაზედ, შევსწირავ ამას ჩემს სიცოცხლეს...

რა შეადგინა ესრეთი კეთილი განზრახულება, ბაგრატი დაწვა დასაძინებლად და დაიძინა ღრმის და მძიმეს ძილით.

რა მეორე დილას გაიღვიძა, მან იგრძნო, რომ თავი მძიმეთა აქვს და თითქოს სრული სხეულიც დაჟეჟილი. ლოგინის აქოთების კვალად მან იფიქრა, რომ ღამე გაუტარებია მძიმედ და მოუსვენრად. მაგრამ რა სახით გაოცდა იგი, როდესაც მან ნახა სტოლზედ, თავის კრავატთან, მისა ბანტითა, ის მისა, რომელიც გუშინ ღამ იმას ეხსნა თავის ცოლის ოთახში. მან იწყო მოგონება, გუშინ რა შეემთხვა მას. ცხადად ახსოვდა იმსა, რომ შუშა სტოლზედვე დაჰსდო თავის ცოლთან.

ხელში აიღო კვალად მინა და ყურადღებით გა-
შინჯა: ჰსწორეთ ისევ ის მინა იყო, მაგრამ მხოლოდ ცარიელი.

ახსნელად ამა საოცარის საქმისა იგი შევიდა ცოლის ოთახში. იქ ფანჯრები ისევ დაშვებული იყო და ლამფა მლივს ანათებდა ოთახს მწუხარის სინათლით. ბნელის წინად გრძნობით ბაგრატი მივიდა საწოლთან. მინა აღარ იდგა იქა.

— მე არ შევსცდი... მაგრამ საკვირველია, წაიჩურჩულა მან. მერე დაიხარა ცოლისაკენ და დაუძახა ჩუმად:

— მართა.

ქალმა არ უპასუხა.

— მართა, განიმეორა ხმა მაღლივ.

— არსად იყო პასუხი.

მაშინ ბაგრატმა ხელი დაუჭირა მას. ხელი ცივი იყო, ვითარცა ყინული. იგი შეთრთოლდა ამ შეხებაზედ, და რა ფანჯრები მივარდა, გარდახწია სჩქაროდ ფარდებს; შემდეგ მოვიდა ისევ ცოლის ლოგინთან. მართა იწვა როგორც მკვდარი. ბაგრატ შემრწუნებით გამოვარდა ოთახიდგან და შექნა ყვირილი.

— გაიქეცით ივანე ექიმთან! ჰყვიროდა იგი.

შემდეგ მან იწყო ლოდინი სატანჯავის მწუხა-

რებით.

მოვიდა ექიმი. ეს იყო მოხუცებული კაცი, დიდიხნის მეგობარი და ექიმი ბაგრატის სახლობისა. ექიმმა ჰპოვა ბაგრატი მკრთოლეული, მწუხარე და უძრავად მდგომარე თავის ცოლის თავით.

ექიმმა დიდხანს მაჯა სინჯა მართასი. მწუხარებით ადევნებდა მას ბაგრატი თვალსა.

—ნუ თუ მომკვდარა? ჰკითხა ბაგრატმა.

ექიმმა არა უპასუხა. მან ყურადღებით გამოხეჯა ისევ სტოლზედ მდგომარე სტაქანი.

—ბანგი მიეცით, ჰსთქვა ექიმმა, მაგრამ შუშა სად არის?

—ამ მოკითხვაზედ ბაგრატი შეთრთოლდა. გულმართლობით მოუთხრო მან ექიმსა მდგომარეობა, რომელშიაც ჰპოვა მან გუშინ ცოლი თვისი, და ყოველი გარემოება, რაიცა შეხვდათ ბასიეს მინასა.

ბაგრატის ლაპარაკის დროს, ექიმს თითქოს რაღაც მოაგონდა; მაგრამ მან შეიკავა სიტყვა, რომელიც მზათ იყო პირიდგან წარმოვარდნოდა.

ამავე დროს საშინელმა ეჭვმა შეიპყრა ბაგრატი და საშინელება გამოიხატა მის სახეზედ.

რამდენიმე წუთს გამხნე მეკედნეს ოთახში.

—ცხადათ ჰსჩანს, ჰსთქვა ექიმმა ხმა მაღლივ, რომ კნეინას ფილტვში ნაწლავი გასკდომია და იმისგან მომკვდარა.....

ამ შემთხვევულობის ორის წლის შემდეგ, ჩვენ ვხედავთ კნიაზ ბაგრატს თავისის ცოლით ბაბალეთი იმავე სასტუმრო ოთახში, სადაც ოდესმე ბაგრატი გაუტყდა მას პირველად სიყვარულში.—გაევლო უკვე ერთმა წელმა შემდეგ მათის ჯვარის წერისა; მაგრამ სიყვარულსა მათსა არა მოაკლდებოდარა. დაღვრემილება ნიშნავს ანუ დიდს სიმდიდრეს ანუ დიდს სილარიბეს სულისასა.

ბედნიერებისაგან ბაბალე უფრო გალამაზდა. მაგრამ ბაგრატი თჳთ ბედნიერების შუა გულში მდგომარე, იყო დაფიქრებული, შეწუხებული, თითქოს რაღაც საიდუმლოს ბედის წერისაგან მოწყლული, რაღაც ტკივნეულება ამშიშებდა იმის გულსა; ცოტ-ცოტად ეს ტკივნეულობა მიიღებდა სიმწარეს სინიდისის ტანჯვისასა. ხან და ხან შეხედულება მისი გამოჰსთქვამდა ესრეთს ღრმა მწუხარებასა, რომ აღშფოთებული ბაბალე ევედრებოდა მეორეთ ნუ მიყურებო.—ბაბალე ხედავდა, რომ ქმარი მისი მკაცრად იტანჯება, მაგრამ ვერათი ვერ გაიგო მიზეზი იმის ტანჯვისა.

სახელდობრივ იმ ღამეს, ვეჩერში, საიდგანაც

იგინი დაბრუნდნენ, ბაგრატი ეწვია მას ჩვეულებ-რივზედ უფრო მწუხარედ. ბაბალე მეტად აღ-მფოთდა და განიზრახა მისი გამოკითხვა.

—ბაგრატ, უთხრა მან ნაზნაზებით: შენ გულ-ზედ რაღაც ნაღველი გაწევს და ჰსჩანს საკმაოდ არ გიყვარვარ, რომ მითხრა და მეც გამხადო მონაწილე შენის მწუხარების.

—მერწმუნე, ბაბალე, ჩემგან არა გემალება დამალული, უპასუხა ქმარმა მოლოდაცაწყებით:

—შეგიძლიან შემომფიცო, რომ მართალს მეუბნები? ჰკითხა ცოლმა.

ბაგრატი გაჩუმდა.

—ოჰ, არ გიყვარვარ! შეჰყვირა ბაბალემ, არა, არ გიყვარვარ! იგი მიეშო სკამზედ და ტირილი დაიწყო.

ცოლის ცრემლი მეტად მძიმეა მგრძნობიარე ქმრისათვის.

ბაგრატს უნდოდა, როგორც ყოფილიყო, და-ემშვიდებინა.

—კარგი, უთხრა მან ცოლსა, თუ რომ არ დაგიმალო, მაშ ყველა ცხადად უნდა იცოდე. მართალია მე მკაცრად ვიტანჯები და წყარო ამ ტანჯვისა წარმოჰსდგება თვით შენის სიყვარულისგან. მე ბედნიერი ვარ, და მე სულ მეჩვენება, რომ ლირ-

ხი არა ვარ ამ უმაღლესის ნეტარებისა. მე მეშინიან უბედურებისა; ჩემთვის იმაზედ უდიდესი უბედურება არა იქნებოდა, რომ დავჰკარგო შენი სიყვარული. როდესაც მე გხედავ სოფელში შენი საზოგადოებაში, შორის ყმაწვილისა, შორის ლამაზისა, გარე შემორტყმულს ხალხის აღტაცებითა; როდესაც მომაგონდება სოფელი ჩემი ორმოცწლოვანება და სიმახინჯე — მაშინ მე მეჩვენება სოფელში, რომ მეუღლეობითა მე შენ გიყვარვარ. როდესაც შენ სისუსტეზედ განიხმობს სოფელი ახლადი ნაცვლისა, მაშინ მე ვფიქრობ: იქნება უბედური მოხუცი ჩემს ცოლში," და გაიარა დამნაშავე ვიტანჯები ფიქრით, რომ გისურვებდე შენის გამოუცდელობით და ნორჩობით. ხან და ხან საშინელი ეჭვ შემიპყრობს სოფელში. მე ჭკუა მელევა; მე ვწითლდები ჩემის ცუცურობისაგან, და აი მიზეზი, რის გამოც არ მინდოდა მეთქვა შენთვის ჩემნი ტანჯვანი.

— ოჰ, ბაგრატ! მართალია ეჭვნეულობ ჩემზე? შეჰყვირა ბაბალემ: მართალია, რომ ეგ უბედურება არის! შენ ხარ თუ კეთილშობილი, თუ შესაყვარებელი, თუ უბერესი ყველა ქვეყანაზედ! — ხედავ, მე მიყვარხარ შენ იმისთანა სასიკეთოებისათვის, რომელნიც არასოდეს არ ბერდებიან.

მაგრამ იყო რა, განსამტკიცებლად პოეტის ეჭვს მიზეზისა, ნუგეშ გაუწყვეთ სიხარულებამი, მოუყვანდათ იმ ქუჩებისადმი ქალაქელს, რომელიც ფოთლად დღე გამოერკვის ერთმანეთის. მარილიც გონება ეს გაუწყვეტელი ბაღჩაობა და ხეტიალობა მელოდავს მე; ესეა სად უფრო სრულიად ყველა გამოჩნდა შიში სამარცხვინოს, რადგანაც ვიყო უყვარ, რომ შენც გამოჩენილნი იყვნენ, მაგრამ ამას შემდეგ კი, ალერ იყოს ნუწმი მთელს სიღრმეობით. სიდ_მელოდ გაიფიქრათ წიგნებდაიბრუნებრად ესეც მოიქცეოდა, მე ვისწავ ამას.

ბავშვები ვუფრთხილდა, მაგრამ ფიცი მიეც.

ბაბალუმ შემეცნა ამის უფროსი ხიდზედ და სადილზედ მიწყვილდა ამის გული.

— შე ყურ არ გიცი იმისი სიდედამთ! იფიქრა ქალმა.—

მთელის ღამეს მას ძილი არ მისცემია; ათასი არეული ფიქრი უშფოთველ მას თავში. ესრეთი ხანგრძლივი ფიქრეები ქმრისა აწუხებს მას.

მაგრამ ბავშვი იწყებოდა; ბაბალუს სურდა შეეტყო იმისი სიდედრი მხოლოდ ამისთვს, რომ გაეგო მასთან ის მწუხარება ანუ გასაჭირნებისა მისგან.—

უეცრად ბაბალუს ყურამდინ მოესწრა ხმაურებამ

რომელიც მოისმოდა იმის ქმრის ოთახიდგან: ქალს ცხადად მოესმა აღშფოთებული ფეხის ხმა და ფანჯრის გაღება.—

—იქნება ავათ გახდაო, იფიქრა ბაბალემ.

შეშინებული წამოდგა ნელა და შევიდა ქმრის საწოლში. თუმცა ცივი ღამე იყო, მაგრამ ერთი ფანჯარა გაღებული დახვდა; მთვარიანი ღამე დაბნელებული იყო ღრუბლებით, მაგრამ ამ მცირეს სინათლის შემწეობით ქალმა დაინახა თავისი ქმარი, კრავაციზედ მჯდომარე, დიდად დაღონებული.

გაკვირვებული, რომ ქმარს ტანთ არ გაუხდია და არც ესმის იმისი იქ მეოფობა, ქალი მიასლოვდა მას; მაგრამ ბაგრატი არცკი შეიძრა, შიშროებამ შეიპყრო ბაბალეს გული.

ბაგრატიონ! ბაგრატიონ! შეჰყვირა ქალმა: განა ვერ მხედავ? განა ჩემი ხმა არ გესმის? შეუძლოთ ხომ არა ხარ?

არა ვითარი პასუხი არ მიიღო ამ კითხვაზედ.

ქალმა კვალად განიმეორა მოუთმენელობით და შიშით ისევ ის კითხვანი; მაგრამ მაინც ბაგრატმა ხმა არ გასცა.

—ბაგრატ! ბაგრატ! შეჰკივლა ქალმა, და წაავლო მას ხელში.

ბაგრატი შეთრთოლდა ამ შეხებაზედ.

—ოჰ! შენა ხარ? უთხრა ქმარმა უცნაურის ხმით.

—რათ გაგიღია ამ დროს და ამ სიცივეში ფანჯარა? ჰკითხა ქალმა; ავად ხომ არა ხარ?

—ოჰ, ავადა ვარ, უპასუხა ქმარმა, რა ექიმო-დევან არ უშველიდა იმის ექიმსა და ცასცასით უჭირებდა მას; მაგრამ სნეულის ტანჯვა არ არის სულის ტანჯვასთან!

—ოჰ, საყვარელო ბაგრატიონ! შეჰყვირა ბაბალემ და ცრემლი განკარგებდა იმის ხმაში,—მეც გიტანჯები! მეც უბედური ვარ, ამიტომ რომ აღარ ვერწმუნები შენს სიხარულს.

—აღარ ერწმუნები ჩემს სიყვარულს, ბაბალე? უპასუხა ქმარმა ერთის ხმით,—ოჰ, ნუ მეუბნები მაგას! თუ რომ იცოდე, სადამდის მიმიყვანა შენ-მა სიყვარულმა.

—მაშ მითხარი ყველა. შენი ნდობა კვალად გამაბედნიერებს მე. მე მაშინვე მიგხვდი, რომ შენ წეღან მართალი მითხარი; შენ თავი ეჭვიანობაზედ დაჰხსნე, ჩემს დასამშვიდებლად. მითხარი, ბაგრატი-ონ, შენი ნაღველი, თორემ შენი ფარულობა მე მომკლავს.

—შენ მოგკლავს, ბაბალე?.. სჩანს, მაშინ

ორის მკვლელი შევიქნები!

— რას ამბობ, ბატონო! თუ ღმერთი გწამს ნუ სთქვამ ამას! მე გთხოვ!

— შენი მოსვლა? — აბა გაიგე, უბედურის ქმარ-მა, რომელთაც თითქოს რაღაც უხილავს ძალის ემორჩილებოდა; გესმის, რომ ამ ორის წლის წინად ღამე, მე მოვკლავდი შენა, სიყვარულისა-გან თავ დავიწყებული ჩემ სახლში წაიყვანდი? დაბრკოლება ჩვენ ვებმოდა ერთმანეთისან... მხოლოდ დაბადებულს უნდა მოუშორებინა ეს დაბრკოლება. —

აქ ბატონი მიხვდა, თითქოს სამაგიერო მოლოდინ-ლები შეეკითხება გამოიცნოდა მას...

— მე ყმაწვილი ვიყავი ის ლედაკაცის ვა-ნაგონის ბატონმა.

იგი იწვა ლოგინში ჩაფლული გულმა... ვუ-ნებამ ის მეფერილი შენთან, ჩემი სიყვარული... შენთან, ეგრე ემუქრები, ლოცვასთან, სიყვარულ-თან... ის... ისეთი დამჭკნარი, ავანტყოფი, თავ-შემოგზნილი...

ბატონი მეორის სანთ შეხედა.

ბაბალე გაჰქონდა მიმართ.

ბატონმა კალად განაგრძელა:

— მე თვითონ არ ვიცი, როგორ მოხდა; ლამე

მიზიდული რაღაც რეცის დასვევით, მე წამოვდექ ლოგინიდგან, შეველ ჩემის ცოლის საწოლში, მოვახლოვდი იმის ლოგინს. ბანგით მინა იდგა იმის ახლოს სტოლზედ, რაც იმაში იყო, სტა-ქანში ჩავასხი. ჴელები მიკანკალებდა, ცივმა ოფლმა დამასხა შუბლზედ; მე ჯერ ვერ ვჰბე-დამდი.... ამ დროს ჩემს საუბედუროდ იმან გაი-ღვძა.—

—მარიამ! უთხარი მე: შენ სიცხე გაწუხებს მერიქი, წყალი დალიე. მე თავი აუწიე მას; იგი დამემორჩილა და დალია ჩემგან მოწოდებული სტაქანი. მეორეს დღეს ის მკუდარი დამხვდა.... ეხლა ხედამ, ბაბალე, რა სახით მიყვარხარ!

ამ დროს თვარე განთავისუფლდა ღრუბლებისგან და ბაგრატის სახე გაანათა. ბაბალემ ნახა იმის თვალები უძრავად და ამღვრეული. შიშისგან დავიწყებაში, ბაბალემ გამოგლიჯა თავისი ჴელები ქმრის ჴელებისაგან, და რა ხმა მაღლივ შეჰკივლა დაეცა გულწასული.

როდესაც ბაბალე გონზედ მოვიდა, მას საში-ნელი სიცხე მიჰსცა.

ბაგრატი არ შორდებოდა მას. გაყჳთლებული, დაქანცული ბაგრატი თითქოს ვიღასაც ელოდა მოუთმენლად. ჩქარა მოვიდა ივანე ექიმიც. მ

ყურადღებით გაშინჯა ავადმყოფი. ქალს თითქოს ჰსიამოვნებდა. მაგრამ, რა აქიმის ხმა ესმა, ქალ-მა მწუხარედ თვალები ახილა და მიაქცია ქმარ-ს შეშინებული შეხედა. ბაგრატს უნდოდა კიდევ დაეჭირა მისთვის; მაგრამ ცოლმა ნიშნით კიდევ ჰკრა მას.

— გამეცალე! შეჰყვირა მან, — მეც გინდა მომკლა!....

მიმკვლელო! მიმკვლელო!.. ყვიროდა ქალი: უფრ-თხილდი, მტარვალო! ეგ საწამლავი!... ავაზაკო! ამას უნდა შენი მოკვლა, რომ შემდეგ ჩემზედ ჯვარი დაიწეროს!... მაგრამ მე არასოდეს არ გავხდები მაგის ცოლი... არა, არა! არასოდეს.

უღონოდ დაეცა ბაბალე ბალიშზედ და წა-მოსთქვამდა კიდევ რაღაც გაუგებელს სიტყვებს.

ბაგრატი დნებოდა. ექიმმა შეხედა მას განცვ-ფრებით.

— შემობრძანდით პატარას ხანს კაბინეტში, უთხრა ბაგრატმა, მე მინდა მოგახსენოთ რამე.

— რა მოხდა? ჰკითხა ექიმმა, რა ორნი დარ-ჩნენ.

რა არა უპასუხა რა ამ კითხვაზედ, ბაგრატმა წარ-მოსთქვა მაძრწოლელის ხმით:

— პატიოსან კაცად მრაცხავ მე?

— დიახ.

— შეგიძლიან მერწმუნო მე, რაც უნდა უცნაური რამ გითხრა?

— მე ვიცი შენი კეთილშობილება და ვერწმუნები კიდეცა, უთხრა ექიმმა.

ბაგრატიმ შეიკრიბა ფიქრები და უთხრა:

— შენ ხომ გახსოვს, რომ ამ ორის წლის წინათ, იმ დღეთი, როდესაც ჩემი ბიძაშვილი ცოლი ჭკვიან ლოგინში მკვდარი, რომლის უცნაურის შემთხვევულობით, იმის თასში მღვდელმა შეუშ-ბანგია ჩემს თასში გამოხსნა? მე შენ მაშინ არა-ცდილობდი გაუგებრობისა გზ ხალვათი შემთხვე-ვა; მაგრამ იმ დროიდგან სამინელი ეჭვი მღრღ-ნის მე, ვითარცა ჭიანჭველა სინიდისსა იმ დღი-დგან ჩემი მიელი სიცოცხლე ბნელი შეუბრალე-ბელი სილაჩრე არის; მეცოდება ლიმით მე მგონია ზემ ნელი მიეჩვნდება. მე მეტი ამისთვის ლოცვების, მე ავათ ვხედავ სადამე და სიყვარულით ვწუხვარებ.

ვიმის ლამ, როდესაც ვეფერებით დაბინებუ-ლით, ცოლი გიყვარესა — მითხარი მიმიჩნეულ შე-ნის ცოდვისა. — როგორც იგი თვალდან მარკი-შარიყ, და რა დავამშვიდე; შეიძლო ჩემს სწორემა-დასამახსოვრებელი. მაგრამ, რაც შემდეგ მოხდა, მე სიცოცხლით ვერ ვამიგიარა. ეს გოგონა, რომელი

მე ვიცი. დილით მესამე საათზედ, მე გამომეღვიძა საშინელის დაკივლებისაგან, და რა სახით გავოცდი! ფანჯარა სრულიად გაღებული იყო, მე კრავატზედ ვიყავ ჩამომჯდარი, ჩემი ცოლი ეგდო ჩემს ფერხთან გულ წასული!... მე მივარდი ასაყვანად და თავის ლოგინში ჩასაწოლად. როდესაც იგი გონზედ მოვიდა, დრტვინვით ჴელი მკრა მან და მეძახდა — ავაზაკო, მომწამლაველო!.. არ ვიცი სიზმარში ხომ არა მითქამსრა მე იმისთვს... არ შეგიძლიანთ, ექიმო, ამიხსნათ ამისთანა საიდუმლო?

— განა დაგავიწყდათ, კნიაზო, ეგა? უთხრა ექიმმა, შენ ხომ სნეული ხარ ლუნატიკობით! იმ უბედურების შემთხვევის დროს, რომელიც ეხლა მომაგონე, მე მომაგონდა, რომ განსვენებულმა დედა შენმა შემამჩივლა, რომ სიყმაწვილით შენ ხშირად მოგდიოდა ხოლმე ეგ სნეულება. შემდეგ თავის თავად დაგეკარგა; მაგრამ ბოლოს კიდევ გამოგჩენია. ხშირად მოხდება ხოლმე მაგვარად. მე ვალად ვრაცხე დამეფარა, რომ შენი ცოლი მართლა იყო მკვდარი სწამლავისაგან, ამიტომ რომ შენი საკუთარი ნაალვარებივე მომწონდა შენს სრულიად დაუნაშაულობაზედ, და ამასთანავე — შენს უნებურ დამნაშაულობაზედ. მე გავჩუმდი ამაზედ

შენთანაც, ამიტომ რომ იქმა სრულებით უსარგებლო აღამფოთებდა შენს სინიდისსა, და იმ საცოდავსკი შველა არა მიეცემოდარა.

—მაშ მე კატის მკვლელი ვარ? შეჰყვრა ბაგრატმა სახე წარკვეთილებაში.

—ხარ, მაგრამ უნებური, გაუგებრივ არ შემლება შერაცხოს დამნაშავედ მოქმედება ლუნატიკობაში, რომელსაც კაცი გონებაზედ არ არის. ეს უბედურებითი შემთხვევა უნდა იყოს შენთვის სამუდამო სამწუხარად, და არა სინიდისის ტანჯვად, ამიტომ შენი სინიდისი სრულებით განშორებული ყოფილა ამ დანაშაულობისაგან.

—ვსთქვათ, რომ მე დავამშვდე ჩემი სინიდისი; მაგრამ ნუთუ ბაბალე როდისმე დაივიწყებს ამ საშინელს საიდუმლოს, რომელიც მან გაიგო ჩემგან ლუნატიკობის დროს? იმის თვალში მე ყოველთვის ვიქნები ავაზაკი, მკვლელი იმისის მეგობრის მართასი. ოჰ! რა უბედური ვარ! შეჰყვრა ბაგრატმა, რა მიიფარა ხელი სახეზედ.

ცრემლი ახრჩობდა მას.

—იმედი გქონდეს, უთხრა ექიმმა: ხშირად მოსდებს ხოლმე, რომ შემდეგ განგრძელებითის სიცხეში როცვისა, როგორც თქვენს ცოლსა ჰქონდა, სრულებით ეკარგება ხოლმე ხსოვნა იმ

შემთხვევისა, რომელიც იმის წინად მომხდარა. — თუ რომ კნეინა ბაბალეს არ დაავიწყდება, უნდა დავაჯეროთ ისა, რომ შენ გაქვს ლუნატიკობის სნეულება და იმისაგან გაგონილი სიტყვები არის წარმოთქმული შენგან იმ სნეულების მოქმედებისგამო.

იგინი დაბრუნდნენ ბაბალეს ოთახში და ჰპოვეს იგი მოსვენებით მძინარე; ციების სიწითლე სახეზედ შეჰსცვლოდა სიყვითლით.

—სიცხე ნელდება, უთხრა ექიმმა: იქნება კნეინას გამოღვიძების დროს როცვა აღარ მოუვიდეს. ჰსჯობს მარტო მე ვიყო მასთან.

მართლადაც, ბაბალემ გონებით გაიღვიძა; გაკვრვებით იყურებოდა იგი გარეშემო

—სადა ვარ მე? რა დამმართვა? კითხულობდა იგი,—შენც აქა ბძანდები ექიმო?... ჩემი ქმარი სადაა?

—ეხლა გავიდა, უპასუხა ექიმმა. სულ არ მოგშორებიათ საცოდავი; მეტად შეაშინა თქვენმა უეცარმა ავადმყოფობამ.

—განა მე ავათავარ?

მოგონება სულ ერთათ მიაწვა იმის თავსა.

—ოჰ! მე მაგონდება!.. ჰსთქვა ქალმა: მაგრამ ეს ხომ სიზმარი იყო... თორემ... ჩემი

ქმარი... სად არის?... დაუძახეთ; მინდა ეხლავ ვნახო; ჩქარა მინდა უთხრა ის საშინელი სიზმარი.. ოჰ, ღმერთო, რასასით ვიტანჯებოდი... წარმოიდგინეთ, ექიმო, მე ვნახე სიზმარში... მაგრამ არა, დაიძახა ქალმა შეევსეულად; იგი წამოჯდა ქვეშსაგებში და მიიდო ხელი შუბლზედ თითქოს ფიქრის შესაკრეფათ. არა! სიზმარი არ იყო ის! ოჰ, მე მწუხარებისაგან მოვკვდები.

თავი მისი კვალად მიეშო ბალიშზედ, თვალებმა ისევ უწყეს ღლეგარება სიცხის ალით.

რა ექიმმა შეამჩნია, რომ ქალს კვალად გამოაჩნდა ცხელების ნიშნები, უთხრა დაჩქარებით:

—თქვი, კნეინავ, თქვენი სიზმარი, ამიტომ რომ ჩვენ თვითონ ვერ აგვიხსნია, რაც ამაღამ ამბავებმა გაიარეს.—დღეს დილით, როდესაც ბავრაცმა გაიღვძა და გნახა შენ უგონოდ თავის კრავატის წინა ჰოლზედ, თითონაც გამოღვძებოდა საოცარის სიზმრებისაგან. იმას ახსოვს, რაღაც საშინელნი სიზმრები აწუხებდნენ მას; მაგრამ იმისი სიზმარი ესრეთი საკვირველი და საშიში ყოფილა, რომ მეც მეშინიან მოგახსენო.

—მითხარი, თუ ღმერთი გწამს, მითხარი ექიმბაშო!

—კარგი, კნეინავ, მოგახსენებ თუ ეგრე

გულითა გსურთ. ბაგრატს ენახა სიზმარი, მითომ იმისი პირველი ცოლი მომკვდარიყო სწამლავით, და მითომ მომწამლველიც თვითონ ყოფილიყო....

—განა ეგ ცუდილია? სიჩქაროდ დაატანა ბაბალემ: განა მართა სწამლავით არ მომკუდარა.

—დამშვდდით, კნეინავ; იმედი მაქვს, საკმაოდ გამოცდილება მქონდეს, რომ შევატყო განსხვავება მოწამლისა და ფილტვს სნეულებასა შორის.

—მართლა, რა საოცარი უგუნური ვარ! ჰსთქუა ბაბალემ დამშვდებით; სიცხისაგან მომსვლია როცგა. ნეტა ან ერთს წამს როგორ მამივიდა მე ეს უგუნური ფიქრი!... დაუძახეთ ექიმო, ბაგრატსა; იმისი აქ ყოფნა მესიამოვნება და კიდეც დამამშვდებს. ექიმი მივიდა კარებთან და რა ფარდა ახადა, ნახა ბაგრატი კედელს მიყუდებული,—მომლილი, გაყვთლებული, ძლივ ფეხზედ მდგომარე.

—გამხნევდი და დამშვდდი სრულებით, უთხრა მას ექიმმა, უმაგისოთ არ შეგიძლიან კნეინას ნახვა.

რა მცირედ დამშვდდა ბაგრატი, შევიდნენ იგინი კნეინასთან; მაგრამ ბაგრატი სრულებით ვერ მა-

ლამდა თავის ალერსებასა; იმისმა სიყვარულმა, იმედებითა სავსე და მწუხარებით შემოსილმა სახემ—კვლავ გაუღვიძეს ბაბალეს გულში ეჭვი.

—ქმარი მატყუებსო, იფიქრა თავის თავად ბაბალემ: ჩემს ქმარს სრულებით არა ჰსძინებია; იმას ძილში არ ულაპარაკნია; განა არ მახსოვს, როგორც ხელი მომიჭირა, როგორც მიპასუხებდა ჩემს კითხვაზედ, როგორც თვალები ახილული ეჭირა. გარდა ამისა, ეს განუშორებელი ნაღველი ცხადად არა ნიშნავს იმის სინიდისის ტანჯვასა?.. არა, არა, ყოველი მართალია! ჩემი ქმარი მართას მკვლელი უნდა იყოს. თვითონვე გამიცხადა ამაში, ეგონა რომ ჩემი სიყვარული მისდამი, მომატევებინებს მისთვის ამ საშინელს დანაშაულსა.

ეჭვ გარდაექცა დაჭეშმარიტებად; ქალმა ვეღარ აიტანა ქმრის იქ მყოფობა,—მან მიზეზებით გააგდო იგი ოთახიდგან. ექიმი მისვდა, რომ ქალის ეჭვდგან გამოყვანა შეუძლებელი არის. მხოლოდ მას უნდა ერწმუნებინა იგი, რომ მართის სიკვდილში ბაგრატს არა ჰქონია დანაშაული. ჰსწორედ ეთქვა კნეინასათვის, და კიდეც უთხრა. ქალი ყურს უგდებდა მას მინდობით; მაგრამ ამან არ იცოდა იმ დღემდის, რომ ქმარი მისი ლუნატიკი იყო.

— კიდევ სამ არ მაცთუნებენო? იფიქრა ქალმა, და დარწმუნებული შეიქმნა, რომ აცთუნებენ მას. ამის შემდეგ ქალი გელარიდებოდა ქმარის უმიზეზოდ, ბაბალეს ალერსებით ეპყრობოდა ბაგრატი, მაგრამ თავის თავს აყვედრიდა ამ სიყვარულისათვის, რომელმაც მიიყვანა იგინი კაცის კვლამდე.

განვლო ერთმა თთუემ ამ შიშის ბრძოლაში სიყვარულისა და სინდისისა შორის. სიმართლე ბაბალესი ცხადად იმლებოდა. ბაგრატი ჰხედავდა თავის ცოლში ნიშნებს საშინელის სნეულებისას, რომლის წინაშეც ძლიერნება ექიმებისა არა არისრა. ფიქრი, რომ იგი მალოდ უნდა შეიქმნეს კაცის მკვლელი, გამოუთქმელად ჰსტანჯავდა მას. — სასოება მილებულმა ბაგრატმა განიზრახა თავის სიკვდილით დაიხსნოს ცოლის სიკვდილს, და ფიქრობდა: — იქნება ჩემმა მომორებამ ცოტა-ცოტად დაუბრუნოს ბაბალეს სიმრთელეო; თუ ჰაცოოსნება იმედებულ მყოფსო დაუბრუნო იმ ქალს თავისუფლება, რომელიც შევჰკარ ჩემს საშინელის სიცოცხლესთანაო.

ამ მტკიცის განზრახულებით დაჯდა ბაგრატი და დაწერა ეს წიგნი:

ძმვდობით ბაბალევ, მე საუკუნოდ ვშორ-

დებო, ამიტომ რომ მესმის მკაცრი ტანჯვანი, რომელსაც შენ ითმენ და აღელვებენ გულსა. შენ მეზიზღები, თუმცა კიდეც გებრალები; შენ კიდეც მიყვარხარ და ეს სიყვარული გამინებს შენსა, მართლა მე რომ გეთრთოლავე უბედური, მე გჭვრეტდი ჩემში იმედის ნათლსა, რომ ამეცანეს უბედურება, ამიტომ რომ, რასაც ნუგეშებს გჭვრეტე შენს სიყვარულში, აღმოცენება ყოველს ტანჯვას, რომელიც ჭკლევს ჩემს გულსა. მაგრამ, რა ვჰყვა, რომ შენც ჩემთან იტანჯები — ჩემი მალი მაგას გელოდა იცის და გელოდა უბედობს. დღეს ღილაზე რომ ქურდული მემოგდეს შენს საწოლში, და უცრობდი შენს მშვენიერს ჩამოშხმარს სახეს, შენს თვალებსა, ცრემლისაგან დაწითლებულთა, ასე როგორ დავიტანჯე, რომ არც ერთი ცოდვილი არ გამოჰქვს ჯოჯოხეთში ამ ტანჯვასა!...—ოჰ! ღმერთმა იცის, რომ ჩემს სიკვდილში, ჩემმა მომავალ დაკარგვით შენ მერმე ფერი, შენი მშვენიერება, შენი სიამოვნება, რომელიც ერთად უწყალოდ დავკარგე ჩემის ცხოვრის მოქმედებით... მეგობარო, საყვარელო! ნუ თუ ერთი მკაცრი იქნები, რომ არც ამ ქვეყანაში მომიტევებ იმ დანაშაულს, რომელიც წარმომდგარა ჩემის უბედური სიყვარულისა-

ვან შენდამი, არამედ უნებურად, უცოდნელად, უბედურის ხნეულებისაგან, რომლისაგანაც შეპყრობილი ვჰყოფილვარ სიყრმითვე?..—ვთხოვ, ბაბალეჯან, საფლავში ჩამომყოლე შენი პორტრეტი და შენი თმის კავი, რომელიც დღეს ღილით, ჩემად მოვჭერი, როცა გეძინა, როცა ჩემი თვალები უგასასვნელად ითრთოდნენ შენის სიყვარულით!... ქმარო! ძალი მიდუნდება წყრამი, გული მეგლიჯება, თვალები ცრემლით მიბნელდება.

მშვიდობით, მშვიდობით, საუკუნოდ მშვიდობით!

შენი მოცანჯველი და მტირალი ბაგრატი.

რამდენსამე წამს შემდეგ ამ წერილის გათავების, ბაგრატის საწოლში მოისმა თოფის ხმა. საჩქაროდ შეცვივდნენ მსახურნი; კნიაზი ბაგრატი ეგდო მკვდარი კედლის ძირას და ცურავდა სისხლში. ტყვია ჰქონდა მოხვედრილი თავში და ქალა სრულიად აყრილი.

გრიგოლ რჩეულოვი,

15 აპრილს. 1860 წელს,
ტფილისი.

თ. ე. ჯ.

(თ. ნიკოლოზ ბარათოვის ლექსებიდგან.

ხმით მშჳენიერით,
ტკბილის სიმღერით,
ჭაეროვანო, სულის ელხინები;
თვალით არონინებ,—
გულის დაწყლულებ,
და ლიმილითვე ესალბუნები!
სად ხარ, იმ არეს,
მოჰფენ სიამეს,—
უშენოდ მოჰსცდეს მხიარულებას;
შენის ენითა
სავსეს ლხენითა,
ვინ არა იგრძნობს გულ კეთილობას?
მახსოვს სიამით
ოდეს ტკბილის ხმით
ვარდსა და ბულბულს მოელხინარე,

პირ მცინარითა,
სინარნარითა,
მგოსნის ყარიბ-გულს ესხივ-მშვენარე!

1839 წელს.

. . . .

ერთხელ მეც, მმანო, მეც მყვარებია,
გული წმინდ ალით მეც ალმნთებია!...
რა მას უყვარდი და მეც მიყვარდა,
ცხოვრება ჩუენი ბევრს კარგს გვიქადდა.
მაგრამ მას, ვისაც ვამღლევდი მსხვერპლათ,
ჩემს თავს, სიცოცხლეს, გრძნობას, სურ-
ვილსა,
ის აღარ ყვავის ამა ბნელ ქუეყანათ,
ეხლა ის არის მცხოვრები ცისა!...
გაქრა ჩემ ბედის ვარსკვლავი ცაში
და ჩაიმარხა იმის საფლავში,
წამერთო ყველა, და ნუგეშათ დღეს
მარტოღა ცრემლნი მე დამშთენიეს.

თ. ილია ჭავჭავაძე.

მწუხრება.

ქვეყანაზედ და ზღვაზედა იყო დუმილი,
მოლხენით იყვნენ უდარდელნი მთიები ცისა,
და მეკი მკლავდა მწუხრების ისარით ტკივილი,
შიგ გულში მედგა სასიკჳდინო გესლი
სევდისა.
სული მიგუბდა, და ვიწოდი უთქმელ
ტანჯჳთა,
თითქო ჩემ გულსა გადაესხა ნავთი მდუღარე,
ძარღვნი სქდებოდნენ უსახელო, ულმოთო
დაგჳთა,
ტჳნი მეწოდა, გესლი მწვეთდა თვალთაგან
მწარე.
ესე უწყალოთ გაწირული და დაშთომილი
ვეგდე მარტოკა უცხო ცის ქვეშ დიდ კლ-
დისა პირსა;
ქვეყანაზედ და ზღვაზედკი იყო დუმილი,
მოლხენით იყვნენ უდარდელნი მთიები ცისა!..

თ. ილია ჭავჭავაძე.

6860 წელს.
19 ივნისს.
ს. პიტერი.

სანთელი დ̃ ფარვანა.

მოვედ ჩემო სანთელო,
ბნელის განმანათელო,
ორის თვალის სინათლევ,
ფარვანასი დამწველო!
მუდამ შენ მეეტრფიალებს,
შენს გარემოს ტრიალებს,
არ გეწყალვის საბრალო,
სიცოცხლეს შენზედა ლევს.
ლევს სიცოცხლეს საწყალი,
სიყვარულით დამთვრალი,
მოვალს თავს შემოგწირავს,
სწვავს მიჯნურობის ალი.
ალი, მაგრამ რა ალი,
მიჯნურობისა ვალი,
შენთჳს ფარვანა იწჳს,
ის უბედურად მკვდარი.
არ არს მკჳდარი ფარვანა,
ბუნებმ ასე ბმანა,
დაწვა ბედმან ახვედრა
ამას მოწმედ ჰყავს ანა.
ანა, მაგრამ რა ანა,

ის მზე და მთვარის თანა.
მას ვარსკვლავნი სამარადოდ,
ყვარს ახლან თანნის თანა.
მაშ დიწყ ფარვანა,
რადგანც არ გწყალობს ანა,
სხუა ვერავინ გიმუწლის,
თუ არ ისევ ის ანა.
და რალათ ეტრფი სანთელს,
იმ შუქსა მარად დამწველს,
ისი წყალს არ დავასხამს,
შენის ალისა დამქრობელს.

ბედნიერნი ქებულნიც, სმარად მივსდევთ ამ გვართა,
მაგრამ დაფიქრებითა, ამაზედ არა ვართა,
სჯობს ვემკრძალოთ ვარდთ ზამბახთ, ვიდრე შევს-
წირავთ თავთა,
თორემ მაშინ ვინანებთ, ოდეს დარეკენ კართა.

მაშინ სინანულის დრო, იქნება მრიელ ვჳან,
რის მოვლენ ანგელოზნი, სულს მსწრაფლად
ამოგვხდიან,
კეთილოვნებას ჩუწნსას, თითო, თითოდ დასთვლიან,
ზოგს ღვთის დიდების სილვად, ზოგს ჯოჯო-
ხეთს გზავნიან.

ალექსანდრე იოსების ძე ანდრონიკოვი.

10–სა ივლისს. 1869–სა წელსა, ქუთაისს.

11.

გუჯანის დედა.

ჩემო მაგოვალოვ, ჩემო მკვიდრო
რის ჰმეროდი მაგ სოფლის გულებს,
სომ ჰქვედავი რომე დღე დაბნდა
შენ რას ჰბოძოი იქცნოვს სამშვილს?

დაჰმკვი დაბლა აი ამ გულში,
გადასაცვლელი შენი დედაშა,
იქ მეფეს ბედის გაქმნა მამანი,
იქ შეწყალობით გაჰსწყვეთ ლხინი.

სხვალე მიეგებით ჩემი გულისნი,
სადაბედები გაქეს მანსიხანი,
რომ დაჰგმეყრით ის ჰქვეყნით,
არამც დავკვეცს ამანდე აგი.

წამოდექ მკერდა, ადექი დრო,
ქედთ მახვმლაგი გადაწყვეტლა,
ალმოსვლეთის ცის სამყაროც
დასავლეთისკენ ჰკვეთს მიწყვეტლა.

არ დაგავიწყდეს გაგლოვ იმქა
ჯ ნაბდის ქუდი თავს დაისურა;

შავი ლურჯები და დიდი ბედი
აუგი ახლოს არს აბა უცხო!

მოელვე და სახე რომზედ გაწყვე
ანგელოზნი და ცაბითკვები,
ჯამშიდი, დედოფალი, დაწყვე
ყველი, სხივი, ბინდბინდეები!

აი გარიჟრაჟი, აი გათენდა,
აქ ბუნების დღეს პირველის იწყება
მაშინვე მიწრიალდა მუშამს კარს,
ნელ-ნელა მისდევს თავის გუთანსა.

ოდეს მზის ფრთეს მოეკიდება ველსა
შენ გამიმაგრებ მაშინ მე წყლულსა,
მომცემ იმედის დიდის ნუგეშსა
და ჩემი მწუხრი ზედან დაუშლესა.

ჩემო ცოდვა-შველო, შენ მამოგვქრის,
შენზედ გუთანი, სხვისას მიჰყვის,
ესლა არა მაქვს არავის დიდი,
თუ ლხენითა მომცა ამინდი კარგი.

ჩემო გუთანო თუ რომ მაქვს ბედი,
შენთან შემოყოლის ჩემი იმედი,

მკრევ ალე აგერ ის ლვედი,
მირს დაუსიე მავთავლის ქედი.

მაგ ტაბიკებსა ზედ დასხვილე
აჰყურები, რას იყურები?
ლამაზი დილა, რა რიგათ გრილა
და ნარინჯებიც გარშემო შლილა.

რა არის ვაჟო დაიწყებ ცქერას,
გადაჰკარ მოლურჯო აგერ იმ ქერას;
რა რიგათ ბლაუცობს, როგორ ცუღლუტობს,
მასზე უღლიდან თავს გარეთა ჰყოფს!

შენკი ბასილავ, ამღამ გაფრთხილდი
და რა შეიქმნას სიბნელის ბინდი,
მალა არეკე გუთნისა ხარი,
არ დაიძინო იყავ მღვძარი.

გათენდა დილა, აქ გუთნის დედის
დიდის ხურჯინით თან მოაქვს ჯერი,
და თავის გუთანს ოდეს შეჰხედავს
პირსა გადეკვრის სიამის ფერი.

კვლავ აბამს ნელა ჯერ ისევ ბნელა,
აუბამს გუთანს, მიჰყვება ნელა,

გულ მხიარულად მას დაჰღიღინებს,
და ხან ჩათვლემით ზედ მიიძინებს.

ოჰ! ამ სათესლეს რა ხორბალია,
ვჰგონებ დავთესავ ამას ხვალია,
მაღალო ღმერთო შენის სახელით
ხვალე დავაბნევ მარჯუენა ჴელით!

აი! დავთესე ლამაზ ნახნავში,
ოდომს როს ვნახავ, შევალ თავ-თავში,
გული დამიწყებს მაშინ ლხენასა
გაუხარდებათ ჩუენებს ყუელასა.

დროა მააბით ფარცხში ხარები,
კაბდო მოაბით, ღვედი, ჯამბარა,
ეხეცკი ბედი,—ავი დარები,
ამყენი წვმა ახლაკი კმარა.

დასძახეთ ზაქრო! დასძახეთ მაღლა,
არ შეიმჩნიონ აგების დაღლა,
მალასა მისცემს თქუენი ღუღუნი
ერთბაშ მასილი, ერთბაშ გუგუნი!..

მოვრჩით ფარცხუასაც, დავბრუნდეთ შინა,
ახლაკი გულმა ძლივს მოილხინა,

ვარდის ფერო, მეჯავარე ბინა,
თუ რომ გეუნებამ არ მოიწყინა!

გულს ავიფარო იამის ფურცელ
ნისა ხათითე თითის წამოგლეჯით,
ამ ქოლისასხივით გადავიგონო თავი,
და წყალმეულად ცინას მოყისგა.

რაღის უეურუბთ, დაგმასხოთ აბა,
თქ! ამ ცინასა, ლმეროთ, გამწყნო!
მოგმეო ფ გალოც მალე მეგობა
ლამაზის კეკრით მემოურბინო.

დამლეერე ვანო, დამლეერე მიცრო,
ფანის მკამია უნდა სმჯეოდეთ,
როგორც ქორწილში ლვნით დაითრო,
აწე აქაც ზედ დაჭკიოდეთ.

ჭყეპია, ჭოოპია,
მასლეკს ბიჭი დაქნეულო,
ამსანაყებს მოყწია,
რაორლოლე გარლოლე.
ამხანაგები დავლოლე
ეხე იყო მეწლადვანა,

ასე იმკვებოდა ყანა—
ასლოაცვია ყანისა მკა,
აღარ ისმის სიმღერის თქმა,
დასწოლიათ რაღაც სენი,
თუ რომ მწყალობს მე გამჩენი. —
გაუშვ ჩემო ნამგალო,
დამენახვე ბაჯირმალო;
შენი ნახვა მიამება,
მომეცემა მეწბა ლხენა!
აბა მკისეთ ჩემსა მხასა,
აბა მკჳხეთ ათეულსა,
თუ წილს მიგისცემ ჩემსა მემასა
ღმერთი მომცემს ასეულსა!

ახლა მორეკეთ ურმისა სარი,
ღერძი ან ფერსო ხომ რიგზედ არი?
უღელი ჭალი და ურმის თვალი,
არ დაივიწყოთ გზისა საყმალი.

ძვედაო, საცყესი სურჯანმა ჩადე,
რაც საჭიროა სულ მოამზადე.
იქნება გზაზედ ღერძი გვავატეხოს,
გაჭირვებული გინდე დავსხდეს!

დაუდეთ ეგ მნა ჭალს აცალეთ,

და ეცადენით ამღამ მისვლეთ.
რა რომ დასცალოთ და წამოსვლეთ,
ეცადეთ დილით აქვე მოსვლეთ.

კალოზედ ღამე მოიცავს ურემს,
და მაშინათვე გადმოჰყრის მნასა,
გაბრუნებასა გულავ დააპირებს,
დაემურება ურმის შაბმასა.

ჩამალეთ ეგ მნა, რაღას უყურებთ,
მად რას მიმსდარხართ რასა ჰკურკურებთ.
მუშაობის დროს ეგ რაღა იცით, —
თავსა დაამვრენთ მისსლებით იქით!

მორეკეთ კარი, მოიცვათ კეერი,
გმადლობ უფალო, მნაკი მაქუს ბევრი,
ჩემს მეუფესა მას შევედრები
ოლონდ დამიდგეს კარგი დარები.

მანამ ორმოსა ბაღიმს დავსურავ,
მე ფიქრისაგან ოფლშია ვცურავ,
თუ ღმერთმა მომცა ღონე და მალი
ვჰგონებ რომ ვსჭამო ლუკმა [illegible]ალი.

არსაით იძვრის მცირე ნიავი,

და სხვაგი დაგვრჩა გასანიავი.
ცაში ღრუბლები თავსა ყრილობენ,
ვინ იცის ნეტა რას აპირობენ!

თუ უეცარი შხაპუნა წვმა,
მუნით ნეპცუნმა გარდმოადინა,
მტვერი გაგისდეს დალონებული,
როგორც მომიკლას იმან მე გული.

აი! დაიძრა სამხრეთის ქარი,
მოიმინებს ჰსპობს ავი ვიოხარი?
გაანიავეთ, დაუმურენით
ერთმანერთს ყველა ემსახურენით..

მორჩნენ რა ლეწვას სალამოს ხანსა,
დაიწყეს მყისვე განიავება,
რა უყურებენ დაგროვილს ხვავსა,
ყოველსა სულსა ის იამება.

აგერ ხომ ჰხედავთ იმ დიდს საბძელსა,
არნადით მისწით ბურდოს და ბზესა,
ჰსპობის საქმე მალე გათავდეს,
საბძლის ავსება დღესვე გათავდეს.

ჩემო კარგო, კიდევ გვაქვს საქმე,
თუ ცოცხალნი ვართ თქვენ მანდ და აქ მე,
ნეტა რა არის ჩვენი რაობა,
არ დაგვეღლევა ჩვენს მუმაობა.

თურმე ასეა საწყლის ბედი,
ღმერთი არს მხოლოდ ჩვენი იმედი,
წლითის წლობამდის უნდა ვეწვალოთ
მალი და ღონე ასე დავლალოთ.—

გუთანის დედაო! ყველას ჰსჯობიხარ,
რომ თავისუფლად დაჰბადებულხარ,
ეგ შენი ღვაწლი და შენი შრომა,
შენ მოგანიჭა კეთილმა დრომა.
ოდეს ჰქონდა საკინძგახსნილი,
შენს გუთანზედა მოგივა მილი,
აბა გვითხარი მას რა ჰსჯობია,
დროს უკეთესი რა უმობია? —

დიმ. ბერიევი.

20 აგვისტოსა. 1860 წელსა.

ბაგრატ მეოთხე

ანუ

საქართველო მეთერთმეტე საუკუნეში.

I

(აფხაზთ—ქართველთ ბაგრატიონნი—მათი ხასიათი—მათი მოღვაწეობა—ჯარები—სამღვდელონი და სივრცე საქართველოჲსა—რიცხვ მცხოვრებთა—ერისთავნი—საბერძნეთის გავლენა—განათლება—სასულიერო კლასი—ქათალიკოზნი—ჭყონდიდელი.)

ბაგრატ მეოთხე ეკუთვნოდა აფხაზთ-ქართველთ ბაგრატიონთ სახლსა. მამა მისი იყო ბაგრატ მესამე, რომელიც იშვლა უმემკვდრო მესხეთის კურაპალატმა დავით, დიდ გამოჩენილმა თავისს

დროს და რომელიც უკანასკნელისა და ქართლის ერისთავის იოანე მარუშიძის თანამემწეობითა დაჯდა ქართლის ტახტზედა და შემდეგ მცირის ჟამისა გამეფდა აფხაზეთში. ამ გვარად შეერთდა ეს ორი სამფლობელო 985 წელს. მესხეთი ეკუთვნოდა ამას როგორათაც დავითის შვილობილს. კახეთი, სადაც ჰფლობდნენ ქორიკოზნი, სამოქალაქო და სამღუდელო მთავარნი, წინ ვერ აღუდგებოდა მას: ბაგრატს ჰქონდა ხელში შემძლებელის მეფის ძალი. ამან დაიჭირა ქორიკოზი და მიითვისა მისი სამფლობელო, თუმცა უკანასკნელი შეერთება კახეთისა და საქართველოსი მოხდა დავით აღმაშენებლის დროს. საშიშონი იყვნენ ბაგრატისთვის დანამთენნი ბაგრატიონნი. მაგრამ იმათაც ადვილად მოერია. ზოგნი იმათგანნი იძულებულიყვნენ გაპარულიყვნენ კონსტანტინეპოლს და ზოგნი აღსრულდნენ საპყრობილეში თვით საქართველოშივე. ბაგრატაც მესამემ დაამშვიდა განჯის ემირი ფადლონი და იერიშით დაიჭირა შანქორი. შემდეგ მისის სიკვდილის გამეფდა გიორგი პირველი, რომელიც იყო თვრამეტის წლის ყმაწვილკაცი და რომლისაც მცირე ხანის მფლობელობა სავსეა სამწუხარო საქმეებით. დაჯდა რა ტახტზედ, შეიპყრა კახეთი, რომლისაც ერისთავთ ჰსურდათ აღედგინათ მეწლო

სამეფო სახლი. ბერძნის იმპერატორი ვასილი დიდის ჯარით შემოვიდა ბასიანში, საიდამაც ზარი დასცა საქართველოს. ვასილი იახლოვდა ზემო-ქართლის საზღვარზე მდებარეს ბერძნების მაზრას, რომელიც მიცემულ ჰქონდა დროებით დავით კურაპალატს, ჯილდოდ შემწეობისათვის, რომელიც მან მისცა კონსტანტინეპოლის სკლეროსის აღრევის დროს. გიორგი ისაკუთრებდა იმ ადგილს. შესდგა ბრძოლა და მშვიდობა მოხდა მხოლოდ შემდეგ ორის საქართველოსთვის უნაყოფო შეჯახების. ვასილმა გაიცვანა რაც უნდოდა და ამანათით წაიყვანა სამის წლის მემკვიდრე ბაგრატ მეოთხე, რომელიც დიდის პატივით დააბრუნა სამის წლის შემდეგ. გიორგი მოიცვალა 30—31 წლისა. ის იყო შემკული მდიდრულის ცნობითა და განსაცვიფრებელის ახოვანებითა; მას მიუძღოდა საზოგადო სიყვარული; მისმა უჟამო სიკვდილმა დიდს მწუხარება მისცა ხალხს. გვამი მისი დაასაფლავეს ქუთაისს. გიორგი იყო შეერთებული სომეხთ მეფის ქალთან და მან დაუტევა ორი ვაჟი, ბაგრატ და დიმიტრი,—(დიმიტრი იყო პირველის ცოლისაგან და იყო წინაპარი თამარ დედოფლის მეორე მეუღლის, ესე იგი დავითისა) და ორი ქალი—გურანდუხტა და კატა.

აფხაზთ-ქართველთ მეფენი თჳსს შთამომავლობას აჩუენებდნენ დავით წინასწარმეტყუელისაგან და ამ მიზეზისგამო ამტკიცებდნენ ერთ ტომობასა ანუ ნათესაობასა ღმრთის-მშობლისა და იესო-ქრისტესსა. ეს აზრი მიღებულია ვიზანტიის მწერლის კონსტანტინე პორფიროგენისაგან და სომეხთ მომათხრობთაგან. იმათ წინაპართ იწყეს სამსახური მეექვსე საუკუნეში ქრისტეს შობის წინ, სომხეთში, სადაც რომლისამე დროის შემდეგ, შეიქმნენ მფლობელნი და საიდამაც განავრცელეს თჳსი უფლობა მესხეთზედ და ქართლზედ. აფხაზთ-ქართველთ ბაგრატიონთ გვარს დიდი სჳედრი მიელოდა შემდეგში, ბედის ნებით იმას უნდა მოემზადებინა და გარდაეცა ჩუენა სამეფო დავით-აღმაშენებელისათჳს და თამარ დედოფლისათჳს. მათი ზენარე მოწოდება გამოსცხადდებოდა მათს საკუთარს თჳსებაებში და მოღვაწეობაში. ისინი იყვნენ მინიჭებულნი ცხოველის აზრითა და მიუდრეკელის ხასიათის ძალითა, იზრდებოდნენ როგორათაც მოგვითხრობენ თანამედროვენი მწერალნი, საღმრთო გზაზედ და მაღალზნეობითის წესითა. თჳსს წინაპართ მესხეთის მფლობელთ მიხედვით, რომელნიც იყვნენ ვიზანტიის ვასალნი ანუ მეხარკენი, აღვიდოდნენ რა ტახტზედ, შეიმკობებოდნენ კურაპა-

ლატის და მაგისტროსის ცოცხლებითა. მათ უყვარდათ მოძრავი ცხოვრება,— მიმოსვლა ადგილით ადგილს, წესის დაწყობა სახლში, აღშენება ტაძართა და მონასტერთა, რომელთაც მრავალნი დანაშთენნი აქამომდე განბნეულნი არიან საქართველოში; ისინი დაამშჳდებდნენ შეძლებულთ ვასსალთ აღშფოთებასა და წინააღმდეგობასა და თჳთონვე წინა უძღოდნენ ჯართა. ბაგრატიონთ აღზარდეს თჳსი ხალხი და მიაგონეს მას ძალი შეერთებისა გაცალცალკებულთა და მაღალი მნიშვნელობა თჳთ მდგომარე ცხოვრებისა. მათ განაღჳძეს ერში ზნეობითნი ძალნი. სამუდამოდ დაფუძნებული ჯარი ბაგრატიონთ არა ჰყვანდათ; მაგრამ იმათი დასნი დაუბრკოლებლად შეიყრებოდნენ პირველისავე მოწოდებითა, როდესაც მოითხოვდა საჭიროება; დროითი დრომდე იმათ შორის იმეორებოდნენ ომები და ვარიაგთ წყობანი. აფხაზთ-ქართველთ მხედარნი იყვნენ ცნობილნი განთქმულის მამაცობითა და შეუპოვნებელის სისწრაფით და სიფიცხით ჩინებულად იბრძოდნენ ისარით, კარგად მიიყვანდნენ იერიშსა და შემუსრვიდნენ ციხეების დიდის მაშინდელის მანქანებითა, რომელნიც რომაელთაგან იყვნენ შემოღებულნი.

ბაგრატიონთ დროს საქართველო უფრო და

უფრო გრძელდებოდა. ჩუენ არ შეგვეძლიან ცხადად განვსაზღვროთ მაშინდელი სამეფოსი. მეის-ტორიკე, უხუცესებს რა ადიდებს, რომელიაც უმღერიათ სარკი ბაგრატ მესამისათვის, აღნიშნავს სივრცეს ჯიქეთით გურგენამდე, ესე იგი ჩერქეზეთით კასპიის ზღვამდე. სიგრძე მისი, როგორათაც მოგვითხრობს ვახუშტი შეადგენდა 460 ვერსამდე, სიგანე 360—192—220 მდე. რასაკვირველია, რიცხვ საქართველოს მცხოვრებთა არ იქნებოდა ოთხ მილიონზედ ნაკლები: ეს სიმრავლე ნაჩუენები მეცამეტე საუკუნეში, რომელსაც აღწერს ჩუენი ქუეყანა. საქართველოს შეადგენდნენ იმ დროს—აფხაზეთი, რომელ სახელსაც უწოდებდნენ მთლად იმერეთს, ოდიშს, გურიას, აწინდელ აფხაზეთს, სვანეთს და ნაწილს მესხეთისასა;—ზემო-ქართლი, ანუ მესხეთი, ესე იგი მაშინდელი ახალციხის მხარე, შემდეგ საათაბაგო, მაგ-ზღუამდე და ტრაპიზონის კიდემდე;—კახეთი და ჰერეთი,—უკანასკნელი მდებარეობდა ალაზნის და მტკუარის შუა. ბაგრატ მეოთხის დროს ისტორია პირველად ჰყოფს საქართველოს ზემო-ქუეყანად და ქუემო-ქუეყანად: პირველი შეადგენდა ქართლსა მტკუარის ჩრდილოეთის მხარეს; მეორე კი დასავლეთს მდებარე ქუეყანასა. იმათი საზღვარი

იყო ლიხის მთა ანუ სურამის ქედი. ბაგრატიონნი ცდილობდნენ თვითქმის მთელი საქართველო დაესმოთ მცურთათვის; გასავალი ადგილები და ციხეები მაგრდებოდნენ შენობებითა და გარნიზონებითა. შესანიშნავნი სიმაგრენი იყვნენ—უფლისციხე გორს ახლო და ბოჭორმა იორზედ. დედაქალაქების ხარისხზედ ავიდნენ ქუთაისი და ტფილისი, თუმცა უკანასკნელი იყო არაბთ ხელში, სადაც სცხოვრებდნენ იმათი ემირები. ტფილისს იმ დროებში არ სდებდნენ ფასსა, ამისთვის რომ სიმრავლე ხალხისა და განათლება განვრცელებულნი იყვნენ უფრო დასავლეთის მხარეს, ესე იგი მესხეთს და იმერეთს.

სამეფო ბაგრატიონთა იყოფოდა მრავალ საერისთავოდ. მხოლოდ აფხაზეთში იჯდა რვა ერისთავი; კახეთში ეგრეთვე—შვიდი. უფროსად ირიცხებოდა ქართლისა, რომელსაც უწოდებდნენ ერისთავთ-ერისთავად და სპასალარად. ეს პირი უფროსობდა დიდებულთ ანუ მთავართ რჩეულებში. მას ჰყავდა თვისს კრებულში ყოველნი ერისთავნი და იგივე აგროვებდა კრების უფალთაგან ხარკსა, რომელსაც შეიტანდა სახელმწიფო სალაროში, მას ჰქონდა დიდი მფლობელობა და ლონისძიებანი. ჩუენ გვიდგა გასხვენეთ რა ძალი აღმოაჩინა იოანე

მარყმიძემ და მეფისწულთა მემკვიდრე როგორც ალ-
მოაწყინდება ლიპარიც თოძლიანი და ის რა წი-
ნააღმდეგობის მიაყენებს ბეგრის მეთისხს... აქ უნდა
ვსთქვათ, რომ ვერაფერი და მის მთავრობამ-
ლობა მაშინც იყვნენ პაპისთა, მაგრამ საეკლესიო
პაპის ლოცვების ყველა ლიცენციების მოქმე-
დნენ ვინაცა მემკვე ლორებში, ეს იყო მიზეზი,
რომ ხან ერთი ვერა აღმოჩნდებოდა და ხან მე-
ორე, და არა ერთხელ და იყოფოდა. მათ შორის მე-
ფეც ვადასცემ საპატიოებს თავისუფლების არ
იყო ძველ საქართველოში; ეს საღვთო ჩვენებ
დაფიქრდა მისთვის თავის ღვთისმეტყველთა დროს, ეს
იყო მეთაურთა საეკლესიო ბრძოლის და ივერიის
პირველი მიზეზი საქართველოს დამცველობის და
დაცემისა როგორც ბერძენთა ლიტანია
ალით ხნდნენ. — ის დროს, როდესაც აღმწერთ,
ერთსახე იყვნენ მეფენი ვარსკვლავ-
თა ცოდვებთა და მამულთა დასასრულთა ამხედ-
რებთა და ერებთა. ერთობა ქრისტე ხალხთა
მეფისწული ღვთისმსახურთა, იმათ ხელმძღვანელ საეკლესიო
ხასიათებში, რომელიც იყვნენ საქართველო
ცოდვებში ანუ მოხსენებაში. ჩვენი ისტორია
აღმოაჩენდნენ დაუღალავ საზოგადო და წინააღმ-
დეგობდნენ ბერძენთა ქართველთა მეფობის

მოლაპარაკებაში. იმით ცხადად ანუ ლაშქრით აშ-ლიდნენ მშვიდობის განსაცდელნი, რომელნიც მეფით უმწყემსებს ასეთ სამეფოს განმეორებასა და მოლაპარაკებენ თავისთ სამღვდელოებაში მამულო-თარის და ლაშქრობისათვის. ზოგნი უკანასკნელთა-განი, აგრეთვე სამეფოის სურვილი განაგებნ-ს ქრისტიანეებს და მამულები იძულებდნენ, მოლაპარაკებენ განსაცდელი, გვარს მამულებს და მა-ლიდ თანამდებობის; — ყოველთვის წინა მეტრობის და ქართველთა და მაზრა ბასილისაბისა.

თუმცა დასავლეთ ქართველთა ბერძენთან დროთა-თა ლომის სახელმწიფო, მეფის ცოდვის ყოფით დიდებულნი ბაგრა თავად ქვეყნის და წყვილი სა-მეფეში სასულიერო სწორად იქნება დიდებულებისა ნა-მოსახლეობის ქართველთა გვარს დასავლეთის მისცა სამეფოსთვის ლიდ ერთი ნიშანი. ზოგ-ნი ქართველნი მოლაპარაკებენ ალექსანდრე განსაცდე-ში, რომელიც იყო ის ერთობის ბერძენთ ამ-ბრძოლა სწყვეტის მეფის ერთობაში. ასე სწორი იყო მეფისთვის ქართველთა ოქროსგან, რომ ჩვენ მეფე სამეფოს დასავლეთ ლეკენიდოსით სახელმწიფოს დიდ ქართლი მეფის და უცხო-ბა სისხლი და სისხლი აღმოსავლეთ. განაგრძელო ოქროს მოსახლეობა ათასის მამაზე დაწყვეტის და მეტრეულს

ბაგრატიონთა. იქ დასდო ქართველთ მონაზონთ საზოგადოებამ ძირი თჳსი, ესე იგი თარგმანი საღმრთო წერილთა, წინად მამათა და ფილოსოფოსთ თხზულებათა. გიმნაზიის ემოვნება შემოვიდა თჳთ საქართველოში. ბერძნული ენის ცოდნა აქ იყო საკმაოდ განვრცელებული. ეკკლესიანი აღმენდებოდნენ გიმნაზიის ცამრებთ მსგავსად, სივრცე და ხელოვნების მეცნიერება აქამომდე დაცულია, ნამეცნავად დასავლეთის საქართველოში ეკკლესიანი მოიყვანენ განცვიფრებაში არხეოლოგთ მოგზავრეთა. ბერძნული გავლენა ხანგრძლივად დამკვიდრდა უფრო სასულიერო კლასში, რომელსაც უფროსობდნენ ქათალიკოზნი_პატრიარხნი, მოხდომილნი ბიზანტიას და მცხეთას, და მქონელნი განუსაზღვრებელის სასულიერო უფლებისა, ქათალიკოზნი არწმუნებდნენ დიდს მზრუნველობას ეკკლესიისა და ყამით ყამადმდე ჰქონდათ მიმოსვლა საბერძნეთს, საიდგანაც შემოიტანდნენ მრავალს საგნების სამკაულთა და შესამოსელთა. მათის მეცადინეობით ეკკლესიამ მოიპოვა ვრცელი დასაჩლებული მამულები და დაფუძნდნენ მონასტერები, სადაც სასულიერო მწყემსნი მიიღებდნენ საღმრთო აღზრდას და სადაც მხოლოდ გადაიწერებოდნენ საეკლესიო წიგნები; მცირე რიცხვ

ამ წიგნთა, რომელთაც ჩუჱნ დრომდის მოუწევიათ შემდეგ ამდენის ხნის აღრეულობისა და აოხრებათა, განკჳრვებას მიგვცემს თჳსის კალიგრაფიულის ჴელოვნებითა და ჴელოვნება ესე ყამთა განმავლობაში უფრო და უფრო დაეცემოდა. სასულიერო პირთაგან არიან უნამეტნავესად შედგენილნი წლის-აღწერანი ანუ მატიანენი, რომელთაგან შედგა ქართლის-ცხოვრება. რომელთამე მათ მორის ჰქონდათ მინდობილი სამოქალაქო ჴელისუფლობაები. ესრეთი იყო ჭყონდიდელი, ამ ეპარქიად წოდებული ჭყონდიდისა ანუ მარტვილის საეპისკოპოზო კათედრითა, რომელიც მას ეჭირა სამეგრელოში. ჭყონდიდელი იყო უაღმატებულესად დასწორებული მეფესთანა და აღმოირჩეოდა იმ პირთ რიცხჳსაგან რომელთაც წინ უძღოდა სახოგადო პატივისცემა მისის განათლებისა და ზნეობითის სიწმიდისაგამო. ჭყონდიდელს ჰქონდა ყურადღება ქვრივ-ობლებთა და დავრდომილთათჳს, უსამართლო ქმნილთა და შეჭირვებულთათჳს, რომლებზედაც მოახსენებდა მეფეს. ის იყო საჴელმწიფო მწიგნობართ უფროსი; უცხადება უმაღლესს ბძანებასა ეკლესია-მონასტერთა და ჴელისუფალთა; ის მოიწვევდა ლაშქართა და მათ საჭიროებას აცნობებდა მეფეს. გალაშქრობის დროს

ჯერით უწინამძღვრებდა სპათა და აგვირისხდე-რა მათ, უკეთურნებდა და ბასრობდა უკანა-ბრძოლათა ჟამთა.

II

(ბაგრატ IV — მისი სიყრმე — დაბრუნება კონსტანტინეპო-ლით — მეფობის შესრულება — დასპყრობის გამოსარჩევლისათვის — არიამ, ლედი ბაგრატისა — ლიპარიტ მისი სიკვდილი — კონსტანტინე ფეო-დოსიელ — ბერძნის მთავართებისა — ფარნავაზ — მისი ალები.)

ბაგრატ მეოთხე იშვა 1018 წელსა. როგორ-რათაც მისი ბიოგრაფი იტყვის, იგი იყო ცხოვე-ლი სახე თვისის მამისა, და ამასთანავე მოსწრებული სიმშვენიერებითაგან, რომელნიც არ მოკლებია წარმოდგენითა და აღწერითა. ზემოთ გადმოც ვსთქვი, რომ ბაგრატ სიყრმის ჟამს წარვლინებუ-ლი იყო კონსტანტინეპოლს, სადაც დაჰყო სამი წე-ლი და სადაც, რასაკვირველია, ისწავლა მეცნიერე-ბებს. დაბრუნებულმა რა სამეფოში, გზაზედ ბე-ნიერთა მთავრის ფილიპესი. ეს არაგონი იყო საქმე შემდეგ ბაგრატის გამოსვლისა ბიზანტიიდამ, მო-კუდა იმპერატორი ვასილი და მისს მემკვიდრედ დაჯდა კონსტანტინე მერვე. კონსტანტინე მერვე-

ბზა მტრულად საქართველოსა და აფხაზ-ქართველთ მეფესა. ამან მეყსეულ ადევნა ბაგრატს მდევარი, რომელსაც უნდა შეეპყრა სამეუფო ყმაწვილი და უკანვე მოეყვანა. არ ვიცი, რა განზრახვა ედვა გულში საბერძნეთის მთავრობისა, მაგრამ ზოგის მადლი ჭკვიანურს [illegible] [illegible]: ბაგრატმა [illegible] მამის სამკვიდროში, სადაც [illegible] მესხეთის დიდებულთ და მათ [illegible], მეფე და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

როდესაც ბაგრატს მოუკვდა მამა, 1027 წელსა, ის იყო ცხრის წლისა; [illegible] [illegible] [illegible], რომელიც [illegible] იყო [illegible]. მესხეთის [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ამან წინამძღვარა ზემო-ქართლის [illegible] დიდი ჯარი და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] ბაგრატოვანის [illegible], რომელიც [illegible] [illegible] [illegible] ბაგრატ [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible], რომელთაც [illegible]-

მეს მათ თავისი ციხეები, სასარგებლოდ ყმაწვილის მეფისა იღვწოდენ ერისთავთ ერისთავი ლიპარიტ და თბეთის ეპისკოპოსი საბა. პირველი შეება მტერთა კლდე-კარის პირში. მეორედ აღმართა თბეთის შესავალს სიმაგრე, გაამაგრა ეკლესიის ზღუდე და ასოვანად იფარვიდა მაჰმეთის მხარესა. მოულოდნელმა კონსტანტინეს სიკვდილმა მალე მოუღო ბოლო ბრძოლის დაწყებასა. ჯარი დაბრუნდა, ვიზანტიის ტახტზედ დაჯდა რომანოზ მესამე, ანუ რომან არგირი, კაცი მშვიდობის მოყვარე და არა მტრის მქონი საქართველოსათჳს, თუმცა შემდეგ შეიცვალა მან ეს აზრი.

რომანოზის დროს საქართველო კარგად დაუახლოვდა ვიზანტიასა. ეს დაახლოება იყო ბაგრატის დედის მარიამის საქმე, მარიამ ეკუთვნოდა სომხის გვარს არწრუნიანთა და იყო ასული უკანასკნელის ვასპურაკანის მეფისა სენაქერიმისა, რომელმაც 1020 წელში, თურქ-სელჯუკიდთ დასხმის ჟამს სომხეთზედ, დაუთმო თჳსი სამფლობელო იმპერატორს ვასილ მეორეს. არწრუნიანნი აწარმოებდნენ თავიანთ ნათესაობასა ორ შჳლთაგან ბაბილონის მეფის სენაქერიმისა, რომლისაც საუბედო სიკვდილი წარმოდგენილია დაბადებაში. მარიამის სახელი ხშირად არის ნახსენები საქართველოს

წელოთა აღწერაში. ეს იყო გონიერი დედაკაცი და გულსმოდგინედ მოქმედებდა, მანამდისინ ბაგრატ სიყმაწვილოებითგან გამოვიდოდა. იმან მოიპოვა საზოგადო პატივისცემა ღვთის-მოყვარეობითა და ღარიბთ შეწყალებითა. იმას ჰქონდა მიმოსვლა ვიზანტიის დედა-ქალაქში. მისი ბიძასთან მოგზაურობა მოხდა 1032 წელში. მარიამს ჰქონდა ისეთს შუამდგომლობითა დაეწყებინა მშჳდობა საბერძნეთს და საქართველოს შორის, გამოიხსნა კურაპალატის ღირსება შვილისათჳს და მოიყვანა მისთჳს საცოლე. მარიამ დიდის პატივით იყო მიღებული და საყვარელი მისი ალისყუელი. იმპერატორმა მისცა მშჳდობაზედ და საქართველოს მეგობრობაზედ ოქროს ბულა, შემდეგ ბაგრატ მეფის წოდებისამებრ კურაპალატის ტიტულით და საიმედებით დაამშვიდა, რომ მეფისხოვებისა იმისთჳს თავისი დის-წული ელენე, რომელისაც და ჰყავდა სომხეთის მეფის სუმბატის. ელენემ მოიღო დიდი მზითევი, მაგრამ ეს მზითევი არ არის საკუთრებით ნაჩუენები; იმისს რიცხჳში იყო ერთი ლურსმანი, რომლითაც მისჭუალეს ჯუარზედ მაცხოვარი; იყო აგრეთვე ოქროს ღვთის-მშობლის ხატი, ასეთი რომ დაცული გორში და რომლის საკუთრებაც აშენდ

მონასტერი. ელენეს მოჭყვნენ კლოხნები ⁊ არსი-ტყვე-ტორების ეკკლესიები არსამეხებლად. მოჭყვა მოძღვარი ტიმოთე ბერძენი, რომელისაც შთამომავალნი აქამომდე სცხოვრებენ ქართლში ⁊ მალოროსიაში. ეს იყო გარსყვან — შემდეგ გარსყვანი-შვილი. გარსყვანმა მიიღო სამკვლის-მკვლოდ უფლობა ოქრონის საცის მდ ღობელობისა, ლარსები დეკანოზისა ⁊ საპატიო თანამდებობა ამ საცდით შეეფსოან თანახლებისა ომში ⁊ ნადირობაში. ბაგრატის დაქორწინება მოხდა თოხში, ზემო-ქართლში რომ მდებარეობს. მაგრამ ელენეს არა ჰქონდა ხანგრძლივ სიცოცხლე: ის მიიცვალა ქეთისში, თუმცა წელი-აღწერა არ მოგვითხრობს, როდის. ამის შემდეგ ბაგრატმა იქორწინა ბორენისედა, ასულზედ მემდლებლის ოსეთის მეფისა, რომლის სამფლობელოც იმ დროს მოიცავდა დიდსა ⁊ მცირე კაბარდასა.

1836 წელს მოხდა გალამქრება ფადლონსედ, ამ საქმეს ქართველი მწერლები უწოდებენ ემირთა ანუ ხაზოფის მოადგილეთა, რომელნიც იყვნენ შთამომავალნი ბენნა-შედდისა, ქეთის ცომს რომ ეკუთვნოდა. ფადლონები მფლობელობდენ ერობელსა ⁊ ადერბეჯანისა ⁊ მიოკანის ნაწილსა. ფადლონები სცხოვრებდენ ხან განჯაში, ხან დო-

ვინმი და ხან ამში. ოდესმე ისინი იყვნენ დიდ მემამულენი. უკანასკნელს იმათგანსა 1123 წ. დავით-აღმაშენებელმა წაართვა სამფლობელო და გადმოასახლა ისა საქართველოში, სადაც მიუქმნა წინაპართ მოღვამეძყებისა, აფხაზეთის მთავართა, თამარ მეფის დრომდე... შემდგომნი იყვნენ დამფუძნებელნი საქართველოსა მეფეთა. ისინი აწე-ხებდნენ საქართველოს დავით-კურაპალატისა და ბაგრატ მესამის დროსვე. ისინი უფრო სამხედრო-ნი იყვნენ იმათის სამეფოში მსახურებით ჭყონ-დის და გალეთისა, რომელნიცა დიდნიცვენ და სა-ოდესაც დამორჩილებოდნენ დიდის სამთავროსა და ტყუქნების საბერძნეთისა. ბაგრატ მეოთხის ჟამს აბულ-სვარმა განიმყარა მამა-პაპური საქმე, მა-გრამ ისეს. იმისს წინააღმდეგად მეკრებენ ერის-თავნი — ლიპარიტ ორბელიანი და ივანე აბასაძე მეფენი რანისა და კახეთისა — კვირიკე, სამცხეთისა დავით და ფადლონ ტფილელის ემირი. იმათი ლაშ-ქრები მოერიდნენ ბაგრატს, აფხაზეთისა და მანქარის შორის. აბულ-სვარმის ფიცი დაარღვია და დაიბ-ნა; დაარღვიეველთ მორის დაფიცულთაგანმაც იგი-დიდის დაბლობას; თვისი ეს ცხადი აგათ, ჭირვეუსა-რებით თუ, და მიეცა მოკლეს.

მეორე ჟამის შემდეგ მოინდომეს ტფილისის

ალება... ტფილისი გახსენეთ ზემოთ. მიზეზი იმისს დაფუძნებისა იყო ტფილი წყლები, რომელთაგანაც ქალაქმა მიიღო სახელი. იმისი დაწყება იკარგვს ჟამთა სიბნელეში. როგორათაც ერთი მწერალი გოლენი მოგვითხრობს, წინასწარმეტყველი ეზეკიელი, რა რომ აღწერს კზ-ს თავში ფინიკიელთა ვაჭრობას, უხსენებს ტფილისს ტობელის საყელ-ქეწმ. მართალია თუ არა ეს, არ ვიცით დარწმუნებით. 380 წელში კი ქრისტეს შობის შემდეგ, ტფილისი იყო მხოლოდ დაბა. ვარაზ-ბაქარის დროს სპარსეთის მფლობელობა აღიქმნა აქ ციხე და 455 წ. ვახტანგ-გორგასლანმა დაიწყო თვით ქალაქი და გაჰყო სამ ნაწილად;— ეს ნაწილები იყვნენ—კალა, შემდეგ კალაუბანი, ტფილისი, სადაც იყო გოგირდის წყლები და ისანი ანუ ავლაბარი. მაშინვე აღმართეს აქამომდე დაცული მეტეხის ტაძარი. ვახტანგის შვილმა დაჩიმ გადმოიტანა ტახტი მცხეთით ტფილისს და იწყო აქ შენება სიონისა. ხაზარნი და სპარსნი მრავალჯერ აიღებდნენ და აოხრებდნენ ტფილისსა. მეშვიდე საუკუნეში ის გახდა საცხოვრებელად ემირთა, რომელნიც მფლობდნენ იმისს სამხრეთ-დასავლეთს მდებარე ადგილებსა. იმათ დროს აქ ცხოვრობდნენ მაჰმადიანნი, ემირთა ჰქონდათ აქ თავისს სასა-

ხმლი და ჰქონდათ ფარი; მაგრამ იმ დროს, ჩუენ რომ აღვსწერთ, ისინი იყვნენ თვითქმის ძალამოკლებულნი.

ქართველთა ერისთავთ,—ლიპარიტმა და იოანე აბაზასძემ ისარგებლეს ბაგრატის სიჭაბუკით, შეიპყრეს ემირი ჯაფარ და მოიღეს ბირთვისის ციხე. ამათ ჰსურდათ ჩამოერთმევინათ თვით ტფილისიც. ბაგრატმა არ ინება დაჩაგვრა ხალიფის მოადგილისა და ისევ დაუბრუნებინა ამას როგორათაც თავისუფლება, აგრეთვე ბირთვისი. მაგრამ ლიპარიტმა არ შეიწყნარა აზრი, იმის სურვილით, 1038 წ. მეფემ გარემოუყენა ტფილისს ჯარი, რომელიც მოადგა ორის მხრით: მტკვრის მარჯვნივ დაიბანაკეს ავლაბარს მოლაშქრენი, მარცხნივ ჰქონდათ ბანაკი. ამ მდგომარეობაში გასწია ორს წელს. მტერი დიდ შეწუხდა. ავსაზღე დამტკიცეს ორი წარჩინებული სამეფო—ორბელი და ფარცხისი, შეყრიბა ქალაქის მაჭკუფეს. მასვე მამხილო. დასმულნი იქმნებიან მეგოდნენ, რომ იმყოფებოდნენ ყოველთვის გარის ხაროვის ტყისა, რომლისაც ლიგვი ფისდებოდაას დაჭმადნ. ამისათვის ქალაქის მცხოვრებთ არჩიეს დამორჩილება. ჯარის მზად ჰქონდა ტყვეები და ბარაქაზი და ჰსურდა ამათით ლაშქ გამოზვა-

რებულიყო განჯასცენ და თავის თავისათვის ემუწ-ლი. მაგრამ საქმე მალე შეიცვალა იმისს სასარგებლოდ. ავსტრიის დიდებულთ არ უნდოდათ ლომბარდიისაგან დაწყებულის საქმის წარმატება და შიშობდნენ, რომ იმისი შეძლებულობა უფრო არ გაძლიერებულიყო. ეს იყო მიზეზი, რომ იმათ ლომბარდიის უცნობლად უჩივეს მეფეს ცვილისს დაცუვეს ისევ ჯავრის მფლობელობის ქვეშ. ბაგრაც დასთანხმდა და მისცა ემირს ჰიროდს, რომელიიაც უკანასკნელ სიკუდილამდე მიიყუბდა თავისს სრულს უფლებას. ეს საქმე შეიქმნა როგორათაც მალე მეფიცხრობი, საბუთად განსურქელებისა მეფისა და მისს ვასსალის შორის.

ჯავარმაც დიდ-სანს ვერ იქონია თავისი უფლება: ის მოკუდა ორის წლის შემდეგ. ქალაქს ბერნი ანუ უფროსნი ჰირნი ესლნენ ბაგრაცს და სთხოვეს, რომ ცვილისი მიელო სამფლობოდ. ამ დროს ოც და ორის წლის შემდეგ გარემოიცვავდა მეწლის ავსტრიის საცისცო ქალაქს—ნაკოფის, რომელიც აქამდე მფლობელობს ზღვის კიდეს და ეპიროთ ბერძნებს, რომელთათვისაც მიეცა ბაგრატის ძმას დიმიტრის. მაგრამ დაუცვა აქ ავხაზი-ვერული ლომბარდი დასაბოლოებელად დაწყებულის საქმისა და თვით განმგზავრა ქვეითისა

ტფილისს. დიღომის გაკეზედ იმას გამოეგებნენ ტფილისის ბერნი და კარის კაცნი. მცხოვრებნი ქალაქისა, ქვეითნი და ცხენოსანნი, იყვნენ მოსილნი სადღესასწაულო ტანსაცმელებითა; იპპოდრომი ანუ ყაბახი სავსე იყო ქალთა და კაცთა გროვებითა; გრიალი საკრავთა—ზურნისა და ნაღარისა შესხმოვდა ჭანგსა და ლედა-მიწასა; ყოველ სახლზედ გამომეტყუწლებოდა ბრწყინვალე სასარული. რარომ ბაგრატ ქალაქში შევიდა, როგორათაც მეწლი წესი მოითხოვდა, ქუჩებში სახლი აფრქვეწდა იმას თავზედ ოქროსა და ვერცხლის ფულის წვიმასა. ბაგრატმა მიიღო ტფილისის კლიტეები და დაჯდა ემირთ სასახლეში ტახტზედ. აქ მოახდინა რამდენიმე განკარგულებები: გასავალთ კოშკებში ჩააყენა თავისი კაცები, ციხე ჩააბარა ერისთავს. ტფილისმა გამოაცხადა სრული დამორჩილება, ერთის ადგილის გარდა: ეს იყო ისანი, ანუ კასტის მხარე, რომლის მცხოვრებთაც უწინაღმდეგეს და ჩამალეს სიდი. ამისთვის ბაგრატმა გასცა ბძანება, რომ ქვის-სატყორცი მასხინა ანუ მაშინა მოქმედებაში მოეყვანათ მდინარის გაღმა. მემკვდრენი შეშინდენ და დასწყნარდენ. ეს შემთხვევა მოხდა 1042 წელს.

იმ დროს, როდესაც მეფე ტფილისში იყო

საქმეებით ვართული, იმ დროს ლიზარიცმა ის-ეთ მნიდება ბრძოლისთვის ბეგარაცვან. ბეგარაც და იმისს ერთგულნი მსწავლეს და ჰქონდათ ვალეც მიზეზი!... ისინი იგრძნობენ, რა ძლიერი კაცი იყო ლიზარიცი და რა მეცურობა შეემლო მას... მაგრამ ვიდრემდის ამ ბრძოლის აღწერას შევუდგეთ, საჭიროთ ვხადით უჩვენოთ ლიზარიცის მიამო-მავლობა და იმისი მეძლეობლობა საქართველოში.

III

(ორბელიანთ ქუჩა—ლიზარიც და მისი მნიშვნელობა—ბრძოლა ბეგარაცვან—ბეგარაცის და ბარცხება—ლიზარიც შედის საზოგადოების სამსახურში—ტყუპობა—ბეგარაცის წინამძღო გარს-ცვანცინებულს.)

ლიზარიც ეკუთვნოდა ორბელიანთ ქუჩას, რომელიც უშუაწყვის დროიდამ დიდ გამო-ჩენილი იყო საქართველოში. ისტორიული საწ ორბელიანთა გამოცხადების თავ-და-პირველად ქართველებით, სომხით და ბიზანტიელთ მწერლობით, შემდეგ ფრანცუზულ მწიგნობრობითა—სენ-მარ-ტენი, დიუბუა-დე-მონპერე და ბროსსეთ. ლაწერილობიანი ცნობანი დაგვრჩა სიუნის არხიე

ქონსტანტინოპოლზედ სულთანმა, რომელიც მოემზადებო-
და თვით იმპერატორი დიოგენისაკენ და ნამდვილი იყო
საშიში საბერძნეთისათვის. სულთანმა აქცია თავისს
სახელის ასწავლის შემდეგ სამეფოს გასვლა.
ეს ცნობილი — რომელიც თუმცა ვარდაპეტ გვიწერს —
იმან გამოჭვრიტა მეფეთის ხასიათებით, რომელ-
ნიც ქემის განმეორებითი დაბარდება. სულთანს
ეშინოდა, რომ იმპერატორი გიორგი გამოსულა ხა-
ნეთით: ასეთი მოამზადებდნენ სამეფო სასტო-
სვენ და სანუგეშო აღმოჩენით გადმოვიდნენ
ივერნი ჩინეთით ქრისტეს მამის წინამ, მეორის
სადედოფლო, რომელიც სამეფოში მოუხდა დიდი
ქონის. ასეთი დიდის მტრის განდგომილობის
მეგობრის მზრუნველ, მამისეული კეთილის მეფის-
თვის და ღირსეულისაგან მტერის საქართველოში.
აქ მამასახლისისაგან უმეტესი შეწყალება და სამ-
სახლისთვის მიეცა სხვა და სხვა ადგილები;
დაბრუნებული თავისის სახელით, რომელიც
იყო მეფეთ მეფობისა და მეფობისა სამეფო-
დის. რომელნიცა ქემს მეფემ ეს ჩინელი თა-
ვისის ცხოვრება თავის იქმნ წინაპრების
ოსმალეთ ცხენით, მანქანისა აწოდებოდნენ
ჯარის ცხენით — ჩინეთისაგან. იმპერატორის ქვეყ-
ნებს საქართველოს და სპარსეთის მოხვედისგან

განათავისუფლეს: ეს იყო მიზეზი, რომ იმათ წინამძღვარი შემოსილ-იქმნა სპარაპეტების ანუ სპასალარის სარისხითა. შემდეგ ამისა ყოველს დინასტიის ანუ სამეფო გვარის მეფობის დროს საქართველოში ორბელიანთ ეპყრათ გამოჩენილი სახელმწიფო თანამდებობები. მაგრამ იმათ შორის წელთ-აღწერა სამღვდელობრივ არც ერთს არ მოიხსენებს. პირუელი ორბელიანი, ისტორია რომ უჩვენებს, იყო ლიპარიტ, რომელიც სცხოვრობდა მეცხრე საუკუნის გასულს, ბაგრატ პირუელისა და დავით პირველის დროს: ამან დაიჭირა თრიალეთის მაზრა და აღიშენა სიმაგრე კლდე-კარნი. ბაგრატ მეოთხის მამის გიორგი პირუელის მეფობას იყვნენ აღმოჩენილნი ორნი ძმანი — რატი და ზვიად. რაცა მოკლულ-იქმნა ბრძოლაში ვასილი იმპერატორისგან; ზვიადი, იმ დროსვე ჯარებს რომ უწინამძღვრებდა, დატყვევდა და შემდეგ გამოსყიდულ იყო. რატის დარჩა ერთი შვილი ლიპარიტ, და ჩუენის აზრით ამ უკანასკნელის მე იყო ის ლიპარიტ, რომლის ცხოვრებასაც ვამოვხატავთ.....

ამ დროებში — ასე გვანობს სტეფანე — ორბელიანნი იყვნენ ყოვლის მხედრობის სპასალარებათ და ეპყრათ უპირველესი სასახლის სარის-

ხები. იმათ ჰქონდათ საკუთარი თორმეტი დროშა და დროშების რიცხვით თორმეტი ათასი კაცი საკუთარი წყობა. ძველი წესი მოითხოვდა, რომ მეფის დროშას ჰქონიყო თეთრი ფერი წითელს არშიაზედ, და ამისთვის ორბელიანთ შეძლოთ ექონიათ წითელი დროშა თეთრის არშიაზედ. ყოველწიფესან თანასწორობაში—მოგზაურობაში თუ სასახლეში—ორბელიანთ აქონდათ უფლება კვერთხის ტყრისა; რომელიც ლომის თავით იყო აღჭურვილი. ნადირობის დროს ისხდენ უმაღლესად ტოფელით მუთაქებზედ და მიიღებენ საჭმელსა ვერცხლის თეფშებზედაც... ჩვენ სატყვესიტყვით შემოვიტანეთ სტევანეს თქმულება და საჭიროდ გვხადით აქ ცოტა შევხედეთ. ეჭვ არაის, რომ ამგვარი უჩეწნებს თანამდებობის ანუ იმავე გვარში ერთისაგან მეორეზედ გადაცემისა. ჩვენ ვერ მივიღებთ ამ აზრსა. ჩვენ კიდეც გავხსენეთ ზემოთ, რომ სახელმწიფო ხარისხების მემკვიდრეობა არ იყო ჯერ დაწესებული საქართველოში; გახსენით, რომ ეს სავნებელი წესი დაფუძნა თამარ მეფის ჟამს. მაგრამ ფაკტები უფრო ცხადად გამოარკვევენ. ფაკტები აი რას ამბობენ: დავით-კურაპალატის დროს ჩაბალიათ იყო ერთი მესხეთაგანი, ეხე იგი გამრე-

ველი, დიდად გამოჩენილი ჩუბინა და უცხო-ქვეყ-
ნებში წიგნო-ამწყობებში. მაგრამ ესემის მეფობას
ეს საროსხი ეჭირათ. ბატონიშვილი იოანე მარყმძეს
და მეფეც დიდათაც თანგელოსს; ამან მეფის
მამის გიორგი მესამის დროს სპარსელთ იუ-
ფსონნებმებელნი ბარი—სახქის მსერგელი
და თუთ თამარის დროს მიწინაგზე ზაქარია საქარ-
მელი .. გონებით ჩიგონქრიები, ეს ადვილად მასწავლე-
ბა სცოვნის ამ ვეფის მხედრობის მამხსა.
სცოდნი თუთონი თაბგელოსი იყო და სიერდა მე-
ტად ადვილდოებისა თავისი ვეფიო ეს მწერლო
სცსოდრედა იმ ჟამსამა. რადგანაც მემაჯიდობა
დამკვიდრებული იყო ჩუბნის საცელმწიფოშია და ამას-
თვის სცოდნი თავისს დროს გორვმოებით მაწყიენ
წაისულთ საცოდნეთა, თუმცა—რაც ეს უნდა და-
ვიაწერთ—მიცამმავე საცოდნეთაც უბარიცები
წინამძღოლმეობის ხმათა ეჭირათ სხვა და სხვა
ვეფისაგან მთამომავლიონ ბარით.

ასეა თუ არა, ამასკი ვერ უარვყოფთ—ლიბა-
რიც დიდ გამოჩენილი და მეფეც იყო. ლიბა-
რიცს ეჭერა გრცელი სამეფოშეკლობი სამხედროთ
მეცნიერებს და განაგებდა თვისტომს ნასყვარს სამე-
ფოსაის მეომრებით იმდენის ჯარის გამოყვანასა,
რომელსაც ვერც ერთი სხვა უპირატესი დიდებუ-

ლი ვერ შეიმუსრებდა იმდენს. ამასთანავე ის იყო-თავ-გამომეტები და მძლავრი ხასიათითა: არაფრის-თვის არც დაიხრიდა თავსა, და ვერა რა შიში ვერ შეაშინებდა. ეგრე არ არის, დიპლომატს უნდა ჰქონ-დეს დიდი სხა და ვნებანი საკუთრივ ზომაში, უნდა ეფერებოდეს სხვებისა დიდებულთათვის და თავ-მოყვასთვის ჩუმად მოიპასუხოს, როგორც ცდილობ-დნენ უკანასკნელნი იმის დამორჩილებას, მაგრამ დიდ-ურიცხოვნებამ შეუძლიან ხალხს და ვერ მოა-ხერხეს, რომ მეფის დაუფლებოდნენ ბოლოს ამას-თანა გვიანა. ამ მიზეზის გამო იყო კიდევ ერთი მიზეზი, რომელიც მიუყვანებელი ეც-რობა უნდა აღმოჩენა მეფისა და დიპლომატის მოა-რის, და ეს შეიმუსრება ხშირად ასახიერებს ზგო-თის ისტორია ქრისტიანობისან, რომელიც თავის-მოუშორებლობის მიზეზს და შეძლების ჰქონდა, რომელთათვისაც უმეფობის გონებაში მეფეებსვრება მოუწყენლობით: ბაგრატმა გააუქმა დიპლომატი იმისის ცოდვის ჟამში. ეს ამბავი აღმოაჩენს მხოლოდ ვინაც მოისრომებამი და—უნდა ჩქმერი გვიქვი—უმეფობის მეფის მზრუნველს დასდევს მას ამბოლს.

დიპლომატმა დაიწყო ხან-გრძლივი და აღმოგო-ბული წყება. იმან მოიმხრო ბერძნის ფურ-

და მოისმა კონსტანტინეპოლით ბაგრატის ძმა დი-
მიტრი, რომლისათვისაც ჰსურდა დაემკვიდრებინა
ტახტი და რომლის სახელითაც შეეძლო მიემხრო-
მრავალი ქართველი. მართალია და ლიპარიტს მიუდ-
გნენ ბევრნი — დიდებულნი და აზნაურნი; აგრეთვე
იმისს დროშას ქუეშ დასდგნენ კახელნი, რომელ-
თაც გულ-ამაყის ხასიათით ბაგრატი არ იყო კმა-
ყოფილი და ხშირადაც ეწინააღმდეგებოდნენ მას.
ლიპარიტმა გაამგზავრა თავისი მხედრობა მესხე-
თით ქართლს და დაუწყო ბრძოლა ატენის ქალაქს,
რომელიც მდებარეობს გორის მახლობლად, მარ-
ჯვნივ მტკვრისა, ვიწროს და კლდიანს ხეობაში,
და რომელიც იმ დროს შეიცავდა წარჩინებულსა
სამეფო ვენახებს; სიმრავლე დანაშთენთა აქამომ-
დე ამტკიცებს, რა ფართათ იყო აღშენებული
ბაგრატის მეოთხის დროს ატენი. ატენის ტაძარი
სიონი დიდი და გუმბათიანი, არის ჰირუწლოთ სახ-
სოვართაგანი ბაგრატის მეფობისა.... ლიპარიტის
ჯარის დასხმა ატენზედ ვერ წარიმართა; ციხემ
უჩვენა დიალ დიდი წინააღმდეგობა; იმისს მცუე-
ლნი იყვნენ მეფის ერთგულნი, გარდაერისთავთა,
თმოგველის ფარსმანისა და ბეშკენ ჯაყელისა: უკა-
ნასკნელი იყო წინაპარად სახლოვანთა ახალციხის
ათაბეგთა... ამ დროს ბაგრატი იმყოფებოდა ჯა-

გასყოს და ამაგრებდა ახალ-ქალაქს მტკვრის ზღუ-დითა. ზამთარი მოახლოვდა და ამისთვს ბერძნები უკუიქცნენ სამშობლოს; თან გაჰყვა იმათ დიმი-ტრიუს. ჩუენი ბიოგრაფი გვაცნობს, ვითამც ბა-გრატ და ლიპარიტ შერიგდენო. ვგონებ ეს იყო მხოლოდ დროებითი შერიგება.

რომელსამე ჟამის შემდეგ ლიპარიტ შეუდგა საქმეს. იმან მოუღო დედოფალს სომხეთის სა-ტახტო ქალაქი ანი, რომელიც იმისთვს მიეცათ სომეხთა, როგორათაც თავისს უფლის-წულისა-თვს. ლიპარიტმა ამას გარდა ანში შეიპყრა ქარ-თველნი დიდებულნი, რომელთა შორისაც უმე-ტესად შესანიშნავია ივანე-დადიანი, უუმაწლესი ჩუენდა ცნობილთა დადიანთა. ორისავე მხრით მზადება იყო დიდი: ორბელიანმა მეორეთ მოი-სხმა დიმიტრი და ბერძნები; მეორეთ აცესა განხე-თქილება და ორგულება სამეფოში; კასელთა გარ-და იმას მიეკერძა სომხის მეფე დავით. ბაგრატს საკუთარი ქართველთ მალით გარდა ჰყავდა თავისს ქალ-ქეწმ მჯდარი ვარიაგი სკითებთ ტომისა, ვგონებთ იმ რიცხუთაგანი, რომელთაც ისტორია უჩუენებს მისეილ-აგოლითის ბანაკში. ლიპარიტმა მოითხოვა, რომ ბაგრატს გაეცვალა იმისი მჯლი პირუწლის შერიგების დროზედ მეფეს რომ ამა-

ნათით ჭყუვდა, არცეპუჯის ერთსთავს აბესკერზედა რომელიც იყო დაცუქწულებული. ბუნება დასთისნო-ხმდა. წინაღმდეგენი მებრძოლეენი მეჭსეცენ ეროთ-მანერის ქართულის ვაჟმედ, სხვათეთის ცეთსს მესვალს. ბუნებამ არ მოუცადა მესხეთის ჯარ-რის მოხვლასა და დამარცხვა. აბესერი მეორეთ დაიცუფუწვა. ლომაროც უფრო განძლიერდა. მაგრამ დიმიცრი კი დაჭკარგა: ის მოკუდა ბრძოლის დაწყობამდე. როგორათაც ზემოთ ვსხენეთ, დიმიცრი იყო ძმა ბაგრატისა და ძე გიორგი პირ-ველის, ნაშობი ოსის ქალისაგან და წინაპართ თამარ მეფის მეორის ქმარის. დიმიცრი იყო — როგორათაც ჩვენს ხალხის მეფისა და ხალხის სხვათის გული, რომელსაც აამაღლებენ ბუროთ-ხავით. იმან გაცვალა თავისი საკუთრი ულამაზნე-ბამი და ცნოცილმი. მეფეეგ პირველის ბუდის-ცდე-ბა, რომ ცოსცა დაესაკუთრებინა, ის განსცდა გოსცასცისპოლს, რომელიც იყო თავის-მესხი-რებელი აღვილი ძოველიას სქართველოთი გნ-დეხილიოთვს. გოსცასცისპოლიევნ ლომაროვის მიწოდებით, თავეპი მემოგიდა სქართველოში იმავე განზრახვით. ჩვენ არ ვიცით, გის ჭკუ-და ცოლიდ და ომდენის წლისა გიორგი ლაშა.

რომ სიცოცხლე აქონ განსაკუთრებულოთ, მოვის-

სცნობა რომ ლიპარიტმა ბედნიერათ წარმართა მეორე საქმეცა: ბაგრატმა კიდევ წააგო ბრძოლა. მესხეთის ერისთავნი—სულა კალმახელი და აბუსერის ძე გიორგი იყვნენ მეწყობილნი. ლიპარიტმა დაიჭირა თითქმის მთელი მესხეთი. ბიზანტიის მწყობრნი ეპარებოდნენ, ვითამც რომ ბაგრატ განიდევნათ კეკაზიის მიწიდამ, ვითამც რომ ლიპარიტმა შეიპყრა მეფის დედა, რომელზედაც მერ-კერო ბაგრატს თავისის ცოლის მოურაცხებისათვის და ვითამც რომ საბერძნეთის იმპერატორი შემოვიდა მოსამართლედ იმათ შორის და განაწყვეს: ბაგრატ უნდა დარჩეს თავისს უფლებაში და ლიპარიტ არ გამოვიდეს იმისის ბძანებულობიდგან, მაგრამ კი ეპყრას სიკეთილამდე მესხეთი. ეს ამბავი იყო—ვგონებთ—1046 წელს.

მომავალს წელს ლიპარიტმა სხვა მხარეს გარდაიყვანა თავისი ძლევა-მოსილი საჭურველი. კონსტანტინე იმპერატორის მოწოდებით, რომლისგანაც დიდ დავალებული იყო საქმის წარმატებით, იმან მიიღო მონაწილეობა ბერძენთ გალაშქრებაში დოვინის ემირს აბულ-სევარზედ პირუფლათ რომ ბიზანტიის სასარგებლოდ მოქმედებდა გაგიკ-მეფის წინაღმდეგ, და მეფეები უმეხოლთ.

დიდ შესანიშნავია ლიპარიტის მოქმედება 1048 წელს — თურქ-სელჩუკიდებთან ბრძოლა-ში, თურქისტანში განძლიერდა ვინმე თოგრილ-ბეგ. იმან მიისაკუთრა სპარსეთის სულთანობა, დაიპყრა ხორასანი და შემდეგ მიესია ჯარებით მცირე აზია-სა. იმისს წყობით უწინამძღვრებდა მისივე ნათე-სავი ბარამ-ლიამ, ანუ აბრაჰიმ-ალიმი, რომელიც განმეზვავრდა ბერძნების მაზრაზედ ბასიანზედ, შესწყეთის საზღვარზედ რომ მდებარებდა. ვიზან-ტიის მებრძოლნი მიეგებნენ მტერსა; მაგრამ მათ სარდალთ ჰქონდათ ბრძანება, რომ ჩხუბი არ აეტეხ-ნათ ლიპარიტის მოსვლამდე. ლიპარიტ მოვიდა და მოიყვანა თან, რაგვარადაც სჭირდება ორბელი-ანი მოკავშირობს, მრავალი ჯარი: მარტო კეთილ-შობილნი, მისს ქვეშ-მორდომნი იყვნენ მხედარნი საკუთარი ჯარი — 16 000 კაცი და 10,000 სა-მეფო... ყარსი მტერს კიდეც დაეძლია. თურქთ აჰცვალეს საქმე ღამით. ლიპარიტმა დაიძლია მტე-გულ, მაგრამ არ ისწრაფდა, დღეს არისხა თისმა-ბითი — ასე უბანსეს ბერძნებს — და თის მაჯათი ქართველებს ცუდ დღეთ მიაწყინათ. ლიმე იყო ბნელი. ლიპარიტის მხის-წელი, ასოკანი ჩორ-თოვანელი თავისის წყობით ეკუწა მტერსა, მაგ-რამ სასიკვდილოდ დაიჭრა და ამისგამო მოკე-

და. მხოლოდ მაშინ შეიძრა ლიბარიცი იის გან-მხნევდა ვითარცა ვეფხური მხეცი, მიეჭრა თურ-ქებს და დაუწყო ხოცა ისე, რომ წარლეკა დედა-მიწა სისხლითა. ბერძნები შორით უმზერდნენ ამის განსაცვიფრებელს ვაჟკაცობასა და არა სჯერ-დათ, რომ დიდება მტერის ქრისტიანობისათვის მო-წერით. ამისთვის ისინი უკუსდგნენ. მტერნი განმ-ხნევდნენ და რა რომ შეეკვეთნენ, მკაცრად შეუტ-იენ ქრისტიანეთა. გაცხარებულს ომში, ლი-ბარიცი რომ გამძაფრებული სდგოდა, ერთმა იმისს მემამულეთაგანმა, თუმცა არ ვიცი ვისის მეგო-ნებით, უკანიდგან მოჰკვეთა ლიბარიცის ცხენს ორივე ფეხი. ლიბარიც დაეცა, მაგრამ ერთის კრმლის მოქნევით გაანთ მოლალატეები. ქრისტიანნი ზოგნი იქვე დაიხოცნენ, ზოგნი დაიბნენ. საქმე წაგო, ის თვით დაატყვევეს და წარუძღვნეს ხონთქარსა თავგრილებულს, რომელიც მრა-ვალი ჰქმნიდა მისს გმირულს მოღვაწეობაზედ. ლიბარიც დარჩა ტყვედ ორი წელიწადი, და ისა-ხელა ბევრს საქმეში. ერთხელ იგი სულთანის თა-ნადასწრობაში, მეფის ერის ახოვანებით დიდ-წარჩინებულს აბისინელსა და ადვილად მოკლა. ლიბარიც სიყვარულისა თავისის ერთგულებითა და პატივისცემითა. მხოლოდ მაშინ წარმოუძღვნა გიორ-

გა-დროში ვინმე დიდ-მალის ფულითა გამოსასყიდლად ლიზარიცისა, მაგრამ უარის თქმა მიი-ლო. სოშნელი მეისტორიკე ვარდან გვაწონობს, სულთანმა მეუღლეთა დაგისს ცეცხლს, რომ მაჭმადის სჯული მიელო. პასუხის-გება ლიზარიცის გამოგზავნაცეს იმისს გამბედაობასა და მისწრაფებულობასა.

—მე აღვასრულებო შენს ბძანებასა—უპასუხა მან—თუ ნებას მომცემ შენთან გეახლო.

ლიზარიცა წარუდგინეს.

—ასლა აწარ აღვასრულებო შენს სურვილსა.

—რისათვის?—ჰკითხა განრისხებულმა თოგრილმა.

—თუ ხარო ვაჭარი,—გამყიდეთ, თუ ხარო მძარცველი,—მომკალით, და თუ ხარ მეფე—გამისტუმრე ჩემს მამულში, მეფურად დასაჩუქრებული.

—მე არ გაჭირობ—უპასუხა სულთანმა—შენისთანა მლევამოსილის და სახელოვანის კაცებითა და არცა გსჯით პატიოსნებად გავისვროთ ჩემი ქვეყანა შენის სისხლითა. მე ვარო მეფე და მეფურად განმიცემებიხარო.

მართლა და ლიზარიცა დაითხოვილ იყო მიიდ-რულის საბოძვარითა და სიცოცხლე ჰქონდა ნათქვამი,

რომ თურქების წინააღმდეგ საქმე აღარ დაეწყოთ. განთავისუფლებული განემგზავრა კონსტანტინეპოლს, სადაც მიიღეს დიდის სიხარულითა და დიდის პატივითა. თავისს შვილით იმპერატორმაც დასაჩუქრა იგი და გაისტუმრა სამშობლოში, ჯვარის თანახლებითა, რომ ბაგრატისაგან ვნება არ მიეღოთა.

კონსტანტინე მონომახი ამიერიდამ მისწერა ლიპარიტს, რომ ამაში თავის ანგარიშს ნუ დაგდებს: იმას სურდა სამეფო დაესუსტებინა, რომელიც უფრო და უფრო კავშირდებოდა და ძლიერდებოდა, იმას ჰქონდა აზრში საქართველოს დამონავებინა. მაგრამ ვერ მოიაზრა, რომ ჟამი მოცვალა. ბედისაგან იყო განწესებული, რომ ერთხელ ჩვენ ქვეყანასაც ეგემოვნა სიტკბოება მშვიდობისა და მტკიცედ დამყარებისა. მეფობის აცენა საქართველოში მხოლოდ დროებითი იყო, და ვგონებ, უფრო სასარგებლოც აწინდელს მდგომარეობაში. მეფის მეფეთის სიმყულილი უნდა ადგეცინა ქართველებში და ეგრძნობინა მათთვის საჭიროება და სიკეთილე საზოგადო თანხმობისა სამშობლოს მამულში. ნუ დავივიწყებთ, რომ ამ დროს ვიზანტია სუსტდებოდა და თურქის იძლიერდებოდა; არაბთ დაჰკარგეს ძალი; თურქნი ჯერ არ იყვნენ საშიშარნი. ბიზანტიონთა აღმოაჩინეს, როგორათაც

ზემოთ ვახსენეთ, ხასიათის ენერგია და ქართვე-ლნიც იქამომდე იყვნენ განათლებულნი და გან-ვითარებულნი, რომ გრძნობდნენ, რაში მდგომა-რეობდა მამულის ბედნიერება და ამისთვის აძლევ-დნენ შეწყობასა თავისს მეფეთა. იმასთანავე ადვი-ლობრივნი მფლობელნი და მთავარნი მოუძლურე-დნენ იმათთან ბრძოლაში, მარტო ლიპარიტ ბაღუაშს გააწყობდა, თუმცა ასე შეეძლო იყო, რომ უწე-ხობის მოსდენა შეეძლო; დღეს არა ხსვალ წყუხ-ასევ დაემორჩილებოდა... მამასადამე, არც უნდა ცდილიყო მონამსი — საქართველოს დამცირებს შემდეგ მოასწრესედა. თვისის მანქანებით და ლი-პარიტის მიეძღვია მხოლოდ უბედობისება და უსი-ნდისობა აღმოჩნდა. ბაგრატმა ხელმორედ სადა იმის ნახვა. ეს იყო 1050 წელს. შემდეგ ორბელია-ნის დაბრუნების ტყუეობიდგან, მეფემ ყრმა შემ-კჳდრე გიორგი დაუტევა ქუთაისში და გაემგზავ-რა ვიზანციას: თან ეხლა თავისი დედა მარიამ და რამდენიმე განჩინებული პირი. რა რომ ტრა-პიზონს მივიდა, აცნობა მონომახს თავისი მოსვ-ლა და სურვილი მისის ნახვის. ბაგრატი მიიწვევს კონსტანტინეპოლს. ვიზანტიელნი მოგვითხრობენ, რომ იმან უსაყვედურა იმპერატორს აშ სიტყვე-ბით: «შენ იცოდი ჩემი განონიერი უფლება

ტისტიზედ, მაგრამ ავათ მომექცეო; შენ დაარღვე გაგმირი და მეგობრობა ამისანა შემდეგ ქუჩუ-ნასიან—აბაზგიასთან (ასე უწოდებენ გიზანცეღლნი აფხაზეთს) და მიეშხრე ჩემს მემფოთ ქყ~-მიდგო-მისო.“ ამ სიტყუწამა არ იმოქმედა კოსტან-ტინეზედ, სათნოების საჩუენებლად ლიპარიტისათვს, იმან დააყოვნინა ბაგრატ საბერძნეთის ღედა-ქალა-ქში სამი წელი, თუმცა შემოზღუდა იგი მეს-ფერის სამოვნებით და ბრწყინვალებით... ამასო-ბაში შემოვიდა კოსტანტინეპოლში გიორგი-მთა-წმინდელი, რომელსაც ჰქონდა საიდუმლო იმპე-რატორთან; იმან იგრძნო დიდი სიყვარული, რა რომ შეიტყო ბაგრატის იქ ყოფნა დედითა... ეს პირი ასე ბრწყინავდა სიწმინდითა საბერძნეთში და საქარ-თველოში, და ასეთი ღუწლი დასდვა სამშობლოს სადმრთო სიტყვიერებისათვს, რომ დიდ საჭიროა წარმოადგინოთ ბიოგრაფია; თვარემ საქართველოს ისტორიის გამოსაცემლება მეთერთმეტე საუკუნეში სრული ვერ გამოვა.

დიმ. ბაქრაძე.

(დასასრული ნახე შემდეგ წიგნში.)

პასუხი დიმიტრი ბაქრაძესთან შესახებ იმისგნით მოწერილის წიგნისა.

კარგისათვის კარგი უნდა იქმნას და ცუდისათვის ცუდი, სწორე სვინდისი ამას გვეუბნება.

იცით როგორ შესიამოვნება თქვენი გარკვევა ჩემს ქართულს ენობაზე ანუ წყობაზე? მე თქვენს მემამულეს იცით რაკვლენი ათასის წლისა? სწავლ დიმიტრი რას მოგვსწერ? ჩვენს ქართულს ჟურნალს და ერთმანერთის წყაროებზედ განსილვის დაწყობს! მხოლოდ იმ ერთმა ღმერთმა იცის ამ ჩემის გულის ანბავი, როგორ კმაყოფილებაში ვარ ეხლა მე. მომაცდებულს ალიას კაცმაც, მხოლოდ ამის მეცს, რომ ნურაფერში ნუ დამძრახავ, ყოველს ჩემს წერილებზედ მეცდომეთ გულისდით, თქვენსა აზრსა სრულსა, რომელიცა დიდი მადლობელი ვახლდებით შემმარცხვიდ და დიდათაც დამავალებთ. ამით მეც მიზეზი მექნება, ექნება ჩემი აზრიც წარმოვსთქვა ანუ წარმოვსთქვამ ხოლმე.

სხვფერ ვინატრებ მრავალს წლების სიცოცხლეს თქვენსა კარგო დიმიტრი და ამასთანავე მიგულოცავთ მარადის თქვენსად.

თ. ალექსანდრე ვახტანგის ძე ორბელიანი.

რედაკციისაგან.

მცირედ დაგვიანებით მივიღეთ რედაქციაში კნიაზის გრიგოლ ორბელიანის ლექსები, რომლისაგამო ვერ გავბეჭდევით ერთ-ერთი, ლექსების ნაწილში, რადგანაც დაბეჭდილი იყო, — ამისთვის ვბეჭდავთ ერთს იმ მშვენიერს ლექსებთაგან, რომელიცა განაბრწყინვალებს ჩვენს ჟურნალს. დღეის შემდეგომს თვითქმის ყოველს ნომერში ჰპოებთ თვით ლექს ზემოხსენებულის პოეტისას.

სალამი გამოსალმებისა.

მზე ჩაესვენა, მარამა მის შუქი ჯერაც კავკაზსა
თავსა ეხვევა ალერსით, ვით ქალი მამას მოხუცსა,
ბუმბერაზ მთანი მდუმარედ ცათამდის აყუდებულნი
ჰსხედან, ვით დევნი, სპეტაკის ყინულ გვირგვინით შემკულნი;
მათ კლდოვანთ მკერდთა შავადა ღრუბელნი ზედაჰსწოლიან
* მრისხანებით ქუეყანას წარღვნითა ემუქრებიან.

გაზაფხულისა ველითა ტყე შემოსილი სიმწუანითა
მთებისა კალთებს შეამკობს სიტკბო სუნნელთა მოფენითა;
წყალნი, მთით გარდმონაქცნი, ალმასებრ უფსკრულს ჰსცვივიან,
თერგი ჰრბის, თერგი ჰღრიალებს, კლდენი ბანს ეუბნებიან! —

შეწუხებული ვუმზერ გზას და მასზე მტვერსა მიმსრბოლისა,
მიმცემსა ყოვლის კეთილის, რაცა მაქუს ამა სოფელსა:
რაცა გვიმშუენებს სიცოცხლეს ზეციერისა სხივითა
და აღგუიმაღლებს ამ სოფლითი სულისა აღმაფრენითა!
მიდიხარ მნათო? მშჳდობით! მარად დღე ჩემი გურთხევ:
ცად მიმართ შენთჳს მექნება, ვიდრემდის სული მელევა!
არღა აამონ აწ თვალთა გული შენისა ხილვითა,
წარვიდეს ჩემი სიცოცხლე უშენოდ შრომით, ზრუნვითა! —

მტვერი ჰრბის... სატრფო მშორდების... თანა ჰსდევს ჩემი მას სული..

ვჰმზერ... მორის მლოველა ჰსჩანს... აღარ ჰსჩანს...
რაღასა ვუმზერ შმაგ ქმნილო?
სიშორის ნისლმან დაჰფარა თვალთაგან ეტლი მიმ-
ხრობილი,
და გულით ოხვრა სიშორის აღმოუწყვეტ უნებლიე...
შენდობით! ვინცა დამატკბე სიცოცხლის ნეტარებითა;
აწ ვისთვს გული მიკუნესის, სული ჰსწუხს
განშორებითა;
ვის ხილვა არღა შემოსავს სიხარულისა ნათლითა,
არ განმასვენებს მწუხარეს ალერსის ხმითა ტკბი-
ლითა! —

მაგრამ ამ სოფელს შენს გარდა ვინა მყავს მანუ-
გეშებელად,
რომ შენც განმშორდი, დამტოვე მწუხარებისა მე
მსხვერპლად!
წავედ, წარმტაცე ყოველი სამებელი სულისა,
და ვინ განმიღოს აწ კარი ბედისა დაკარგულისა?
ან მე უგუნურს რად მიწამდა ბედისა დაუსრულება?...
აწ დავშთი მარტოდ... შენდობით! ნუ ჰშორდეს
შენს გულს შენდობა! ..
არს მწუხარება სულისა, არ აქვს ნუგეში რომელსა,
ჰსჯობს ენა ჰსდუმდეს, ვნა მეჰსწყდეს, მოთქმით
რა ერგოს გულ-წყლულსა?—

შეღამდა... მარტო ვჰზი ჭმუნვით, ჩემი ჩი-
ვილი ვის ესმის??
დაყრუვდა არე... და მხოლოდ ჴმა ისმის ზოგ-
ჯერ ყუშავის;;
მხოლოდ ჰსჩანს, მთანი მდუმარედ აყუდებულან
ცათამდის,,
და ყაზიბეგს სამოდ ზედა-ვარსკვლავი დაჰნათის!!
წყალნი, მთით გარდმონაქანნი, უფსკრულსა იკარ-
გებიან,,
თერგი ჰყმობს, თერგი ჰღრიალებს, კლდენი ბანს
ეუბნებიან! —

თ. გრიგოლ ორბელიანი.

1841 წ. მაისის 1 დღესა.

გამოცხადება

კავკასიის ადგილ-მამულის მართვს საზოგა-დოებისაგან. —

უფალმა კავკასიის ნამესტნიკმა, მიაქცია საკუთარი თჳსი ყურადღება, რათა განვრცელდეს სოფლებში მიწის მუშაობისაგან ნაყოფიერება უმაღლესად მინდობილისა მისდამი მხარესა მისა; ჰსურს, რათა თჳთ პირად ხედავდეს ამა დიდისა საქმეწყნოთ მრთელს კავკასიაში სასარგებლოესა საგანისა წარმატებასა, და ამასთანავე გულს-მოდგინებს, რათა განამხნევოს მეცადინეობა კერძოთა თჳთოეულთა პირთა მათ, რომელნიცა მიიღებენ თჳსზედ ესრეთსა შრომასა. ამ ჰაზრითა ინება და ბძანა, რათა დაწესებულსა კავკასიისა მიწის მუშაობისა საზოგადოებაში ყოველ-წლივ წარმოადგენდეს შრომისა თჳსისა ნაყოფთა სერ-სილითა, მიწის მოსავალთა და ესე ვითართა.

რათა მიეცესთ ესე ვითარითა მშრომელთა უმე-ტესი სიმარჯვე წარმოსადგენელად თავიანთთა მოყვანილთა ნაყოფთა და ნაშრომთა. წელიწადში დაინიშნების ორი დრო, ერთი მაისის ნახევარსა და მეორე ოკტომბრის ანუ ღვინობის თჳს ნახევარსა, შემოდგომისა და გაზაფხულისა მოსავალთა თჳს და სხუათა და სხუათა სოფელში მოგონილთა მუშაკობისა იარაღთა ანუ ხელოვნებათა.

ესრეთი წარმოდგენა მიწის მოსავალთა და სხუათა სოფლისა ნაშრომთა იქნება ოკტომბრის ანუ ღვინობის თთჳს თთუეში ამა 1860 წელსა.

საცნობელად უკეთესობისა და უმჯობესობისა მიიღებიან:

ა) მოსავალი ხუნისა და თესჳსა სხუა და სხუა გუარი და თჳთ სქესი მემუშავებისა.

ბ) მოსავალი ვაზისა, ბაღეულისა, ბოსტნისა და ყვავილთა სხუა და სხუა გვარად.

გ) სალები მცენარე ნედლი ანუ გამხმარი.

დ) მანუფაკტურისა და სავაჭრო მცენარე, ესე იგი: ბამბა, სელი, კანაფი, თამბაქო ნედლი და გაკეთებული.

ე) აბრეშუმეული და ფუტკრისა.

ვ) მოსავალი საქონლისა პირუტყვთა და ცხოვართა: მატყლი, ყუელი, ერბო და სხუა.

ზ) სახნავ-სათეს იარაღნი და მაშინები ნიმუშად ანუ ეგრეთ, რომლისა ზომისა თვით არიან.

ჱ) სხვა და სხვა გვარი ღვნო ბუთილკებით: სპირტი, არაყი და ლიკორი.

თ) ხელოვნება მატყლისა: შალები, ხალიჩები, ფარდაგები, ქეჩები და სხვა.

ი) ნაქსოვი და ნაკეთები რამე აბრეშუმისა, ბამბისა, ტილოსი, კანაფისა და სხვა.

ია) დაწნეული ნივთი ჩალისაგან, ლერწმისა და სხვა.

იბ) ტყავები, ბეწუწული, მეში და სხვა.

იგ) ტანისამოსი, ფეხსაცმელი, ცხენის-იარაღი, უნაგირი და სხვა.

იდ) ხელოვნება რკინეული ფოლადისა, თითბრისა, ვერცხლისა და ოქროსი.

იე- იარაღი: ხანჯალი, ხმალი, თოფი და სხვა.

ივ) თიხის ჭურჭელი, ქოთნები, წყლის გასაყვანი მილები და სხვა.

იზ) ჭიქა და ჭიქის ჭურჭელი.

იჱ) დურგლის და ხარატის ხელოვნება.

ით) ხელოვნება მთის მადნებისა.

კ) საგანნი შენობათა: აგური, კრამიტი, ჩინური და სხვა.

შენიშვნა.

ა) მარცვლეული რამ უნდა იქმნეს წონით ხუთი გირვანქიდამ მოკიდებული ათს ქირვანქამდინ.

ბ) ყოველმა წარმომადგენელმან, გარდა თავის სახელისა და თვისის სადაცა სცხოვრებს ადგილისა, უნდა განაცხადოს ადგილობითი ფასი ხავასისა და ლქსწეროს ესეცა, როგორ დიდია მისი ხჳნა, თესჳა და მუშაობა.

გ) ყოველივე სავანი უნდა წარმოდგენილ იქმნეს ზემო აღნიშნულის ვადაზედ.

განსამხნეველი ჯილდო დაინიშნების თჳთ მისის ბრწყინვალების კავკასიის ნამესტნიკისა დახედჳთ.

ნიმუშნი, გინა სახენი ნაშრომთა უნდა წარიგზავნონ კავკასიის საზოგადოებასა შინა ადგილმამულის მართვისა.

საყვარელნო მკითხველნო!

გიხოვ მიუტევებლეთ. მე გასლივარ ერთი მე-ბეჭდავენი «ქვეყნისის მეფობა» ამდენ ხანს შე-მინა, მაგრამ თავადის ა. გ. ჯამბაკურიან ორბე-ლიანისავის სხვა გამოცემა.

ახალ ნამშინარევზე ბულვარზედ გავედივეხოქა-სით მარგველა. მევედი კარებში და სიარული დავიწყე. წინ რომ გავიხედე, ორი ქალის მეტი არავინ არ მოდიოდა, იმ ქალთ ერთი კაბალერი მოსჭყიდობდა, ამ ორი ქალისა და კაცის მიელი ბულ-ვარის გზა დაეჭირათ.

თქვენ იცით, რომ ნამშინარევი კაცის ფიქრი ცოცხალი დაბნეული. როგორც ვფიქრობდი, მგონია სიზმარს ვისხუნებდი. ამ დროს კაცი დამე-ცაკა, მე მოვბრუნდი და მერიეზით დავიწყე სიარული. რამდენი ქალიც შემომეყარა ყველას როგორც რიგოლეტიანი კაბები ეცვათ. მე ანწლის რიგოლეტი მეგონა. სახლში რომ მივედი ფიკიამე. რა არის ის რიგოლეტიმეთქი? მითხრეს სამართა არისო.

ამ დროს ჩვენი საყვარელი მოლოდინის წიგნი მოვიგონე სახელის მესახები. მეც დავიწყე და პატარა წიგნი დავწერე სახელზე.

იმ წიგნს რომ გწერდი, მეშინებოდა. ეხლაც მეშინე..... მშვდო......

ქუთაისის მეჭორე. (ერთი მებუქეთაგანი.)

ხაბარდა და ლოტერეა ქუთაისში.

ქუთაისის ჭორიკანაობა.

3 ივნისს ამა წლისას, ქუთაისში მივიღეთ ივნისის წიგნი ცისკრისა და მაშინვე წავიკითხეთ უფ. მოლაყების სტატია «ხაბარდა.» ამ წაკითხვას ანდამაცის ქვს ძალა ჰქონდა ყველაზედ. საკმაო იყო რომ ერთს წაეკითხა. რაღაცა ზედ-ზედ პირველმა წამკითხველმა იმავე საღამოს გამოაცხადა შეკრებულებაში ხაბარდის საგანი. ვისაცა მოუდის ცისკარი იმავე ღამეს წაიკითხეს, მაგრამ ვისაც არ გამოუწერია წრეულს ცისკარი არც ის დარჩა პირდაღებული. არ იყო იმისთანა ცისკრის გამომწერი, რომ ორს ან სამს არ ეთხოვა მისთვს ცისკარი: «ხაბარდა რომ წერია ის მათხოვეთო» მრავალმა იცნო თავისი თავი მეთუთუნეს და სუროს ცოლებში.

აქ, ქუთაისში, ხაბარდა დიდ მოდაშია. შესანიშნავია რომ ეს ქალაქი ასრულებს პარიჟის ზმანე-

ბეჭს მოდების ნაწილზედ (ყველამ იცის რომ პარიჟიდგან გამოდის ახალი მოდები) მაგრამ როდესაც ის ბმანება გამოიცვლება, მაშინვე არ დაერობა პარიჟის ნებაზედ. ასე რომ, ქუთაისში შემლება რომ კაცმა ნახოს ყოველი ხნის ტანისამოსი ძველი და ახალი, ნაირ-ნაირი რომ ვინც კანონს დასდებს მან დასტურ უნდა დასდვას იმაზედ, ვინც იმ კანონს არ აასრულებს; ეს იმაზე ვიქვ, რომ პარიჟი რადგან მოდების კანონებს სდებს, დასტურ უნდა დასდვას მის აღუსრულებლობისათვის. პარიჟში რომ ხაბარდა შემოიღეს, აქ მაშინვე უცბათ გაიკეთეს ხაბარდა და ქსლა, როდესაც პარიჟში მალიან ერთვას აცვა ხაბარდა, აქ უფრო და უფრო განიერებს იკეთებენ. სჯობდა რომ ეს მოდა სულ არ შემოეღოთ, მაგრამ ქსლა პარიჟმა შეცვალა ზარალი ამა მოდის და როდესაც იქ გარდააგდეს ყველა ქურნალებმა აქეს ეს გარდაგდება ხაბარდისა. ისინი ამბობდნენ მაშინ, რომ დიდი ხანია არა იყო ამ მოდის გარდაგდებისა. აქ უშეწლებელი რაცხვ იქნება, დიდი დღე უფრო და უფრო გასაგარი აქეთ იმ მართულებს. ყოველ ფოსტის დღეს აქ მოდის რამდენიმე ასი არშინი ხაბარდა გასაყიდავათ. მოდის გარდა ცოტა შემაცვება კი არ იქნება ხაბარდის გარდაგდება. რა არის ეს ფულადების მაგიერება.

ჭურ თავათ საბარდის ფასი აქვს, მერე საბარდო-ზედ ჩასაცვეტში კიბა განიერი უნდა იყოს,—ეს-თრი. ამასთანავე, აქაური საბარდა მე მგონია პრი-ვი დელიროფანის ფაბრიკაში არ არის გაკეთებუ-ლი ამიტომ, რომ მალე ცვდება და ამისათვის გამოცვლა უნდა, მალმალე უნდა იყიდოს, ისე უხარჯოთ არ გაივლის. გაცვეთილის საბარდის თავები რქებისავით ექნება გამომშვერილი, არც ასე გაივლის, უხარჯოთ არ შეიძლება სიარული, ამა-საც ფასი აქვს, ესეც სამი ზარალი საბარდისა. უფ. ნეცნი მოიგონეს უფრო კარგათ მო-ხოვლის საბარდის ზარალს.

ამ საბარდას რომ გარდაავლებენ მე სწორეთ ამისთანა თვალის სამოელს დავანიჭებ საკვის წინ, რომ ხის სიმსხო იყოს როგორც ამბობს გორო-დნიჩი გოგოლის კომედიაში რევიზორში ზოგნი ამბობენ, რომ სამედლობელ პატარკლის გარდავას-ლევენებთო, ამიტომ რომ ქუთაისში პატარა და ვიწ-რო სახლებია და საბარდას გამო სახლში აღარ უშვებენ კაცებს. ამ მოდის გარდავლებაკი არ ია-მებით გაშრება, ამიტომ რომ ზოგიერთი იმათგანს მაკარის იარმუკიდგან დაუბარებიათ ათას ათასობით საბარდა. თავის ზარალი ვის იმებს.

ქუთაისი ერთი პატარა ნაწილია ტფილისისა. ამის მსგავსად ქუთაისში არის პატარა ნაწილი

ტფილისის პალე რომაელისა. ამ ნაწილს შეადგე-ნენ მოციქულნი იქ და აქ დაფანტულნი მაღაზინები ევროპიული ვაჭრობისა. ეს მაღაზინები დიდი დღე-სასწაული არიან ქალებითა, და რადგან აქ მაღაზინებს აკეთებენ ვიწრო ვიწროს, სულ გაჭედილნი არიან მათი ვაჭრებით. ძალიან სასარგებლო იქნება რომ აქ ორი ან სამი მაღაზინები ერთად შეაერთონ, არა საქონლის დასაცვისათვის, — მყიდველებისა-თვის. ქ. ტფილისის ბაზრობაში რომ საქმეებია აქაც ბევრი არიან იმისთანები. აქ ძალიან ბევრნი არიან მეურმეებს ცოლის მსგავსნი, არც სურან ცოლის მსგავსებმა აქ დასავლეთი.

ძალიან გამაკვირვებელია ბუნებას აქ ერთი მეწლი მიდის ლოცვა. აქაურ ქალებს არ შეუძლიან ერთი დღე გაუტარონ ისე, რომ ლოცვა არ თქვა-მამონ. ეს საშინლათ თავის შესწრები თამამობა შეაქცევენ მათ, თოს, სამ და ხან და ხან ოისის სახლის განმავლობაში. გასაკვირველია რომ მათ არ შეაწყენს თავს. თუ ვინმეს ვნებით ამ თა-მამობით თავის შეწყენა იყოს, მეორისთვის სა-ათი ოთ მამელ და მერხის ისევე დღემი თვალის დასანახავათაც მეგობარდეთ. ეს თამამობა ქალებისათვის და პროფესიისას გაცემისათვის არიან აქ უმორჩილესნი თამამობანი; მაგრამ აქ ლამაზი ჩამოგვადა ლოცვა-ტყეზედ. მართალია რომ ლოცვა ისე საშინლად

ჯიბეს არ აისხლებს როგორც მოარა—ანცდგვიერ
რომელსაც მოდა აღარ სწყალობს და მის მაგიე-
რათ წყალობს ფრანცუზულს მოდას, მაგრამ
ჯიბის მაგიერათ თვალებს აჩნებს. სამაგლათ აჩნებს
ეს თამაში მათ, ვინც მალიან მხიარულნი არიან.
თუკი ვინმემ დაილაპარაკა ან გაიცინა, მაშინვე ისა-
მის იაა! შენი ჭირიმე განიმეორეთ უკანასკნელი
ნომერი, ბძანეთ, ბძანეთეს ორი ან სამი საათი ასე
უსაუბროთ გაცარებული მალიანს ასიამოვნებთ ქა-
ლებს. ეს ნომერი რომ ამნო გავაკეთოთ, ან ცერნო, ან
მოვიგოთ, მალიან აჩნებენ ქალებს. არ შეიძლება
რომ თამაშობაში ადგილი არ გამოიცვალონ, ვი-
თომ ადგილიდგან არის მოგება და წაგება. ყოველ
მხარედგან ისმის აურიეთ, აურიეთ; ამას მოუმატეთ,
ცერიცაც პიაც, სოროკ ვოსემ და აი ლოტოკი!

ქუთაისის მცხოვრები.

ქ. ქუთაისს.

წიგნი მიწერილი «ცისკრის» მკითხველებთან.

ამ წლის იანვრის ჟურნალში წავიკითხე, ბაქარ ქართლელისაგან თეიმურაზ ვაკელთან მიწერილი წიგნი თავის ისოვის პასუხით. საკვირველი და სათცარი აზრი წიგნისა ამის, რომლისაცა დაწერა-შე მოვახსენე როგორც იცყვან ჩუმნში, თვითქმის წინასწარმეტყუელს. ისე დამაფიქრა ბაქარ ქართ-

ლელის მიწერილმა წიგნმა და შემაწუხა, რომ ასე მეგონა, ჩემი მინაწერი გულითადი მეგობარი ვინმე ჩასულა და ბაქარ ქართველისათვს უანბია ჩემი გარემოება მეთქი. აქ თუ სიმართლით არა ჰსწერა-და ბაქარ, თუნდა ჩემის თავითგან ავილოთ: 1858 წ. მოვაწერე ხელი და წარვგზავნე ფული კიდეც რედაქციაში წესდებულებისამებრ,—შემდეგ ერთის წლისა გადამავიწყდა გაგზავნა ფულისა, ამის მიზეზით რასაკვირველია ველარ მივიღებდი წესისამებრ რედაქციიდგან ცისკრებსა, მარამ რადა-განაც მიცნობდა უფალი რედაქტორი კერესელიძე რომ არ მომდიოდა ფულის გაუგზავნელობა სიმუხთლით და მომდიოდა მხოლოდ ზარმაცობით და დაუდევნელობით, მაინც გზავნიდა უფასოთ და მო-საგონებლად. აქ 1860 წლის, იანვრისა და ფებერ-ვლის ცისკრები რასაკვირველია გრძნობაში მო-მიყვანდა, როგორათაც ბაქარ ქართველისაგან მი-წერილი წიგნი თვითმურაზ გაკვლით, ეგრეთვე წარმოვგზავნილი ჟურნალი ჯერ კიდევ უფასოდ უ. კერესელიძისაგან. პირველად ეს უნდა მოგახსე-ნოთ, რომ სამინლათ მიყვარს სხუამ წაიკითხოს და მე ყური უგდო იმ წიგნსა, რომელშიაცა მე ფული მიმიცია და მომიცანინებია და სხუანიკი კითხულობენ-ეს არ ვიცი რას უნდა მივაჩემო?

დიდ კაცობასა, დაუდევნელობასა, თუ ზარმაცობასა. ზოგნიკი შეუბნებიან, ვითომც დიდ კაცობისაგან მომდიოდეს და ზოგნი ვითომც ზარმაცობისაგან, მარამ მე თავს ვმართლეულებ ამით, რომ მიყვე-შება დაუდევნელობასა და არა ზარმაცობასა. — თავი ასე გავიმართლე, ვითომც ბევრი წავიკითხო, თვალები მიჭკნება მეთქი. რასაკვირველია თუკი მე ამ მიზეზებს ვფიქრობ და მეზარება წაკითხვა ჩვენის ვარგის და ცუდიანის ენისა; მეზარება განვრცელება დაუვიწყარის და მამაპაპათ ენისა, მომავალნი, რომელნიც საფუძვლიანზედ უნდა დაემყარნენ? რასაკვირველია სხვა ჩემი თვი ვნახე მაგალითად, რომლებნი ჩემისთანანი იქნებიან ამისთანას რიცხვში დარჩომილნი. მე ! რომ წავიკითხე მედეყნილი სია, რომ მთელს ქართლსა და კახეთში ყოფილან ქართულ მომწერნი 118 კაცნი, მაშინ ვიფიქრე და ვიფიქრე: ვაიმე ჩვენო ძუელო ბერო კაცო, წასულო საუკუნესა და ვილა ვიპოვოთ, რაკი აღარა სჩანს მომავლობით მეძებნული ბერის კაცისა და მხურვალი თავისით ენის განვრცელებისა, ამის მიზეზით უნდა დაუცდეთ რადგანცა ვერ ვსწერულიმე თავისი ძვირფასი შრომა და მამართლის ან მართალს უდაბნოსა და ანუ მარადიულისა კლდეს.

თ. ტატო მაჭაშვილი.

სხჳა და სხჳა ამბავი.

— წიგნი ქუთაისითგან მიწერილი «ცისკრის» მკითხველებთან. — ქუთაისის ქორიკანაობა. — სამარდა და ლოცვა ქუთაისში. — მოლა-შის სამარდაზედ ქუთაისის საზოგადოების აზრი. — ზიანი სამარ-ისა. — ქუთაისის მეჭორისა. — II. — წიგნი კახეთიდგან მოწერილი «ცისკრის» მკითხველებთან. — თ. ტატო მაყაშვილისა.

ჴელი მოეწერება

1860 წელსა.

ქ. ტფილისში, ქართულის ჟურნალის «ცისკრის» რედაქციაში, კუკიას, ვერესჴელიძის სახლებში.

ფასი ერთის წლის გამოცემისა, ქ. ტფილისში გაუგზავნელად ექუსი მანეთი, ხოლო შინ მიწოდებით, ანუ სხვა ადგილებში გაგზავნით: შვდი მანეთი თეთრი ფული.

რედაქცია ჰსთხოვს «ცისკრის» ჴელის მომწერთა, ვისაც ჟურნალი დააკლდეს და დროზედ არ მიუვიდეს, მაშინვე აცნობოს რედაქციას, ესრეთის ზედ წარწერით:

«ცისკრის» რედაქციაში, ტფილისს. —

Печатать позволяется. Іюля 10 дня, 1860 года.
Испр. должн. Груз. Ценсора Св. Алексѣевъ.